

B. G. FORSELIUSE SELTS

Forseľiuse Sõnumid

2006

13

B. G. Forseliuse Seltsi XVI hariduspäevad Kambja Ignatsi Jaagu Koolis, 22.–23.04.2005

B. G. FORSELIUSE SELTS

Forseliuse Sõnumid

2006

13

B. G. Forseliuse Seltsi väljaanne *Forseliuse Sõnumid* (FS, nime ristiisa *prof em* Helmut Piirimäe) avaldab töid valdkondadest, mis on kooskõlas seltsi püüdlusega:

- kaasaja haridusideoloogilised eesmärgid ja nende teostamise teed;
- noorsootöö;
- haridus, kool ja õpetaja arenguruumis;
- maakool;
- haridustraditsioonide ja hariduse ajalugu, sh 17. sajandil alustanud rahvakoolide ajalugu.

Avaldame B. G. Forseliuse Seltsi ja tema sõprade kroonikat.

Toimetus ei tagasta kaastööde käsikirju ja ei vastuta töodes väljendatud vaadete eest.

Täname: Haridus- ja Teadusministeerium, Eesti Põllumajandusmuuseum, Eesti Kultuurkapital, Hasartmängumaksu Nõukogu, trükikoda PAAR!

Kirjastaja: B. G. Forseliuse Selts
Pepleri 27 (2. korrus), 51010 Tartu
faks 742 0277
mobiil 509 8647
www.forselius.ee

EENet: madis@forselius.ee
Elion: forsel@hot.ee

Toimetus: Sirje Krikk de Mateo, Madis Linnamägi, *prof em* Helmut Piirimäe

Küljendus: Irina Gron

Fotod: Peeter Hütt (Tippfoto), Madis Linnamägi, Rein Toom (Perefoto)

Trükk: OÜ PAAR, Ilmatsalu 3g, 51014 Tartu
tel 716 8151, faks 716 8150
info@paar.ee
www.paar.ee

FORSELIUSE SELTSI JA TEMA SÕPRADE KROONIKAT

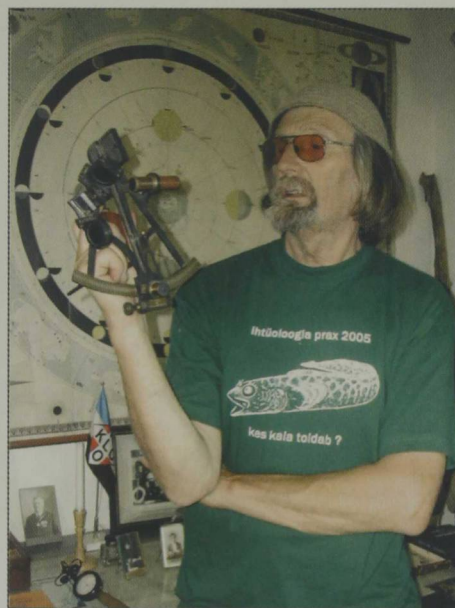
XVI SUVEKOOL HALJALAS, 16.–18.08.2005

Haljalas viljeldakse rahvalaulu

Käsmu meremuuseumis

Rakvere linnuses

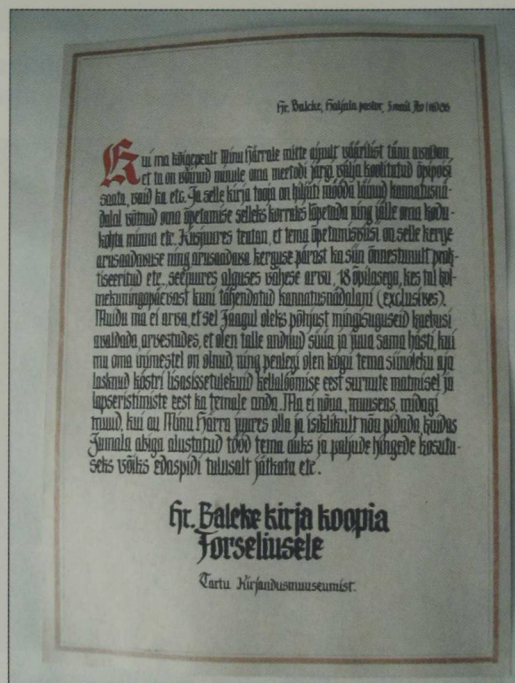
Kalvi mõisas

Konverentsil oli sisukaim Haljala Gümnaasiumi õpilase Meelis Kusma uurimus

Forseliuse Noorte juhatuse liige Marika Pulatova Haljala kirikus

Hr Balcke kiri B. G. Forseliusele, 03.05.1688

Sagadi kooli ajalugu ...

INTELLEKTIKA 2006

Põltsamaa Ühisgümnaasium: õpilasesinduse liikmed Kertu Kesküla ja Kadri Kadastik, maskott Tanel Reiman – hea tuju looja, huvijuht Sirje Ange

Maskott Tanel Reiman

Ülenurme Gümnaasium: Andrus Mäll, Jane Peda, Sirle Roosipuu, Mihkel Paju

Põltsamaa Kodu- ja Põllutöökool: Ulvi Jaanson, Pille Pedajas, Vallo Suitso

Hugo Treffneri Gümnaasium: Kristjan Jekimov, Kärt Salumaa, Agnes Urbanik, Mari Kirss, Epp Sinisaar, (tagumises reas) Gea Lepik

Tartu Forseliuse Gümnaasium: Helina Suits, Maria Suvi, Jevgenia Moisevitš

PILTE LIIKMETE JA SÕPRADE ÜRITUSTELT

Võru Kesklinna Gümnaasiumi 11b klassi ajalooapäeval: Mailis Tull, Marti Samsonov, Jandra Kõrran, Sandra Liiv

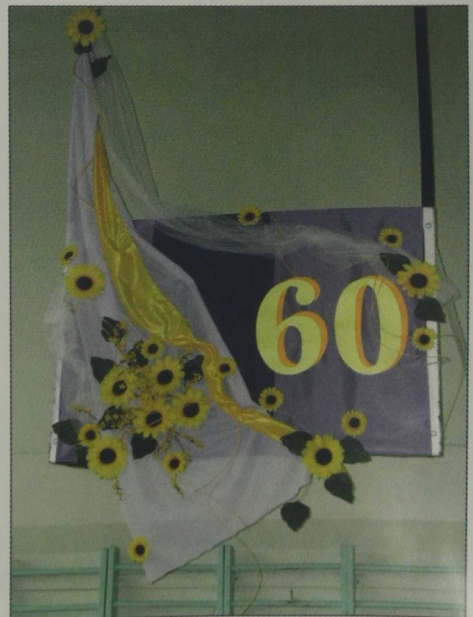
Dir. Kaare Martinfeld, Mailis Tull, Marti Samsonov, ajalooõp. Tiiu Ojala, Jandra Kõrran, Sandra Liiv, õppealajuh. Elfriede Virumäe, arvutiõp. Evi Tarro

Aseri Keskkooli ajalugu tutvustab huvijuht Pärja Kesküla

Aseri Keskkool 100

Antsla Gümnaasium 60

Kambja kool sai uue maja: lahkumine uude hoonesse, paremal dir. Enn Liba, 01.09.05

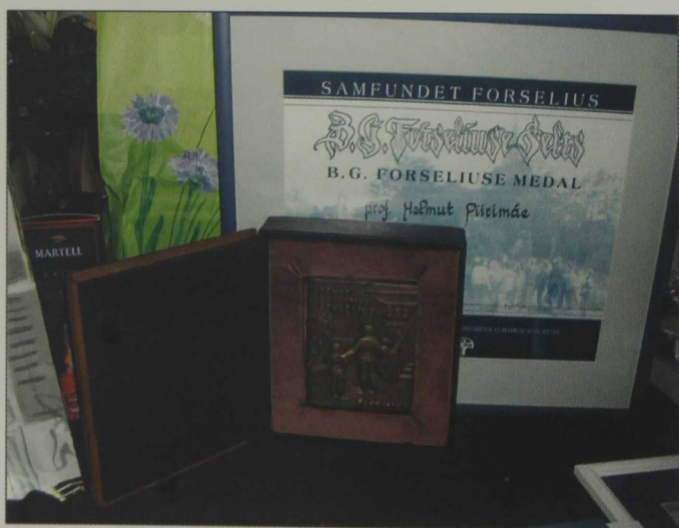
... mälestushetked Eesti Rahvakooli Memoriaali juures

Helmut Piirimäe 75:
professor ülikooli muuseumis austamisel

prof Tiit Rosenberg ja prof Aleksander Loit

B. G. Forseliuse medal

Mõniste Kool 275: õpetajad Aili Paeglis

... ja Theana Vään

Laeva Põhikool 240: „Siit algab tulevik!“

... direktor Madis Alev täna tegijaid

Oli kukeaasta – hiina rahakukk –,

... tuli koera-aasta – Tartu Raekoja platsi puudel

Osula Põhikool 240: poiste ja tüdrukute käsitöönäitused

... ja Heimtali Peetri kiriku vitraaz

Saue Gümnaasium 20: dir. Jaan Palumets

... tüdrukud etteaste ootel

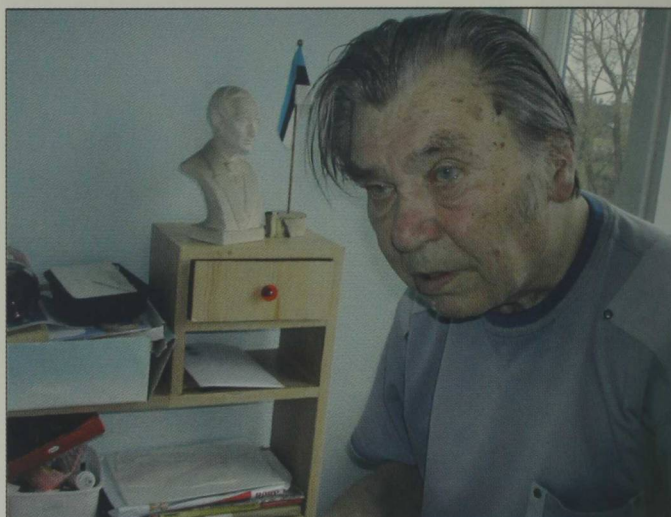
Kooli Spordiklubi SAUE
president Enla Odamus oravamaskis

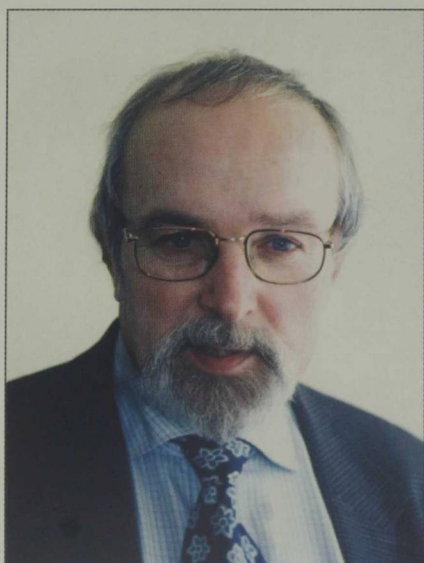
... ja oravapoiss spordiklubi medaliga

Ülenurme Gümnaasiumi delegatsioon
Europarlamendis, paremal dir. Olev Saluveer ja
eksdir. Tarmo Kerstna, Brüssel, 08.05.05

Emakeelepäeva algataja Meinhard Laks
Rakveres vanaduspäevi veetmas, 11.11.05

Clemens Hermann Krause, Tallinna
Saksa Gümnaasiumi saksakeelse
osakonna juhataja, Maarjamaa
Risti IV klassi ordeni kavaler (2006),
aasta õpetaja (2003) etc

Tunnistaja Harri Kübar lõhatud
Valga Vabadussõja samba asukohal

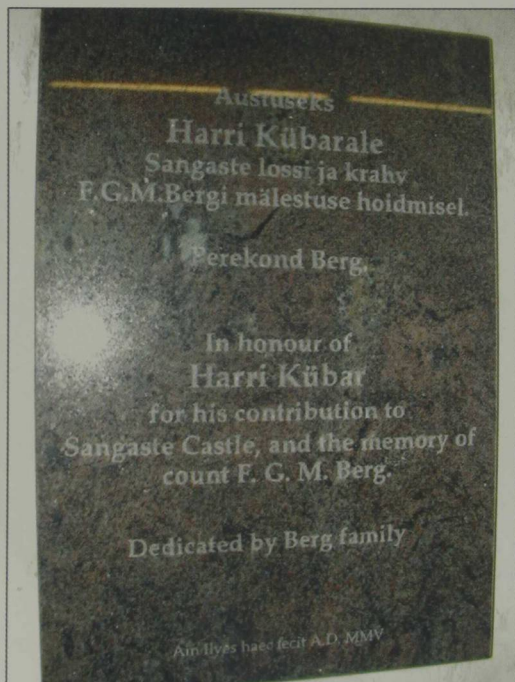
“RUKKIKRAHV” BERG 160 JA EESTI PÕLLUMAJANDUSMUUSEUM

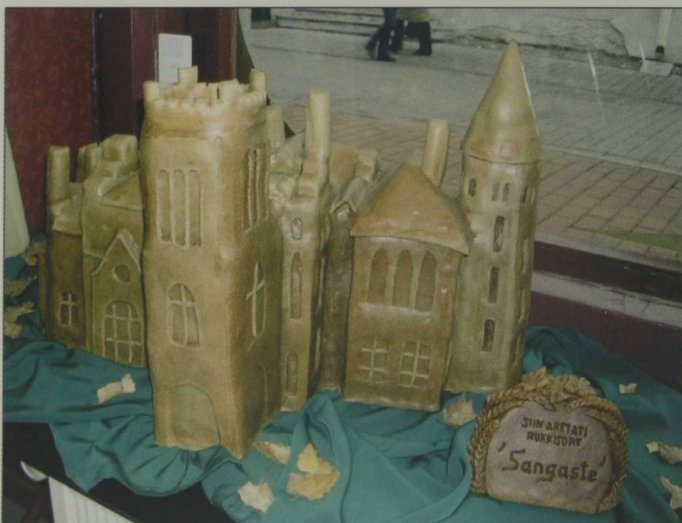
Krahv Fr. von Bergi järglased Kanadast Ülenurme mõisahäärberi ees: Reinard Dieter Ehlert ja Sylvia Alexa von Berg; Charlene Laverne, Jessica Lucienne ja Fred Ernst Berg; Reinhard Alexander von Berg (Bergide suguvõsaühenduse president, Liivimaa Rüütelkonna liige); Wolfgang ja Janet Valerie Berg; Tõnu Kalja (EPM); Margaret Sebastian (Janet Bergi õde); Madis Linnamägi (EPM), 05.07.05

Harri Kübar hoidis ja majandas Nõukogude ajal Sangaste lossi: 02.07.05 avatud pronksbüsti ees

Von Bergid panid talle mälestustahvli Sangaste lossi rukkitoa seinale

Pagarite võistlustöö: leivast Sangaste loss

Krahv Bergi suguvõsa vapp Helsingis:
Vigila labora et ora

Eesti Rukki Seltsi esimees Leonhard Puksa tänab „rukkikrahvi“ ja 'Sangaste' rukki juubelite korraldajaid, 08.09.05

Sangaste lossi rukkitoa ekspositsiooni koostajad Irene Sepping ja Ellen Pärn, 08.09.05

Kadi Põdersalu kasvatab küünlapäeval rasvaküünlaid, 02.02.06

Merli Sild juhhib põllumajandusmuuseumi 16. septembrist 2005

Maret Saaremets (10, Suure-Jaani Gümni.) EV Presidendi saadetud kaardil: „Minu arust on kõige parem kingitus oma perele armastus ja üksteisest hoolimine“

EKSLIBRISTID SANGASTES 10-11.09.1988

SKULPTOR ENDEL E. TANILOO ATELJEE JA LOOMING

Akadeemik Paul Aristet modelleerimas

Ema ja laps ateljees ...

Prantsuse ajakirjanik Jean-Pierre Frigo (keskel)
Eesti Spordimuseumis koos esimesest Tartu
maratonist osavõtjatega: Mati Köhler (paremal) ja
Tõnu Vöngri, 18.02.06

... ja Tartu laste polikliiniku ees

NOUVEAUX MEMBRES • champions en matière de conception et d'utilisation

Les Estoniens sont devenus frénétiques des technologies de l'information

■ Pays des développeurs de Hotmail et Skype, des pionniers du vote par ordinateur, des inventeurs de l'e-administration, l'Estonie étonne l'Europe par son dynamisme technologique.

■ Revers de la médaille : la menace de marginalisation pour les non-utilisateurs d'Internet avec l'apparition d'une société à deux vitesses.

■ Fin 2005, 98 % des Estoniens étaient détenteurs d'un téléphone mobile, 55 % utilisaient Internet et 32 % des familles avaient un ordinateur dûment connecté au Net.

Qu'y a-t-il de commun entre Hotmail, Skype et KaZaa ?

Facile : ces trois « fusées » des TIC (technologies de l'information et de la communication), ont été fondées par des Estoniens. Depuis 2001, l'Internet s'impose partout dans leur pays et le 16 octobre 2005 avait lieu une première mondiale : les premières élections pour lesquelles il était possible de voter à partir d'un ordinateur : « Ce fut un grand succès : 10.000 électeurs ont profité de cette opportunité ! », s'enthousiasme une responsable du ministère de l'Intérieur de Tallinn. Pour une population de 1.350.000 habitants, c'est un chiffre correspondant à 500.000 électeurs français.

Rampes de lancement. Retour sur les « fusées estoniennes » :

Steve Jürvetson, Estonien du Canada, se vante d'avoir développé Hotmail après l'avoir acheté « seulement » 300.000 dollars. Mais puisqu'il l'a revendu 400 millions à Microsoft... Les codes de KaZaa ont été écrits par Ahti Heinla, Priit Kasesalu et Jaan Tallin, Estoniens tous les trois et amis d'enfance. Grâce à cette invention, des centaines de millions d'internautes ont pu partager de la musique. Après quelques procès, KaZaa a finalement été revendu à Sharm Network. Illico, l'inferral trio, a lancé le portail nord-européen Everyday.com, déjà revendu à l'heure qu'il est. Avec leurs partenaires suédois Niklas Zennström et Janus Friis et l'aide d'un quatrième program-

mateur estonien, Toivo Annus, ils ont aussi fondé Skype, récemment revendu à Ebay. Dans une autre branche des TIC, Jot Eesti est une société de pointe produisant les machines-outils électroniques testant des produits de consommation courante tels que téléphones mobiles ou jeux vidéo. Enfin, il y a aussi Elcoteq fabricant de coques pour les téléphones mobiles de Nokia, employant 2.500 personnes à Tallinn, Regio et ses solutions wi-fi pour « mobiles », comme si l'Estonie entière était passée à la high-tech.

Avant les élections d'octobre, l'e-gouvernement estonien existait déjà puisqu'il est possible, depuis 2003, de faire sa déclai-

ration de revenus par Internet et de payer ses impôts par le biais du e-banking (voir focus). L'État a même lancé deux initiatives étonnantes de transparence : d'abord en permettant aux citoyens de suivre les dépenses publiques faites au budget de l'État en temps réel, ensuite en lançant le site Web TOM (Täna Otsustan Mina = « Aujourd'hui c'est moi qui décide ! »), idée de génie dont tout citoyen peut user et abuser pour livrer ses idées, commentaires et critiques. Pour faire bonne mesure, le gouvernement a décidé, pour sa communi-

cation interne, de passer du papier au « tout-informatique ». Et le pays s'équipe chaque année davantage.

Fin 2005, selon les statistiques officielles, 98 % des Estoniens étaient détenteurs d'un téléphone mobile, 55 % utilisaient Internet et 32 % des familles avaient un ordinateur dûment connecté au Net. Par ailleurs, toutes les écoles sont connectées et le pays est couvert par 700 points d'accès Internet physiques, proposant également la version « sans fil » (wi-fi). L'Estonie s'enorgueillit aussi d'être la reine du DSL et le seul pays d'Europe de l'Est à caracolier en tête pour ce qui touche à l'impact des TIC, tout en étant 20e dans le monde.

Arrivera-t-on bientôt à saturation puisque qu'il est déjà possible de régler son parking, ses services médicaux et ses transports en commun par WAP ? Cette frénésie de modernisation comporte quand même le risque de rendre définitive la « fracture informatique » avec les 26 % de russophones de l'est du pays ayant trop tardé, dans les années 90, à adopter la nationalité estonienne et s'étant placés d'eux-mêmes en situation d'« Alien ».

Ici, l'Estonie risque de décrocher la palme des sociétés « à deux vitesses » en Europe, au cas où le « tout-Internet » ne déclencherait pas une « lame de fond » intégrant tous les Estoniens : « C'est notre choix et le prix à payer pour tirer le pays par le haut », martèle un haut fonctionnaire délibérément optimiste.

Identité électronique. Dernière trouvaille high-tech : le gouvernement estonien vient d'oser lancer une carte d'identité à signature électronique (UES : Universal Electronic Signature, sur un projet XAdES de l'Etsi - European Telecommunication Standard Institute), permettant à la fois de réaliser toutes ses transactions bancaires, d'aller contrôler ses données personnelles sur les sites gouvernementaux et de voter. Cette carte d'identité électronique reconnaît toutes les langues et l'introduire dans un appareil-lecteur personnel ouvre à son détenteur la totalité de l'Estonie virtuelle.

Jean-Pierre Frigo, à Tallinn

focus 72 % DES ESTONIENS GÈRENT LEURS OPÉRATIONS PAR INTERNET

Un système bancaire futuriste

■ « Il n'y a plus une seconde à perdre. Nous avons eu la chance inouïe de ne pas être handicapés par le système des chèques bancaires et nous sommes directement passés du « cash soviétique » à la monnaie électronique. Nous ne devons pas gâcher cette opportunité et aller de l'avant ! » nous a lâché un chef d'entreprise estonien. Et, pour la seconde année consécutive l'Estonie est en tête des pays de l'Europe de l'Est pour la pénétration des NTIC.

De plus, la petite sœur de la Finlande dispose d'un système bancaire hyper moderne que beaucoup de grands pays peuvent lui envier et, déjà, 72 % d'Estoniens gèrent leurs affaires bancaires par Internet. Historiquement, en 1991, dès le retour à l'indépendance, les banques scandinaves ont massivement débarqué et pris les rênes du secteur bancaire estonien. Hansa (+ 50 % de parts de marché), SEB (30 %) puis Nordea et Sampo sont les principaux acteurs en banque de dépôts, suivies de Kredidibank et Äribank pour la banque d'affaires. Après bientôt quinze ans d'in-

vestissements à tout-va, l'Estonie est en passe de devenir une contrée plus scandinave que balte !

Le secteur bancaire local propose tous les services bancaires de pointe (Internet, WAP, U-card) à des prix très compétitifs et avec une efficacité accrue : « Après avoir passé des vacances en Italie, j'ai compris que la banque estonienne était vraiment en avance. Mais les Italiens savent probablement mieux vivre que nous : ils profitent de leur temps. Chez nous, ça va très vite ! », s'étonne, pince-sans-rire, Evelin Allas de SEB Ühispank, filiale estonienne de la banque suédoise SEB.

Depuis 2003, cet établissement propose à ses clients un service WAP leur permettant de consulter leurs comptes, de transférer de l'argent et de régler leurs achats par téléphone mobile. Seule limite :

« Quand vous payez votre coiffeur par mobile, l'argent arrive en une minute sur son compte si vous êtes clients de la même banque, en une demi-heure si vos banques sont différentes », détaille Evelin Allas.

Depuis 2003 également, toutes les opérations fiscales possibles peuvent se faire par le biais de sa propre banque pour encaisser ses revenus en allant sur le site Internet de cette banque : « En tapant mon numéro de compte - ou en utilisant ma carte d'identité électronique - je trouve une déclaration de revenus préremplie. Il me suffit d'en vérifier les données et de presser sur OK pour l'envoyer au ministère des Finances », explique un commerçant. Un mois plus tard, en cas de trop-perçu, le contribuable reçoit la somme directement sur son compte bancaire. S'il a dû effectuer des corrections sur la déclaration,

l'argent sera crédité deux mois plus tard : « Ce qui est rapide et efficace », de l'avis du même commerçant.

Lors de la première mondiale des élections d'octobre 2005, l'Estonie ayant été le premier pays à utiliser le vote électronique sur tout le pays, SEB a réalisé une belle opération de marketing : « Nous avons ouvert nos bureaux à tous les électeurs désirant voter électroniquement. Il n'était pas nécessaire d'avoir un compte chez nous. Il suffisait d'avoir sa carte d'identité électronique avec soi », explique Evelin Allas. La petite-esse de l'Estonie serait-elle un avantage ?

Jeunes dirigeants. « Si nous devenons un pays modèle dans le secteur des NTIC, ce n'est pas à cause de notre taille mais de la jeunesse de nos dirigeants, de leur ouverture d'esprit et de la fascination des Estoniens pour tous les savoirs. N'oublions pas que la high-tech permet aussi de préserver nos forêts en réduisant la consommation de papier ! », précise Evelin Allas.

J.-P. F.

EESTI VABARIIGI 88. AASTAPÄEV

EV President Arnold Rüütel ja
proua Ingrid Rüütel

Europarlamendi liige Tunne Kelam ja
Mari-Ann Kelam

Mari Eli teadlased Jõvan (Ivan) Ivanov ja
Vladimir Kozlov, keskel Madis Linnamägi

Vabadusvõitleja Enn Tarto

Tartu maavanem Esta Tamm annetas 23.02.06
maakonna teenetemärgi „Tartumaa kuldne tammeoks“:
Hilja Neumann, Kambja Laulu-ja Mänguselts

Kalju Rooseve, endine majandijuht ja
Eesti Põllumajandusmuuseumi eksdirektor

FORSELIUSE SÕNUMID, 13/2006

SISUKORD

FORSELIUSE SELTSI JA TEMA SÕPRADE FOTOKROONIKAT	I–XIV
HARIDUS- JA KULTUURIELU. NOORSOOTÕO	5
Hea kodaniku põhimõtted.....	5
<i>Aimar Arula</i> . Hea kool. Haridus ja haritus	5
<i>Lembit Auväärt, Silvia Kaugia</i> . Õigus ja moraal sotsialiseerumisprotsessis	6
<i>Ingrid Rüütel</i> . Seestpoolt Kadrioru lossi lugudele vaadates	16
<i>Jüri Ginter</i> . Multikultuursus ja haridus	19
<i>Maie Soll</i> . Eesti-Hollandi koostööprojektist „Võõrtöölise laste hariduskorraldus Eestis”	20
<i>Jüri Ginter</i> . Alaealiste komisjoni ootused koolile parema koostöö nimel.....	22
<i>Riina Aidma</i> . Klassi oma raamat	24
<i>Olev Saluveer</i> . Ülenurme Gümnaasiumi õpilased noortefoorumil Europarlamendis.....	26
<i>Jaan Uudelt</i> . Rollimängu näiteid 6. klassile Vana-Egiptuse kohta	27
<i>Madis Jürviste, Jean Pascal Ollivry</i> . Suur eesti-prantsuse sõnastik	31
<i>Clemens Hermann Krause</i> . Deutsch für ausländische Kinder	32
KULTUURI- JA HARIDUSLUGU	34
<i>Georg von Rauch</i> . Sangaste loss. Ühe Liivimaa mõisa portree	34
<i>Krahv Reinhard Alexander von Berg</i> . Külaskäik sangastesse, 1995. Meie generatsiooni tulevikväljavaadetest oma esiisade maa esimese külaskäigu muljete põhjal.....	40
<i>Reinhard Graf von Berg</i> . Familientreffen derer von Berg, Schloß Sagnitz, Juli 2005.....	44
<i>Peeter Roosimaa</i> . Uue Testamendi eestikeelsetest tõlgetest ja tõlkimist toetavast ekseesist	49
<i>Enn Tarto</i> . Eesti Noorte Malev	53
<i>Silva Kärner</i> . 320-aastane hariduslugu Järva-Jaanis	54
<i>Harri Kübar</i> . Valga linn ja kultuurilooline Sangaste	57
FORSELIANA	62
<i>Milvi Ilves</i> . Tõrvik	62
MÕNDA MUUD.....	59
<i>Jean-Pierre Frigo</i> . Eestlasi on haaranud infotehnoloogiahullustus [refereering, prantsuskeelne tahvlil XIII].....	63
<i>Jean-Pierre Frigo</i> . Tulevikuline pangandussüsteem [refereering]	63
<i>Juhan Telgmaa</i> . Kuidas panna valitsejad valitsema?	65
Valentini päeva tekkeloost. Kes oli püha Valentin?.....	66
B. G. FORSELIUSE SELTSIS	67
B. G. Forseliuse Seltsi 2005. aasta tegevusest. [Juhatuse aruanne]	67
Seletuskiri Sihtasutuse B. G. Forseliuse Fond põhikirja uuendamise puhul	69
Sihtasutus B. G. Forseliuse Fond. Põhikiri.....	72
<i>Heili Jõe, Tiiu Oga</i> . Eesti noorsoo-organisatsioonid. Uurimus [osa].....	76

BIBLIOGRAPHIA FORSELIANA.....	84
AUTORITEST	88
HARIDUSPÄEVA VÕÕRUSTAJA	89

Luule Nõmm. Mustvee Gümnaasium eile ja täna

- Esikaane siseküljel: B. G. Forseliuse Seltsi XVI hariduspäevad. Kambja Ignatsi Jaagu Kool, 22.–23.04.2005
- Tagakaane siseküljel: Pilte Mustveest ja Mustvee Gümnaasiumist
- Tagakaanel: EV põllumajandusminister Ester Tuiksoo, B. G. Forseliuse Seltsi esimees Madis Linnamägi ja AS Põlva Haigla anesthesioloog Liia Linnamägi EV Presidendi Arnold Rüütli vastuvõtul, “Estonia” 24.02.2006
- B. G. Forseliuse Seltsi XVI suvekool Haljala Gümnaasiumis, 16.– 18.08.2005.

HARIDUS- JA KULTUURIELU. NOORSOOTÕ

HEA KODANIKU PÕHIMÕTTED

Hea kodanik:

- ☒ tunnetab oma kohta maailmas ja teiste inimeste seas ning mõistab, et elusolendid on asjadest tähtsamad;
- ☒ aitab lähedasi ja võõraid ning toetab nõrgemaid;
- ☒ astub välja ebaõigluse ja vägivalla vastu;
- ☒ teeb tööd ja õpib kogu elu;
- ☒ austab oma riiki ja selle tähtpäevi, tunneb põhiseadust ja õigussüsteemi ning täidab seadust ka väikestes asjades;
- ☒ tunneb huvi ühiskonnas toimuva vastu, on poliitiliselt teadlik, ilmutab kodanikuaktiivsust ega pea end tähtsusetuks inimeseks;
- ☒ austab inimväärikust, võrdõiguslikkust ja teiste õigust olla erinev;
- ☒ hoiab loodust, mõtleb ka teistele elusolenditele ja järeltulevatele põlvedele;
- ☒ tunneb ajalugu ning austab oma ja teiste rahvaste kultuuri;
- ☒ on aus, lahke, sõbralik ja peab lugu heast naljast.

Neid põhimõtteid järgides saab hea kodanik olla igäüks, hoolimata kodakondsusest.

Koostanud: Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlaua esinduskogu

HEA KOOL. HARIDUS JA HARITUS

Aimar Arula, Põltsamaa Ühisgümnaasiumi direktor

Olen väga pikka aega juurelnud küsimuse üle, mida tegelikult peab andma meile üks hea kool. Mis on haritus ja mis on haridus? Minu jaoks on need kaks täiesti erinevat mõistet. Meil võib olla väga hea haridus, kuid puududa intelligentsus ja haritus.

Sel aastal loetud Stephen R. Covey raamatust "Esmatähtis esikohale" olen leidnud siiaamaani parima definitsiooni tarkusele ja haritusele:

"On oluline, et te küsimusi esitades mõistaksite, et tarkus on südame ja mõistuse abielu – sünergia. Tarkus tähendab kõige võimaliku õppimist ja samas aupaklikkust mõista, et me ei tea kõike. Just seepärast on nii oluline olla endale küsimuste esitamise hetkel ausameelne.

Hariduse andmise lõpptulemuseks on näha terviklikke inimesi, seda nii pädevuse kui ka südametunnistuse osas. Sest kui me tekitame pädevuse jõu, ilma et me oleksime loonud selle jõu kasutamist suunavat juhust, tähendab, et oleme andnud halva hariduse. Enamgi veel, pädevus eraldub lõplikult südametunnistusest"

Tarkus on mõistuse ja südame abielu – sünergia. Kui mõistusega tegeleme koolis iga päev, siis harituse annab hoopis tegelemine inimese **südamega**.

Allikas: www.poltsamaa.edu.ee

ÕIGUS JA MORAAL SOTSIALISEERUMISPROTSESSIS

Lembit Auväärt, Silvia Kaugia

Sotsialiseerumine kui ühiskonda sulandumine ja ühiskonnaga kohandumine

Sotsialiseerumine on sotsiaalse keskkonna ja indiviidi vaheline protsess, mille käigus individid omandab teadmiste, normide ja väärtuste süsteemi ning kultuuri, mis võimaldab tal olla sotsiaalse koosluse täieõiguslik liige. Sotsialiseerumine hõlmab nii sihipärase kasvatamise kui ka stiihilised, spontaansed protsessid. Sotsialiseerumise käigus individid muutub, muutes samas end ümbritsevat sotsiaalset keskkonda.¹

E. Raska kasutab oma monograafias "Õiguse apoloogia" ühiskonna eneseregulatsiooni iseloomustamiseks terminit kohandumine: inimene kohandub ühiskonnaga.² Selle terminiga tahab ta rõhutada inimese eneseaktiivsust ühiskonna ja inimese vahelistes suhetes. Selle seisukohaga jääb siinkirjutajatel üle vaid nõustuda.

Sotsialiseerimise käigus muutub inimene ise ja muudab ka ühiskonda. Samas jääb E. Raska käsitlusest mulje, et ühiskonna arengu eesmärgiks on tasakaalu saavutamine ja säilitamine, tasakaaluks on harmoonia. Selle tulemuseks oleks aga seiskumine, mis on vastuolus iga ühiskonna eesmärgiga üha enam ja pidevalt areneda.³

Mõiste *sotsialiseerumine* kõrval on oluline mõiste *sotsialiseerimine*. Esimene mõiste tähendab indiviidi ja sotsiaalse keskkonna vastastikust mõju, teine aga ühiskonna mõju indiviidile erinevate sotsialiseerimisagentide vahendusel.

Sotsialiseerumise üheks vormiks on õiguslik sotsialiseerumine, mille all mõistetakse isiku poolt normatiivsete standardite, õiguspärase käitumise omandamise protsessi. See toimub üldise sotsialiseerumise baasil ja sarnaste sotsialiseerimisagentide kaudu.

Õigusliku sotsialiseerumise üheks aspektiks on õiguskasvatus. Mis puutub meie ühiskonna õiguskasvatusse, siis selle nõrk koht on ilmselt kasvatusvahene seos teiste mõjutamise vormidega. Pedagoogilise mõjutamise dialektika on niivõrd ulatuslik, et mitte mingit vahendit ei ole võimalik kavandada positiivsena, kui tema tegevust ei kontrollita kõigi teiste vahenditega, mida temaga üheaegselt kasutatakse. Otsustav ei ole üksiku mõjuri vahetu loogika, vaid kogu harmoonilise mõjutussüsteemi loogika.⁴

Inimese eneseaktiivsus elu erinevatel etappidel võib olla suurem või väiksem. Loomulik on, et väikelapsel on oluliselt raskem muuta teda ümbritsevat sotsiaalset keskkonda, kuigi mitte võimatu, sest lapse olemasolu ise põhjustab juba teatud muutusi sotsiaalses keskkonnas.

Peame aga nentima, et keskkonna mõju väikelapsele on siiski oluliselt suurem, ning sotsialiseerumisprotsess võib teatud juhtudel kulgeda ka negatiivses suunas, mille tulemuseks on isiku õigusvastane käitumine.

Järgnevalt esitame kurjategijate taastootmise "nõiutud ringi" kus ilmneb noorte jaoks erinevate oluliste sotsialiseerimisagentide mõju nende ühiskonda sulandumisele ning nende käitumise kujundamisele.

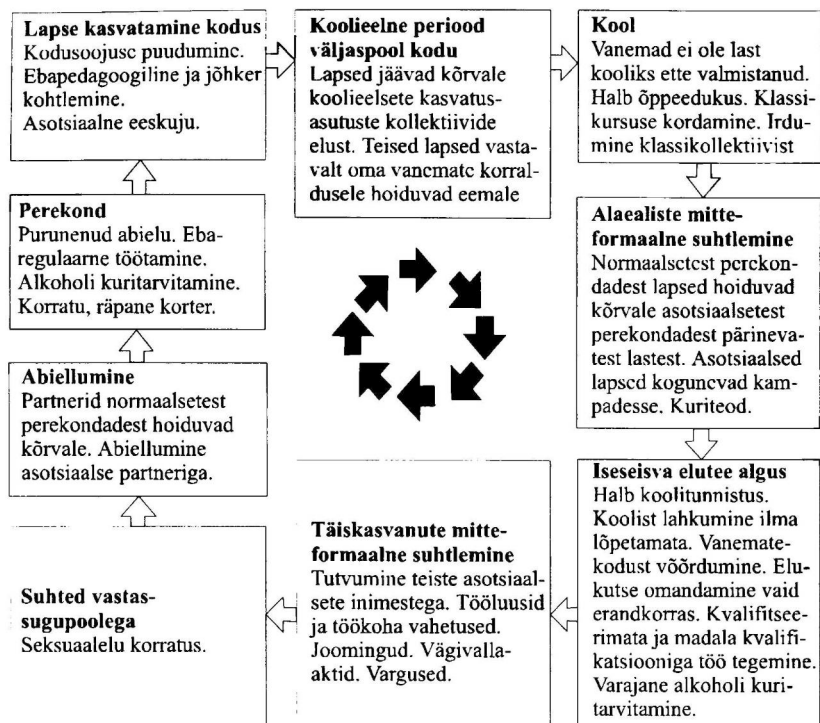
¹ L. Auväärt, H. Dsiss, S. Kaugia, P. Kenkmann, E. Raska. Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse. Tartu, 1999, lk 17.

² E. Raska. Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu, 2004, lk 150.

³ Vt ka L. Auväärt. Diaklektika printsiipidest hälbekäitumise uurimisel. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale III. Tartu, 2003, lk 45–59.

⁴ L. Auväärt. Sissejuhatus õiguspsühholoogiasse. Tallinn, 1982, lk 36.

Skeem 1. Õigusliku sotsialiseerumise hälvete *Circulus vitiosus*⁵

Lapse koduses kasvatuses on olulisi puudujääke kodusoojuse, mõistmise jne näol, puudub lapse ettevalmistamine kooliks; koolis satub laps vastuollu kaasõpilaste ja õpetajatega, ta õpitulemused on halvad, ta muutub ümbrusest isoleerituks, kaasõpilaste ja õpetajate poolt tõrjutuks; ta seltsib negatiivselt meelestatud kaaslastega ja moodustab nendega kriminaalsusele kalduvaid kampe; nooruk lahku-b koolist seda lõpetamata. Sellest tulenevalt õpib ta harva ära mõne ameti ja jätkab väljaõppimata töolisena sellisel tööl, mis rahuldust ei paku. Tema tutvusringkonda kuuluvad peaaegu ainult "omasugused" (st sarnaste probleemidega inimesed), ka tüdrukud. Nooruk ei oska lävida korralikust keskkonnast teise sugupoole esindajaga, ta kaaslaseks saab samamoodi tööluusidele, töökohtade vahetamisele, joomisele ja vägivaldsusele kalduv isik. Pärast ohjeldamatuid "seksiõpinguid" järgneb abielu või kooselu niisuguse partneriga. Et nooruk pole juba vanemate perekonna eeskujul õppinud abielu üles ehitama ja armastussidemeid kujundama, puruneb abielu varsti või püsib ainult seksi alusel. Perekond satub tööluuside ja alkoholi kuritarvitamise tõttu materiaalsesse hädaolukorda, tekivad võlad, korratus; hooletusse jäetud lapsed reageerivad sellele negatiivselt ning neist arenevad samuti düssotsiaalsed isiksused. Ning ring on jällegi täis.

Õiguse määratlus sotsiaalses ruumis

Lähtudes funktsionalistlikust käsitlusest, saame õigust määratleda tema sotsiaalsete funktsioonide kaudu. Funktsionalismi üks põhiideid on see, et iga kultuur kujutab endast ühtset funktsionaalset tervikut, mille piires igal tema osal, igal institutsioonil on oma positiivne funktsioon, hädavajalik ja tähtis ülesanne.

Õigussotsioloogilises kirjanduses on nimetatud näiteks järgmisi õiguse funktsioone:⁶

- 1) sotsiaalne integratsioon – õigus loob juriidilise aluse inimeste sotsiaalsele kooselule; õigus organiseerib ühiskonda ja tema liikmeid ning kindlustab nende integreerumise ja eksisteerimise stabiilsuse. Selles suhtes täidab ta korrafunktsiooni;

⁵ L. Auväart. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Tartu, 2001, lk 51–53.

⁶ T. Raiser. Das lebende Recht: Rechtssoziologie in Deutschland. 3. überarb. Aufl., Baden-Baden, 1999, S 198–201.

- 2) käitumise juhtimine – iseloomustatav läbi orienteerimisfunktsiooni ja konfliktide lahendamise ehk reaktsioonifunktsiooni. Õigus reguleerib ja koordineerib inimeste käitumist ja ootusi, milles on üldine käitumisetalon, defineerib sotsiaalseid rolle, moodustab õigusmõisteid ja õigusinstituute, võimaldades neid loogiliselt ja aksioloogiliselt süstematiseerida. Seejuures peab ta piisavalt kindlustama konformse käitumise, jättes samal ajal mänguruumi individuaalsele elukorraldusele, kaitstes seda riigi või võimul olevate isikute ja organisatsioonide omavoli eest. Korrafunktsiooni tuleb täita indiviidi ja kollektiivi vahelisi suhteid reguleerides – erinevad ju õigussüsteemid ja -kultuurid just selle poolest, kas nad rõhutavad oma individuaalseid või kollektiivseid sfääre. Kindluse tuleviku mõttes saab õigus seeläbi, et ta võimaldab inimestel täita oma vajadusi. Oluline on ka reeglite loomine, mis aitaksid ära hoida konflikte;
- 3) konfliktide lahendamine – seda ei täideta mitte ainult õigusemõistmise läbi, vaid ka valimiste, hääletamise, haldusotsustuste, õiguslaste nõuannete (konsultatsioonide) kaudu;
- 4) sotsiaalse võimu legitimeerimine – konfliktide ärahoidmise ja lahendamise ülesannet peab õigus täitma ka (kasvõi ainult teoreetiliselt võimalikus) võimuvabas, võrdses ühiskonnas. Igas reaalses ühiskonnas kujunevad aga välja võimustruktuurid, mis õigust osaliselt stabiliseerivad, osaliselt piiravad. See on õiguse eriline funktsioon;
- 5) vabaduse kindlustamine – igale kodanikule on vaja tagada võimalus oma individuaalsust väljendada, kasutades seejuures enda initsiatiivi ning saada majanduslikku kasu, kindlustades niimoodi oma tuleviku. (Nt hinnad, maksusoodustused või toetused, mille eesmärgiks on saavutada soovitud tulemusi ühiskonna jaoks);
- 6) elamistingimuste loomine – kohustuste reeglistamine. Õigus on muutunud raha kõrval oluliseks majanduse ja ühiskonna poliitilise juhtimise instrumendiks;
- 7) haridus – igas seaduses sisalduvad väärtusorientatsioonid ja eesmärgid, mis seonduvad teiste funktsioonidega. (Nt igal sigaretipakil olev hoiatus selle kohta, et suitsetamine kahjustab tervist või ravimitega kaasasolev selgitus, milline kõrvaltoime on ühel või teisel ravimil). See on elanikkonna teadlikkuse tõstmine õiguslike vahenditega. Samas on see teatud sotsialiseerimisvahend, mis näitab soovivat ja ebasoovitavat käitumist.

„Laiemas sotsiaalses plaanis on õiguse ülesanne ja eesmärk turvaline ühiselu. Selle ülesande täitmiseks tuleb luua õigusele eriomasel ratsionaalsel toimimistasandil vastavate normatiivsete mehhanismide najal kommunikatsioonivõrgustik sotsiaalsete subjektide (indiviidide, gruppide, koosluste jne) vahele, millega ühelt poolt saab tagada ühiskonna sidususe, teiselt poolt aga anda subjektidele selged orientiirid enda asendi määratlemiseks ühiskonnas ning siit tulenevalt normseks käitumiseks“⁷

Õiguse ülesannete kõrval saame aga välja tuua ka kuritegevuse põhifunktsioonid.

1. Üldine integratsioon – kuritegevus ja selle oht liidab inimesi ja aitab säilitada üldisi sotsiaalseid väärtusi.
2. Normidele suunatud integratsioon – norme ja nende piire ei määrata mitte selle järgi, kuidas sätestab seadus, vaid norme õpitakse sellest, kuidas meie ümbruses käitutakse. Normid ja nende piirid määratakse ära nende rikkumise kaudu. Me näeme tegu ja selle tagajärgi, kui meile on teada normi piirid. Norm, mida mitte keegi mitte kunagi ei riku, on tarbetu ning lakkab olemast norm. Normi karmistamine eeldab selle rikkumist. Seega tänu kurjategijate tegutsemisele püsib ühiskonna normide süsteem jõus ja tugevneb.
3. Innovatsioon – normidest kõrvalekaldunud teod, ka kuriteod, võivad olla uuenduste mudeliteks. Need on määrava tähtsusega siis, kui ühiskonna normisüsteem on ajast maha jäänud.

Enamik autoreid vaatleb õigust kui normisüsteemi. Loomuõiguses leitakse see normatiivsus ideaalides ja väärtustes. Loomuõigusõpetus käsitleb õigust ühiskonna loomuomase, objektiivselt antud struktuurina, mis on inimloomusesse või ühiskondlikesse suhetesse kätketud objektiivse korrastatusena, kuid samas ka omamoodi regulatiivse ideaalina, mille poole püüeldes on võimalik üles ehitada õiglase inimsuhete kooslus.

⁷ E. Raska. Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu, 2004, lk 57–58.

Õiguspositivismi esindajad aga leiavad, et õigus on seadustes ja teistes normatiivaktides kehtestatu. Selline lähenemine ei anna vastust küsimusele, mis alusel norm ühiskonnas tekib ja toimib. Õiguspositivistid näevad sotsiaalse korra allikana seaduseks vormitud inimlikku tahet. Enne normi kehtestamist ei saa nende arvates olla ka ühiskonnas korrastatust.

Loomuõigus ja eetika

Vana-Kreekas seostati õigust inimese õigusega elule, esmavajaduste rahuldamisele, naudingutele; õigusega saada “tsirkust ja leiba” ning samaaegselt ka isikuvabadustega. Loomuõiguse modifitseerimise vormiks on tänapäevane *inimõiguste idee*. Ajaloolise evolutsiooni taustal on piisavalt näitlikult toodud tõekspidamiste muutumine inimese rollist ühiskonnas.

Oma väärtushinnangutes ei erista inimene ennast loodusest, vaid peab end selle osaks: tema sisemine ja väline maailm eksisteerivad harmooniliselt. See kaunis hetk harmoniseerunud inimesest on jäädvustatud antiikskulptuuridesse, kus jumalik ilu seguneb inimlikuga. Iga tegu seostatakse jumala nimega – jumalad juhivad inimtõtlemist. Sellega võib seletada ka tavasid, tabusid, müüte ja religioosseid kultuure, mis olid kooskõlas inimloomusega. Sarnased “väärtused” võisid eksisteerida vaid lühiajaliselt ning piiratud territooriumil, kus mõisted “mina” ning “meie” olid lahutamatud esimeste demokraatiailmingute tekkimiseni.

Rooma riigi tekkimisega kaob see harmoonia, tekivad riiklikud institutsioonid ja seadusloome.

Loomuõiguse eetiline pool teeb ruumi juriidilisele õigusele ja kirja pandavatele seadustele. Seda uut õigust on hakatud nimetama positiivseks õiguseks.

Positiivne õigus

Teatavasti võeti mõiste *positiivne õigus* kasutusele XIX sajandil. Positivism filosoofias tekkis loodusteaduse arengu tulemusena. Füüsika ja bioloogia seadused kanti üle ühiskonnale. Juba XVIII sajandil seoses valgustusfilosoofiaga Prantsusmaal algas sotsiaalse projekteerimise ajajärk. Poliitikud ja juristid olid veendunud, et täiuslike seadustega on võimalik muuta ühiskonda, seda parendada. Inimese parendamine teaduse, mõistuse ja kasvatuse abil kujunes õiguse eetika mõtteks. „Sotsioloogia isad“ A. Comte ja E. Durkheim püüdsid inimeste ja gruppide käitumist juhtida seadustega, mis on analoogilised füüsika ja mehaanika seaduspärasustele. Nad olid veendunud, et inimest mõjutada ja tema käitumist muuta võib väljastpoolt. Inimene muutus mõjutamise objektiks, kelle käitumist võis matemaatiliste võrranditega ette arvestada. Nii tekkis ettekujutus inimesele esitatavatest sotsiaalsetest nõuetest ehk sotsiaalsetest normidest. Tundus, et uut tüüpi (industriaal)ühiskonnas on sotsiaalsed normid korrastatuse garantiid. Normeerimine tungis elu kõikidesse valdkondadesse (töönormid, tarbimismõõdud, eluasemenormid ja ka vangistamise normid). Tekkis illusioon, et norm ongi tsivilisatsioon.⁸

Positivisml õiguses on kahe sugune mõte. Kui võtta õigus laias mõttes, siis mõistet *positiivne õigus* kasutatakse mitmete õigusilmingute puhul (religiooniõigus, tavad, rituaalid, moraal). Positiivne õigus selles tähenduses on püsinud, vastu võetud, dogmatiseeritud. Selles mõttes klassikaliseks positiivseks õiguseks on rooma õigus. Teistsugune tähendus antakse positiivsele õigusele XIX sajandil seoses positivisml tekkimisega filosoofias. Siin mõistetakse positiivset õigust realselt eksisteeriva riigi poolt kehtestatud õigusena. Enam ei ole oluline, kui palju vastab õigusnorm elu reaalsustele. Normid on lahti kistud sotsiaalsest keskkonnast ja neid vaadeldakse intellekti puhta loomunguna.⁹

Tasakaalust loomu- ja riigiõiguse vahel

Lähtudes ühiskonna eneseregulatsiooni eeldusest on võimalik neid kahte põhimõtteliselt erinevat lähenemist ühendada. “Ühest küljest on kõik riigid, kes on üritanud üles ehitada õigusriiki, püüdnud nii või teisiti saavutada loomuõiguse ja riigiõiguse tasakaalu ning ühel või teisel määral selle ka leidnud. Teisest küljest on aga kõikide maade territooriumil, kus kehtestati diktatuur (eriti

⁸ V Bukrejev, I. Rimskaja. Etika prava. Moskva, 1998, c 76–77.

⁹ J. Tihonravov. Osnovõ filosofii prava. Moskva, 1997, c 358.

kommunistlik), lastud lõpptulemusena hävitada loomuõigus. Piltlikult öeldes: kui riik lubab ehitada maa peale paradiisi, siis tegelikult teeb ta põrgu”¹⁰

Tasakaalu saavutamise vajadust loomu- ja riigiõiguse vahel on rõhutanud ka E. Raska, kes vaatleb selle saavutamise universaalse vahendina kohandumist: “... kohandumise dialektika, olgu vaadatuna inimese või ühiskonna poolelt, on kantud liikumisest teatava tasakaalu poole, peegeldab tendentsi (sotsiaalses) süsteemis tekkinud või tekkida võiva ebakõla kõrvaldamisele.”¹¹

Õigus ei saa eksisteerida väljaspool sotsiaalset ruumi, mis kujutab endast kvalitatiivset reaalsust. Sotsiaalne ruum kujuneb, toimib ja põhjustab subjektide aktiivsust niivõrd, kui teatav inimkooslus (kultuur) mõtestab, asetab tähendusseostesse nähtusi, tegevusi, protsesse, ideid jne. Sotsiaalses ruumis on normide paljusus, vastavalt sellele, missuguses ruumi piirkonnas see parasjagu asub või liigub. Iga punkt, asend, funktsionaalne roll vaadeldavas väljas on käsitatav normsena niivõrd, kui võrd ta kuulub sellesse välja ning eristub siin teistest punktidest.¹²

Õeldu kehtib mitte ainult õiguse, vaid ka teiste sotsiaalsete normide kohta. Sotsiaalse ruumi teooria seletab ka seda, miks erinevatel rahvastel on erinev kultuur, erinevad ettekujutlused õiglusest ja erinevad sotsiaalsed normid. Tuleb igati nõustuda V Belinskiga, kes kirjutab: „Nende iga rahva eripärasuste hulgas etendavad tavad vast kõige tähtsamat osa, moodustades vahest nende kõige iseloomulikuma joone. On võimatu kujutella rahvast ilma religioossete arusaamadeta, mis on rüütatud kultuuri vormi; on võimatu kujutella rahvast, kel poleks üht kõigile seisustele ühist keelt; aga veel võimatam on kujutella rahvast, kel pole erilisi, ainult temale omaseid tavasid“¹³

Lapse kõlbelisest arenemisest

„Mis on kõlbeline arenemine? Kui arenguks nimetada kohanemist muutlike välistingimustega, on tagajärjeks lihtsalt sihitu sekeldus. Vaimne võimekus võib kasvada hilise vanaduseni, kuid see protsess on raske ja vaevanõudev. Vaimset arengut takistab laiskus ja hirm muutuste ees. Vaja on ületada kalduvus säilitada asjade senine seis“¹⁴

Kui me räägime kohanemisest, siis peab olema midagi, millega kohaneda. Indiviid sünnib ilma ja lisaks looduslikule keskkonnale ümbritseb teda ka sotsiaalne keskkond materiaalse ja vaimse kultuuri näol. Ümbritseva sotsiaalse keskkonna mõju illustreerimiseks on ilmselt kohane osundada pedeoloogia saatusele Nõukogude Liidus.

Eelmise sajandi kolmekümnendatel aastatel püüti seal teatavasti testide abil kindlaks määrata koolieelikute andekust, ning selle põhjal valida neile sobiv kool. Laialdane testimine näitas, et proletariaadi lapsed olid vähem andekad kui intelligentsi lapsed. Selle tulemusena leiti, et pedeoloogia on marksismiga vastuolus ja pedeoloogia ning ka psühholoogia, kriminoloogia, sotsioloogia ja veel mitmed inimest uurivad teadused lakkasid veerandsajandiks Nõukogude Liidus olemast. Arvame aga, et proletariaadi laste madalam intellekt ei tulenenud mitte halvatest geenidest, vaid last ümbritseva sotsiaalse keskkonna vaesusest.

Eeltoodu seondub ka käesoleva aasta esimesel poolel toimunud diskussiooniga: kas lapsed kooli (gümnaasiumi) valikul peavad tegema katseid või mitte. Katsete korraldamine on pedeoloogia üks põhiprintsiipe. Ilma katseteta klasside komplekteerimine tähendab andekuse nivelleerimist. Andekad surutakse klassi keskmise tasemele. Hilisem eraldamine huvide järgi tähendab aga seda, et ande arengu optimaalne aeg on mööda lastud ja isegi eelduste olemasolu korral on anne kängunud.

M. Tuulik taunib kohanemist, kuid ei ütle, mis peaks kohanemise asemel toimuma. Ilmselt peaks ilmutama end indiviidi aktiivsus. Sotsialiseerumise esimesel etapil oleks hea, kui inimene ammutaks ümbritsevast sotsiaalsest keskkonnast enda jaoks baasväärtused ja nende alusel kujundaks oma isiksuse ja oma tegevuse eesmärgid, millest nii asjalikult on kirjutanud M. Tuulik olles eelkõige pedagoog, mistõttu on tema huviorbiidis isiksuseks kujunevad indiviidid. Mis

¹⁰ L. Auväärt. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Tartu, 1999, lk 25–26.

¹¹ E. Raska. Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu, 2004, lk 21.

¹² E. Raska. Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu, 2004; Seda probleemi on käsitlenud ka K. Lewin topoloogilise psühholoogia (väjateooria) raames, millele meil on liialt vähe tähelepanu pööratud.

¹³ V Belinski. Kirjanduslikud unistused. – Valitud artiklid. Tallinn, 1948, lk 32–33.

¹⁴ M. Tuulik. Moraal näitab teed. – Haridus, nr 6–7, 2005, lk 33–36.

üksikisikute puhul paika peab, ei pruugi aga üks-ühele kehtida sotsiaalsete gruppide ja ühiskonna tasandil.

Moraali erinevaid aspekte

Sagedamini eraldatakse moraalisi järgmisi aspekte:

- 1) moraal kui märk, sümbol, müüt;
- 2) moraal kui väärtus;
- 3) moraal kui sotsiaalne norm;
- 4) moraal kui teadmine.

Sümbol on inimvaimu kõrgem tase, millele järgnevad väärtused, normid ja teadmised. Sümbol ja müüt on lahutamatu seotud. Müüt on universaalse maailmavaate vorm, millest areneb välja kogu hilisem kultuur, religioon, filosoofia, õigus. Müüt seletab maailma tekkimist, inimese olemust ja tema kohta. Looduse all mõistis ürginimene mitte ainult välismaailma, kosmost, vaid ka oma sisemaailma. Meie esivanem ei mõelnud mitte mõistetega, otsustega vaid sümbolitega, kujutlustega, mis ühendasid reaalsuse lõputu kosmosega. Sümbolistlikus teadvuses ei peitu mitte ainult minevik ja tulevik, vaid ka inimese tagasituleku ajalugu oma alge juurde. Kui ürginimest taheti karistada, siis võeti temalt nimi. Ilma nimeta inimest ei tunnistanud keegi. Kõige suuremaks karistuseks oli kogukonnast välja ajamine ja ainult sellest tekkinud psüühiline pinge võis põhjustada surma. Maailma sümbolset olemust tunnetasid ürginimesed müüdi kaudu. Maailma sümbolistlik tunnetus on antud inimesele algselt. Inimene pidi ainult meelde tuletama selle, mis realselt oli olemas olnud enne teda, mis oli varem teada. Inimesed kordasid seda, mida varem olid teinud jumalad.¹⁵

Ratsionaalne, teaduslik tunnetus, erinevalt mütoloogilisest, ei ole algselt subjektile antud. Moraal kui märk, sümbol, müüt on omane just ürgkogukonnale. Mütoloogia teadvuse tüübina avaldas suurt mõju kõikidele moraalilisele vormidele ja tüüpidele. G. Hegel nimetas mütoloogiat inimõistuse pedagoogikaks. P. Florenski kirjutab, et sümbolid ei ole midagi tinglikku, mida me loome kapriisi ajel. Sümbolid loob vaimu kindlate seaduste ja sisemise sunni mõjul. See toimub iga kord, kui hakkavad eriti elavalt funktsioneerima vaimu mõned küljed. Me ei ole võimelised sümboliteid looma, nad tulevad ise meie juurde.¹⁶

Sümboliteks on ka sõnad. Sõna all mõistame siin inimese igasugust avaldumist välismaailmale. Sõna on inimenergia, mis võib väljenduda ükskõik millises kommunikatsioonisüsteemis. Sõna ei ole mitte ainult sümbol, vaid ta on ka märk. Ta on inimese avanemise, väljenduse, eneserealiseerimise vahend. Märki ja märgisüsteemide abil tagatakse sotsiaalne korrastatus.¹⁷

Subjekt ise oma jõuga hakkab ümber kujundama oma sümbolilist olemust väärtusteks, milles fikseeritakse suhted teise inimesega. Indiviidis avaneb sugukondlik olemus. Üheks tähtsamaks funktsiooniks kujuneb suhtlemine. Indiviidid liituvad ühtseks tervikuks, Meieks. Oma tekke algperioodil olid moraal ja õigus lahutamatu läbi põimunud ja nende sisuks olid ühtsed väärtused. Positiivse alge otsingud, mis vastandati ebaväärikale, ebamõistlikule, said Platoni ja Aristotelese õpetuse aluseks. Nende eesmärgiks oli harmoonilise isiksuse arengule ja kasvatamisele kaasa aitamine. Harmoonilise inimese intellekt, tahe ja tundmused pidid moodustama ühtse terviku. Platonil oli oluline just nende kolme komponendi harmoonia. Aristotelese ideaaliks võib pidada keskmist liialduste ja puuduste vahel.¹⁸

Tema keskmise ideaal väljendub mõistes *õiglus*. Õiglus on see, mis ühendab inimesi ja on nende käitumise ja tegude mõõdupuuks. Keskmise norm Aristotelese järgi vastas kodanike seisundile *polis*'es. Platoni järgi on ideaalne riik ideede maailma maksimaalne kehastumine maapealse maailmas – *polis*'es. Antiik-Kreeka periood Euroopa ajaloos oli tunnustajaks mütoloogia, ürgkogukonna teadvuse üleminekule, uue inimese väärtussuhete kujunemisele, kultuurse ehk moraalse inimese tekkimisele.

¹⁵ K. Hjubner. Istina mifa. Moskva, 1996, c 68, 69, 183, 245.

¹⁶ P.A. Perepiska, S. Florenskogo, A. Belõh. Literaturno-teoretitšeskie issledovanija Moskva, 1991, c 33.

¹⁷ Märgisüsteemidest vt ka I. Gorelov. Voprosõ teorii retševoi dejatelnosti. Tartu, 1987, lk 39 jj.

¹⁸ V. Bukrejev, I. Rimskaja. Etika prava. Utšebnoe posobie. Moskva, 1998, c 105.

Raske, kui mitte võimatu, on anda ühest vastust küsimusele, mis on õigus, küll aga saame välja tuua õigluse materiaalsed vormid – vahetus-, jaotus- ja poliitiline õigus.¹⁹

Sotsiaalse suhte vorm	Õigluse vorm	Vastava õigusvormi põhimõtted	Tulenevad nõudmised õiguskorrale
Vahetussidemed	Vahetusõigus	1. Hüved või saavutused peavad olema võrdväärised; 2. Võimalikud peavad olema vabaturusuhted; 3. Kõik peavad olema vabad ja tegutsema vabatahtlikkuse alusel.	Majanduslik (nt lepingu-) vabadus, turumajandus, individuaalsed vabadused, vähe riiklikku vahelesegamist
Kogukonnasidemed	Jaotusõigus	Oma olemuselt on kõik inimesed võrdõiguslikud. Hüvede ja koormiste ebavõrdne jaotamine võib aset leida üldiselt vastuvõetavatel põhjustel (nt erilised teened, saavutused või vajadused).	Õigluse põhimõtted, printsiibid, sotsiaalabi selle vajajatele, mittediskrimineerimine
Võimused	Poliitiline õigus	Võim võib teenida vaid üldiselt vastuvõetavaid eesmärgi. Ta peab sotsiaalset koostööd õiglaselt ja soodsalt korraldama.	Võimu jaotamine, võimu sidumine riigi ja seadusega, demokraatiaprintsiip, õigusriik

Inimkäitumist reguleerivatest normidest

Ühiskonnas eksisteerivad inimkäitumise (nii kirjutatud kui kirjutamata) juhendeid, eeskirju, nimetatakse sotsiaalseteks normideks.

Sotsiaalsete normide kujunemine on tihedalt seotud religiooniga. Maailma suurimad usundid – kristlus, budism, islam, judaism jt – olid ja on kultuuriväärtuste edasikandjateks, mille loojateks on erinevad rahvad läbi sajandite. Nende väärtustega on seotud vastavat usku rahvaste elustiilid, majanduslik eetika, tavad, õigusemõistmine.²⁰

Kahe aastatuhande vältel pole kristlus oma peamisi tõekspidamisi muutnud ja paljud põhitõed on veidi modifitseeritud kujul kandunud ka tänapäeva seadusandlusesse. Paljudele rahvastele on siiani religioossed väärtused eluliselt tähtsad, eristudes teistest sotsiaalsetest normidest.

Tavade ja religioonide segunedes tekib aegajalt ka vajadus nende väärtuste ümberhindamiseks. Ajaloolises plaanis on selle näiteks *rooma õigus*, milles väljenduvad inimese uuenenud vajadused maiseks eluks.

Kaasaegses ühiskonnas on moraali, sealhulgas ka õigusmoraali peamiseks funktsiooniks normatiivne funktsioon. Õigusmoraali normatiivne sisu on haaranud endasse kõik moraalise arengu varasemate etappide sisu (loomingulised, märgilised- ja väärtus-) komponendid. Normatiivne

¹⁹ J. Zenthöfer. Rechtsphilosophie. Berlin, 2003, S 72.

²⁰ Just sellest aspektist on puudulikult käsitletud islami õigust ja ka nn islamiterrorismi.

mõtlemine moraali valdkonnas kergendab elamist, standardiseerib selle, võtab inimeselt individuaalse valiku kohustuse ja järelikult ka vastutuse selle valiku eest. Jäiga normatiivse mõtlemise näidiseks oli kommunismiehitaja moraalkoodeks. Moraalinormid olid normeeritud, nende täitmine poliitiliselt tagatud ja sellistena hakkasid nad üha enam sarnanema õigusnormidele. Moraali ja õigusnormide kokkusulamine viib nende atrofeerumiseni, nende reguleeriva funktsiooni kadumiseni. Unifitseeritud normatiivne lähenemine õigusele hakkab üha enam leidma kriitikat. Juba *polise* elanikud Antiik-Kreekas tunnetasid, et seadusi võivad luua ja muuta surelikud seaduseandjad. Inimesed said aru, et nad on looduse produktid, kuid loodus andis neile võime muuta maailma, näha ette ja planeerida tulevikku, võtta vastu kaugeleulatuvaid otsuseid, mille eest nad kannavad moraalset vastutust. Kui me aga tahame, et meie otsused viivad soovitud eesmärgile, ei tohi nad olla vastuolus loodusseadustega.²¹

V. Bukrejev ja I. Rimskaja jagavad sotsiaalses keskkonnas eksisteerivad seadused kaheks:

- 1) loomulikult eksisteerivad seadused;
- 2) kunstlikult loodud seadused. Siia arvavad nad ka juriidilised ja moraaliseadused.²²

Üleminek loomulikult eksisteerivatelt seadustelt kunstlikult loodud seadustele toimub inimese poolt tehtud mõistliku otsustuse kaudu, mille käigus paljude variantide hulgast valib inimene kõige mõistlikuma. Järelikult toimub selle otsuse hindamine hea ja kurja kriteeriumist lähtudes. Normil on antud kontekstiga seoses kaks tähendust:

- 1) norm kui mõõt;
- 2) norm kui reegel.

Olulisem on norm-reegel, mida vaadeldakse ka norm-raamina, mis peab tagama süsteemi funktsioneerimise. Sotsiaalne norm kujutab endast sotsiaalse evolutsiooni käigus välja kujunenud vahendit, mis peab tagama süsteemi säilimise ja elujõulisuse, samuti ka sotsiaalse süsteemi valdamise subjektide poolt.

J. Fedorovi hinnangul toimub meie ühiskonna hüpersotsialiseerumine, mis tähendab kultuuriväärtuste asendumist sotsiaalsete normidega. Kultuur muutub üha enam normatiivseks ja formaalseks ning hakkab sõltuma sotsiaalsest tehnoloogiast. Sellises situatsioonis muutub kõlbluse reguleerimissüsteem hüpernormatiivseks. Sümbolite ja väärtuste kustumisel võetakse individilt individuaalse valiku võimalus ja saabub pidurdamatult normiloomingu periood.²³ V. Bukrejev ja I. Rimskaja lisavad sellele kurvale prognoosile: „saabub õigusloome ajajärk, mis agressiivse sootsiumi survele püüab endale allutada kõik“²⁴

Ühiskonna edasisel arenemisel hakkab individ selle asemel, et lähtuda üldisest käitumisalgest üha enam järgima konkreetset normi. See norm on isikustamata, indiviidi kohal ja äärmiselt „hall“ ilma igasuguste värvideta, unifitseeritud ja laialt levitatud. Kadunud on individuaalne valikuvõimalus. Sellises süsteemis võib edu saavutada teadmiste abil. Informatsioon muutub üha enam hinnatavaks. Inimtegevus muutub tehnoloogiliseks ja inimene muutub tehnoloogia osaks. Inimeses hakkame nägema vaid ainet, energiat, informatsiooni. Hüperteadmised, mis on vabastatud sümbolitest, väärtustest ja normidest, täidavad funktsiooni: nad modelleerivad ümbritsevat sotsiaalset tegelikkust ja töötavad välja kõige efektiivsemad meetodid indiviidi adapteerumiseks nendega. Selles situatsioonis astub esiplaanile õigus. Õiguse tarbija soovib, et õigus oleks vabastatud väärtuste ja humaansuse koormast. Selles situatsioonis leiab õiguse tarbija, et õigust tuleb järgida isegi siis, kui ta on amoraalne.

Moraali mõõdupuu

Kuidas, milliste kriteeriumide järgi hinnata, mis on hea ja mis on halb. Teoreetikud on esitanud kaks mõõdupuud: esiteks Sokratese mõõdupuu ja teiseks Ateena vabareisija mõõdupuu.²⁵

Sokratese mõõdupuu on ühiskonnale moraalselt vastutustundelise inimese mõõt. Sokratese mõõdupuu seadus, moraal ja õiglus ühtuvad. Hea inimese elu on instants selle eesmärgi suhtes,

²¹ K. Popper. Otkrõtoe obštšestvo i ego vragi. Moskva, 1992. V 2t. T. 1, c 94–97.

²² V. Bukrejev, I. Rimskaja. Etika prava. Moskva, 1998, c 145.

²³ J. Federov. Universum morali. Tjumen, 1992, c 277–278.

²⁴ V. Bukrejev, I. Rimskaja. Etika prava. Moskva, 1998, c 167.

²⁵ V. M. Autio. Oikeusrelaatioista. Oikiustiede. Jurisprudentia. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen. Vuosikirja Jyväskylä, 1995, lk 89–139.

mida kujutavad seadused. Voorus ei ole küll sama asi, mis õiglus. Või vähemalt õiglus ei või olla keskne voorus. Võimalusel ei tohi voorust üldse õigluseks pidada. Voorus on enesekontroll, mis sisaldab endas vooruste eri mooduseid. Õiglust ja enesekontrolli võib omavahel võrrelda analoogia abil: õiglus tähistab riiki, kus valitseb õiglus ja distsiplineerib inimest, kes oma kirgi ja tundeid ohjab enesekontrolli abil. Vooruslik inimene on õppinud mõnest oma kirest jagu saama.

Sokrates on õppinud võitma surmahirmu ja tahet teistele inimestele kahju tekitada. Sokratese järgi vooruslik inimene ei põgene vanglast, kui näeb, et see tekitab potentsiaalset kahju ühiskonnale, kus ta elab, vaid kannab oma karistuse ja tõestab sellega oma vaprust. Võrdluseks: kui apostel Paulus ja tema kaaslane Siilas vangistati, ilma et nende üle oleks kohut mõistetud, ja hiljem taheti nad ülemuste korraldusel vaikselt ära saata, nõudis Paulus, et nemad, kui Rooma kodanikud, vabastataks avalikult.

Üldistatuna on Sokratese dialoogid vooruslikkuse nõuded, mis kohustuvad hoiduma halbade tegudest, aga ei kohusta üldiselt tegema häid tegusid. Tuleb hoiduda ebaõiglusest. Voorus on hindamise põhikriteerium nii teise inimese poolt õigluse põhimõtete rikkumisel kui ka enda tegude ja põhimõtete hindamisel. Õiglus- ja voorussuhted on asümmeetrilised selles mõttes, et tuleb hoiduda paha tegemast ja kahju tekitamast, kuid ei ole üldist kohustust head teha.

Kõikide tegude headust ja halbust hinnates tuleb teha valik vooruslikkuse põhjal, tähelepanu pööratakse teo tagajärgedele vaid vooruslikkuse seisukohast.

Vooruslikkuse määratlusest sõltub, mis põhimõtet jälgitakse. Kui julgust peetakse vooruse väljenduseks, siis kas võib pidada suuremaks julguseks vanglast põgenemist kui karistuse kandmist?

Sellele vastandatakse Ateena vabareisija mõõdupuu, mis esitab need argumendid, mille põhjal kohustusi ja obligatsioone võib vältida. Küsitavaks jääb, kumb on vooruslikum ja julgem, kas tagajärgi kandnu või neid vältinu. Ateena vabareisija püüab esitada põhjendusi sellele, miks üks või teine tegu ei ole moraalselt või õiguslikult kohustuslik.

Kokkuvõtteks

Igale teadlasele on kallid oma teadus ja ta püüab kõike seletada lähtudes oma teadusest. M. Tuulik pedagoogikateadlasena leiab, et moraal näitab teed; E. Raska leiab, et hoopis õigus näitab teed. Mõlemad aga jõuavad järeldusele, et teenäitajaks ei ole teadmised, vaid midagi teadmiste-eelset, mille omandamisel indiviid muutub ise ja muudab ka ümbritsevat keskkonda.

Sotsiaalsed väärtused ja normid omandatakse sotsialiseerumise käigus kogemuse kaudu. Kui loomade kogemus jaguneb ainult **individuaalseks**, indiviidi elu jooksul omandatuks ja **liigikogemuseks**, mis antakse edasi peamiselt bioloogiliste kanalite kaudu, siis inimühiskonnas võib lisaks neile kahele kogemuse liigile rääkida veel **sotsiaalsest kogemusest**. Sotsiaalne kogemus on kehastunud materiaalsesse ja vaimsesse kultuuri, ühiskonna struktuuri ja nn pehmetesse väärtustesse. Uue sotsiaalse kogemuse omandamise alus on juba kujunenud varasema kogemuse süsteem. Selle süsteemi baasil on inimesel juba tekkinud teatud kujutlused heast ja halvast, õiglusest, õigustest ja kohustustest, arusaamine oma kohast ühiskonnas.

Kuna ühiskonna võimalused sotsiaalse kogemuse edasiandmiseks on piiramatud, indiviidi piiravad aga aeg ja ruum, siis on vaja leida indiviidile vajaliku informatsiooni optimaalne maht tema sotsialiseerimiseks – ühiskonnas nõutavate väärtuste, normide ja teadmiste omaksvõtmiseks.

Ent tagasi õiguse ja moraali vastandumise juurde.

Moraalisse panustamine maast madalast annab ilmselt paremaid tulemusi kui õiguse peale lootmine. Niisiis, kui suurem teeb väiksemale liiga, ei tasu politseiga ähvardada – seda saavad lapsed võõrastelt “kasvatajatelt” üllatavalt sageli ükskõik millise pisiasja eest kuulda – vaid lasta kuulda vana “moraalijutlust” sellest, et väiksemale liiga teha on halb ja inetu, rääkimata kambaga kallale minekust. Arvata võib, et kui kolm poissi tulevad pühapäevakoolist, ei luba seal kuuldu neil tõepoolest väiksemale vastutulijale liiga teha.

Kui aga “moraalijutlus” on hiljaks jäänud, st kuulajad on juba liiga vanad, liiga ülbed ja liiga rikutud, hakkab neid õiguses huvitama vaid see, millist paragrahvi saab neile konkreetse süüteo eest “väänata” ja kuidas sellest kõrvale hiilida.

Ja veel midagi praktilist. Rohkem kui nende raamatute hulk, kus juttu noorte sotsialiseerimisest, aitavad noori need raamatud, mida nad ise läbi loevad. Mittelugemine on sotsiaalse vaesuse tunnusmärk.

Kuivõrd religiooniõpetus koolides on moraaliküsimus, on vast alusetu nende lapsevanemate hirm, kes kardavad, et neis tundides tehakse "kristlikku ajaloputust" ja et Julk-Jüri nõuab peast kümmet käsku. Võib-olla kartlikud lapsevanemad ja vanavanemad keelavad oma lastele sedasorti sotsialiseerimiskanalit, mis neile enestele "tänu" nõukogude võimule avanemata jäi.

Igal juhul vajavad noored nii igihaljaid kui täpselt tänasele ajastatud sotsialiseerumisvõimalusi, et vajalikul määral kohaneda ühiskonnaga, ilma et saaks pärsitud nende aktiivne, loov alge.

Kirjandus:

Autio, V. M. Oikeusrelaatioista. Oikiustiede. Jurisprudentia. Soumalaisen Lakimiesyhdistyksen. Vuosikirja. Jyväskylä, 1995.

Auväärt, L. Diaklektika printsiipidest hälbekäitumise uurimisel. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale III. Tartu, 2003.

Auväärt, L. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Tartu, 1999.

Auväärt, L. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Tartu, 2001.

Auväärt, L. Sissejuhatus õiguspsühholoogiasse. Tallinn, 1982.

Auväärt, L., Dsiss, H., Kaugia, S., Kenkmann, P., Raska, E. Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse. Tartu, 1999.

Belinski, V. Kirjanduslikud unistused. – Valitud artiklid. Tallinn, 1948.

Bukrejev, V., Rimskaja, I. Etika prava. Moskva, 1998.

Federov, J. Universum morali. Tjumen, 1992.

Gorelov, I. Voprosõ teorii retševoi dejatelnosti. Tartu, 1987

Hjubner, K. Istina mifa. Moskva, 1996.

Perepiska P. A., Florenskogo, S, Belõh, A. Literaturno-teoretitšeskie issledovanija. Moskva, 1991.

Popper, K. Otkrõtoe obštšestvo i ego vragi. Moskva, 1992. V 2t. T. 1.

Raiser, T. Das lebende Recht: Rechtssoziologie in Deutschland. 3. überarb. Aufl., Baden-Baden, 1999.

Raska, E. Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu, 2004.

Zenthöfer, J. Rechtsphilosophie. Berlin, 2003.

Tihonravov, J. Osnovõ filosofii prava. Moskva, 1997

Tuulik, M. Moraal näitab teed. – Haridus, nr 6–7, 2005.

SEESTPOOLT KADRIORU LOSSI LUGUDELE VAADATES

Ingrid Rüütel

Miks ma pole seni intervjuusid andnud?

Esiteks pole ma loomult südamepuistaja tüüp ning rasketes olukordades ei suuda üldse kellegagi rääkida, isegi mitte lohutajatega, seda enam ajakirjanikega. Seni olengi rääkinud peamiselt vaid lastega. Pealegi andsime juba abikaasaga pressile kaks avaldust, kus väljendasime sügavat kahetsust ja palusime toimunu pärast rahva käest vabandust.

Ma ei ole tegelikult selline «raudne leedi» nagu väljastpoolt paistab, olen lihtsalt küllalt suletud ega näita eriti välja, mis minus toimub. Näiteks sellest, et mind esimesel koolipäeval kividega loobiti, rääkisin esimest korda alles 40 aastat hiljem.

Erinevalt paljudest inimestest, keda rasketest asjadest rääkimine kergendab, aitab mind pigem endassesulgumine. Saan nii, endaga üksi olles, ise pikkamööda asjadest üle. Tungiv surve saada intervjuusid sundis veelgi enam kapselduma, seda enam, et mõne intervjuunõudja puhul tundus eesmärgiks olevat pigem verelaskmine kui asjade selgitamine, vältimatute netikommentaareid sõimust rääkimata.

Teine ja tegelikult peamine põhjus oli aga see, et mul polnud toimunust tegelikult mingit ülevaadet. Ei saanud ma ju tugineda üksnes «Pealtnägijale», nagu enamik seniseid, ka väarikaid kommentaatoreid. Tahtsin asjast enne võimalikult täieliku pildi saada, et üldse osata paljudele küsimustele vastata. Just sellepärast rääkisingi palju lastega ning palusin ka neil rääkida oma külalistega, kes teadsid asjaolusid, millega tüdrukud ei olnud kursis. Nüüd olen palju targem, kuigi ei julge kindlasti öelda, et tean absoluutselt kõike.

Kas president teadis neist pidudest uusaastakõnet pidades?

Absoluutselt mitte! Kõnes oli algul pikem lõik sellest, kui tohutult palju alkoholihoobes ja narkouimas noori on politsei avalikel üritustel tabanud. Hiljem leidsime, et vana-aasta õhtul poleks kohane sellest nii pikalt rääkida. Sisse jäi vaid probleem ise. Sellest, mis meie oma lähiümbruses toimub, ei olnud meil siis veel aimugi.

Mina olin teadlik kahest noorte kogunemisest, kuid ei osanud aimatagi, milliseks need kujunesid.

Ükskord teadsin vaid, et lastel on külalised, teinekord, et peetakse ühe klassiõe sünnipäeva. Sünnipäevi on varasematelgi aastatel peetud, klassikaaslasti pole me kunagi keelanud külla kutsuda ning nendega pole kunagi mingeid pahandusi olnud. Seepärast ei tulnud mulle ka sel sügisel pähe, et peaksin äkki ootamatuid kontrollretki tegema ja vaatama, mis seal tegelikult toimub.

Mis juhtus tänavusügisestel pidudel?

Seekord oli olukord sootuks erinev: esimese lossipeo idee tuli oma kooli vanemate klasside tüdrukutelt, kes kutsusid kaasa tuttavaid täiskasvanud noormehi.

Endast vanemate noorte seltskond tundus meie lastele ilmselt atraktiivne ning edaspidiste pidude põhitegijad jäidki samaks. Paaril korral valgus lisaks veel hulk kontvõõraid, kes helistasid üksteisele ja kellele nende lossis viibivad sõbrad käisid välisust avamas.

Lapsed ei kutsunud endale külla võhivõõraid täisealisi noori. Kui neid polnud ka just 50, vaid tunduvalt vähem, nagu nüüd on tuvastatud, siis sellist massi külalisi ei osanud mina küll uneski näha, ka lapsed polnud selliseid kogunemisi planeerinud.

Meie tüdrukud olid peopaiga perenaised, kuid nende hooleks oli eeskätt külaliste järelt koristamine, nii pidude ajal kui nende lõppedes. Joogid toodi kaasa ja, nagu hiljem selgus, võeti ka meie isiklikust puhvetist lisa. Süüa neil pidudel polnudki, välja arvatud sünnipäeval, kus sünnipäevalaps väikese seltskonna jaoks natuke sööki kaasa tõi.

Mis siis veel erilist juhtus?

Kord käsid kolm-neli noormeest (vanemate klasside tüdrukute täisealised sõbrad, k.a Marek, kes hiljem «Pealtnägijale» intervjuu andis) saunas ja mullivannis. sellest näidati ka pilte. Nagu selgub, käis mingi kamp täisealisi võõraid noori kord meie magamistoas, kus soriti riidekappides, varastati esemeid. Sellest rääkisid nii Marek kui ka see republikaanist baarineiu, kes Õhtulehes esines, ja see osutus tõeks.

Muu hulgas avastasin hoopis hiljem, et oli kadunud üks minu ehe, kuid see leiti hiljem juhuslikult Helena toa sahtlist lõngakerade alt. Ilmselt tahtis keegi (tütarlaps?) ka selle kaasa võtta, kuid hiljem pidas paremaks see kuskile ära poetada.

Käidi aiapoolisel katusel, samuti aias, kust toa poole oli tõesti koodlukk. Pööningu kaudu käidi ka lipu lähedal. Seal käisid kolm-neli noormeest ja mulle jäi arusaamatuks, kas mitte ka see Res Publica neiu, kes rääkis katusel käimisest. Lipu rüvetamist olevat küll plaanitud, kuid see osutus tehniliselt ja füüsiliselt võimatuks. Ometi on mõned poliitikud korduvalt rõhutanud, et rüvetati riigilippu. Kas ma näen tonte või oli see siiski mingi ettekavatsetud, kuid ebaõnnestunud provokatsioon?

On tõsi, et valvepolitsei kuulis kord ülakorruse fuajees müdinat ja teatas sellest sekretärile, kes läks vaatama ning nägi lapsi koridorist tulemas ja trepist alla jooksmas. Kuid mingit korrarekutsumist polnud, ja selleks polnud ka põhjust. Ilmselt käisid tüdrukud koos paari sõbraga minu kabinetis mingeid materjale välja printimas ning olid teel seal tagasi korterisse. Nad on seal ikka käinud ja kuskil pole öeldud, et see oleks keelatud. Tõsi, poleks maksnud sõpru kaasa võtta. See polnud seotud pidudega.

Küll olid aga ühe või paari peo ajal käinud külalised Riiginõukogu saali uudistamas. See oli loomulikult korrarikumine, kuid seal pidude pidamisest pole andmeid.

Leian siiski, et oli ehk veidi ülekohtune kogu süü ainuüksi meie laste kaela veeretada. Ausam ja õigem olnuks seda kollektiivselt jagada.

Lastest ja külalistest

Kõige suurema pettumuse valmistas mulle tegelikult see, et lapsed ei rääkinud, millisteks need peod muutusid ja kes seal käisid. Tüdrukud püüdsid pahandust vältida ning kartsid, et ma enam ei lubagi neil kunagi sõpru külla kutsuda. Tallinna, uude keskkonda tulles oli algul niigi raske kohaneda ja sõpru leida.

Ka ei näinud nad ju paljusid asju ega saanud ka hästi aru olukorra tõsidusest. Nad ei oska veel asju vaadata väljastpoolt, vaid üksnes enda seisukohalt. Näiteks ei nähtud selles midagi erilist, et poisid saunas käisid. Ometi mõjusid just saunapildid «Pealtnägijas» eriti võikalt. Presidendi residentsis oli see kindlasti sobimatu, kuid poiste saunaskäik polnud sellepärast veel mingi orgia.

Tüdrukutele heidan kõige enam ette just asjaolude varjamist ning seda, et pidudele kohe lõppu ei tehtud, kui need kontrolli alt väljusid. Lõpu tegid siiski lapsed ise, kuid alles siis, kui selgus, et meie puhvetist olid kadunud mulle kingitud väga vanad ja hinnalised veinid, mida hoidsin oma juubeliks. Ka siis ei rääkinud nad veel midagi, kuid aimasid, et süüdlased olid nende külalised. Minul oli muidki kahtlusi. Sellega lõppesid ka peod. Ka juurdlus kinnitas, et need lõppesid oktoobrikuuga.

Kõiges on nüüd süüdi meie lapselapsed ja muidugi mina. Ma ei eitagi seda. Kuid pidusid ei pidanud ju ainult nemad. Kaasvastutajad on kõik, ka teised lapsed ja nende vanemad, eriti aga pidudel viibinud täiskasvanud. Kordan – peale ühe Maria klassiõe polnud neil pidudel omaealisi, nad olid kogu seltskonnas noorimad. Neid suurel määral lihtsalt kasutati ära.

Minu süü oli eelkõige see, et ma liiga usaldasin oma lapselapsi, samuti nende külalisi. Unustasin vana õpetussõna – usalda, aga kontrolli! Ent olukord oli esmakordne ja ootamatu. Varem polnud me millegi sellisega kokku puutunud ega osanud aimata, et midagi sellist juhtuda võib. Laste järel luurata tundus võõras ja sobimatu.

Kuid on 21. sajand ja lapsed on jõudnud raskesse üleminekuikka, eriti avaldub see noorema puhul, kes on väga aktiivne, temperamentne ja rõõmsameelne. Oleme nüüd palju rääkinud, nad on oma vigadest aru saanud. Ka tuleb neil mõnest heast asjast loobuda, kuid kindlasti pole õige neid karistada isolatsiooniga, nagu mõned soovivad. Selge on, et nad ei kutsu enam külla neid sõpru, kelle pärast pahandused juhtusid, kuid oma eakaaslastega suhtlemise keeldu enda ega nende sõprade vanemate poolt ei pea ma õigeks.

Ma ei taha juhtunut õigustada, kuid pole õiglane ka kujundada avalikkuse ees pilti, nagu oleksid meie lapselapsed mingid joodikud ja luuserid. Meedias on korduvalt mainitud, et lapsed õpivad eliitkoolis. See pole mingi kallis ja uhke erakool, vaid Vanalinna Hariduskolleegeiumi põhikool. Koolil pole oma võimlatki, rääkimata basseinidest ja muust sellisest.

Küll peab selles koolis palju rohkem õppima kui tavakoolis. Lapsed õpivad süvendatult kolme võõrkeelt, Helena lisaks vabatahtlikult veel neljandat. Samuti on koolis head võimalused huvitegevuseks.

Mõlemad tüdrukud huvituvad kunstist ja muusikast. käivad maali, metallitöö- ja keraamikatundides. Juubeliks kinkis Maria mulle kauni metallite ja Helena huvitava keraamilise kompositsiooni. Maria on õppinud ka klaverit ja tegeleb nüüd kitarrimänguga. Samuti huvitab mõlemaid ajalugu, teater ja palju muud.

Laste emast

Kahetsusväärset toodi kõnealuse looga seoses avalikkuse ette meie probleemne tütar, laste ema. Oleme tõepoolest püüdnud seda teemat vältida, et mitte kahjustada teda ennast, eriti aga lapsi. Nüüd on see juhtunud ja päevavalgele on toodud ka tema ebaadekvaatse käitumise tagamaid.

Maris oli terve, tubli ja armastatud laps. Lõpetas edukalt keskkooli ja astus kunstiinstituuti, jättes mulle kasvatada oma poja. Lõpetas ka instituudi edukalt, kuid end kunstnikuna realiseerida pole kahjuks suutnud, kuigi on vaieldamatult andekas. Süvenesid probleemid tervisega, mis kulmineerusid tema kolmanda ebaõnnestunud abielu ajal. Olles põimunud eriliste isikuomadustega, väljub tema käitumine pahatihti kontrolli alt.

Kuna ta on kinnitanud, et ei suuda oma tervise tõttu pidada püsivat, kindla režiimiga töökohta, loobudes näiteks õpetaja-ametist kunstikallakuga koolis, on isa talle muretsenud piisavalt kinnisvara nii elamiseks kui elatumiseks, millega ta paraku on teinud mõtlematuid tehinguid. Oleme muretsenud töövahendeid, pakkunud võimalusi eksponeerida oma töid jne. Ent ta on alati leidnud põhjusi, miks seda mitte teha.

Ka lastest on ta ise loobunud ja meie juures olla oli nende enda valik. Maria jäi minu juurde kohe pärast lahutust, Helena tuli natuke hiljem. Oleme neid kasvatanud armastusega nagu oma lapsigi. Pojast on kasvanud tubli noormees ja olen kindel, et ka tüdrukud tulevad endaga elus toime. Oleme püüdnud luua neile võimalusi kokkusaamiseks nii isa kui emaga.

Paraku on ema ebaadekvaatsed meedia-avaldused nende niigi hapraid suhteid veelgi enam kahjustanud. Meedia aga õhutab teda üha uusi luulusid välja mõtlema ja perekond on täiesti kaitsetu. Juba ainuüksi laste huvides pidanuks need avaldamata jätma. Nemad ju teavad kogu tõde. Meil abikaasaga on kõigi lastelastega olnud väga head suhted ning juhtunu ei muuda neid mingil juhul. Lapsed on oma vigadest aru saanud ning meie omadest. Usun, et edaspidi oleme veelgi lähedasemad.

Üldsuse käest palun juhtunu pärast veel kord vabandust ning avaldan sügavat tänu kõigile neile inimestele, kes meid on rasketel hetkedel moraalselt toetanud. Üks hea õppetund oli seegi, et selgus, kes on tõelised sõbrad ja kes seda pole.

Kahjurõõmutsejatele ja parastajatele aga meenutan, et keegi pole kaitstud selle eest, et sama või midagi veel halvemat ei või juhtuda nende endi perekonnas. Ja mina pole siis kindlasti see, kes parastama läheb ja kahjurõõmu tunneb.

Päikest kõigile!

Postimees, 04.02.2006

MULTIKULTUURSUS JA HARIDUS

Jüri Ginter

Kultuur on inimeste poolt loodud esemete, teoste, väärtuste ja normide, müütide ja tabude süsteemi, mis korrastab inimeste hoiakuid ja suhtumist, mõtlemist ja käitumist. Tegevustasandil ilmneb kultuur kommetes, tavades, suhetes, suhtlemises, riietuses, toitumises, elulaadis, -stiilis, -rütmis jms. kogum. Arenevat ühiskonda iseloomustab kultuuride paljusus, mis vastastikku üksteist täiendavad. Hariduse funktsiooniks on seda protsessi toetada.

Iga sotsiaalsel grupil on oma subkultuur. Eristavad tegurid on keel, religioon, välimus sh riietus, elukoht, tegevusala (töö, hobi), haridus (tase ja eriala), teabeallikad (publik), sugulus, korporatsioon (töökoht, organisatsioon) jms. Hariduspoliitikas on kolm valikuvõimalust, kas kultuurierinevuste eitamine, nende mahasurumine või erinevate kultuuride täiendus.

Kui me lähtume ainult oma kultuurist ja eitame multikultuursust, siis me ei suuda määratleda oma eripära, identiteeti. Kui meil ei ole selge, mis on meie eripära, siis ei saa me suhelda teiste kultuuridega, kuna me ei mõista nende eripära. Kui me ei suhtle teistega, siis ei teki impulsi meie arenguks. Tulemusena kultuurid hääbuvad, kuna ei suuda keskkonna arenguga kaasas käia.

Kultuurierinevuste mahasurumine võib anda lühiajalise „efekti“ kuid hiljem võib see tekitada genotsiidi jms.

Inimesel on oluline samastumine teatud grupiga „meie“, et määrata end maailmas, eristuda „nendest“ Mida rohkemate gruppidega suudab inimene samastuda, seda paremini suudab määratleda maailmas, metataseme gruppides ning märgata teisi gruppe ja teha nende esindajatega koostööd. Enesemääramine võimaldab leida ühisosa ka teiste gruppidega (ühised kogemused, väärtused jms) ja vastastikuse täiendamise valdkonnad. Siduvateks faktoriteks võivad olla ühine tegevus (sport, muusika, töö), ühine äri, ühine vaenlane või oht, ühised sümbolid (riik jms).

Igal grupil on hierarhia. Gruppide vaheline suhteline toimub eelkõige tippude tasemel. Üldjuhul inimene võtab omaks hierarhias kõrgemal oleva inimese (liidri) väärtused ja hoiakud (referentgrupp). Pärssivalt mõjub olukord, kui inimestel ei ole ettekujutust antud grupi liidritest n segaasustusega piirkondades (N Kirde-Eesti) võivad tipud paikneda väljaspool seda piirkonda (Moskvas, Peterburgis jm). Sel juhul võib kujuneda ettekujutus antud grupist hierarhia madalamate astmete alusel ning sellest lähtutakse ka suhtlemisel antud grupiga.

Kui subkultuurid on end määratlenud teiste suhtes, on võimalik täiendus, vastastikune täiendamine. Lumpenil ja teistel nõrga enesemääratlusega inimestel, kes ei samastu gruppidega, on ühendavaks faktoriks kellegi vastu olemine. Seega on oluline aidata kaasa nende enesemääramisele. Sotsiaalset gruppi ei tohi taga kiusata (monokultuursuse ilming), vastasel korral muutub ta vägivaldseks.

Keele alusel kultuuriautonomia puhul on oht, et ei ole ühisosa muudes kultuurivaldkondades. Samas on keeleline erinevus vajalik, kuna võimaldab end määratleda tunnuse alusel, millel ei ole eeldusi vägivaldseks eskalatsiooniks. Ajaloo veriseimad konfliktid on olnud inimeste vahel, kes räägivad sama või väga lähedast keelt (noorte rahutused Prantsusmaal ja Austraalias, holokaust Saksamaal, Bosnia ja Hertsegoviina konflikt, Põhja-Iiri konflikt, varasemast ajaloost pärtliöö, sõjad Skandinaavias jm.) ning enesemääramiseks tuli otsida mõni teine tunnus, mis põhjustab territooriumi ja võimu ümberjagamist. Veriseid konflikte on põhjustanud ka territoriaalsed nõudmised, kuid see pole antud käsitluse teema.

Kultuuri arengustrateegiad jagunevad kolmeks. Kaitsestrateegia rõhutab ajalugu jms, taganemine tähendab ellujäämise nimel loobumist ja teatud joonte ülevõtmist, kasvustrateegia on orienteeritud laienemisele. Igaüks on viimasel juhul positiivne, esimesel juhul negatiivne, kuna inimesed ei mõtle tulevikule.

Kasutusel on erinevad terminid, millel peaks olema ka erinev sisu:

1. Interkultuuriline koolitus: kultuuride vahelise koostöö arendamine.
2. Interetniline koolitus: etniliste gruppide vahelise koostöö arendamine.
3. Multietniline koolitus: arvestab eelkõige etnilisi erinevusi (keel ja sellega seonduv kultuur).
4. Transkultuurne (ingl ka cross-cultural) koolitus: kultuuride ühisosa väljatoomine.
5. Keelekümbluskoolitus (ingl immersion education): õppimine kahes keeles või õppimine mitte oma emakeeles.

Ettepanekud multikultuurseks koolituseks

Aidata kaasa õpilaste enesemääramisele erinevate subkultuuride suhtes. Selleks tuleb anda neile vajalikku informatsiooni ja kasutada enesemääramist soodustavaid õppemeetodeid.

Tuua välja subkultuuride ühisosa, vastastikuse täiendamise võimalus ja siduvad asjaolud (Näiteks: Eesti-Ukraina, tüdrukud-poisid jne). Anda võimalus seda ühisosa ja vastastikust täiendamist kogeda.

08.11.2005

EESTI-HOLLANDI KOOSTÖÖPROJEKTIST „VÕÕRTÖÖLISTE LASTE HARIDUSKORRALDUS EESTIS”

Maie Soll, Haridus- ja Teadusministeeriumi muukeelse hariduse nõunik

Miks meil seda projekti vaja oli?

Eesti Vabariigi põhiseaduse järgi on igal aastal õigus haridusele ja riik peab tagama eesti keeles õppimise võimaluse kõigile ja kõikjal Eesti territooriumil. On sätestatud võimalused luua vähemuskeelseid õppeasutusi kohustusliku haridustaseme ulatuses ja eraõppeasutustena erinevatel haridustasemetel.

Ajalooliselt kujunenud situatsioonis on alus-, põhi- ja keskkoolid võimalikult praegu omandada ka vene keeles.

Ehkki 95% Eestis elavate teiste rahvaste esindajate emakeeleks on vene keel ja seega on neil paljudes kohtades võimalik valida emakeelne kool, tuleb meie koolidesse igal aastal õppima noori, kelle emakeel erineb kooli õppekeelest. Erineva keeleoskuse tasemega laste õpetamine nõuab õpetajatelt teatud oskusi, vajalikud on ka õpilasi õpiprotsessis toetavad õppematerjalid. Valdavalt on selliste oskuste arendamise seisukohast peamise sihtgrupina nähtud vene õppekeele koolide õpetajaid. Eesti töö- ja õppekeele haridusasutustes töötavate õpetajate ette valmistamine tööks muutunud oludes oli peamine põhjus, miks Haridus- ja Teadusministeerium taotles Hollandilt ekspert- ja rahalist abi.

2002. aastal sai alguse Eesti-Hollandi koostööprojekt „Võõrtöölise laste hariduskorraldus Eestis” mille nimetus pärineb EL direktiivilt, mis kohustab kõiki liikmesriike rakendama meetmed EL kodanike lastele hariduse võimaldamiseks.

Projekti eesmärkideks püstitati:

- võõrtöölise laste hariduskorraldust tutvustava dokumendi ja vajalike õigusaktide muudatuste ette valmistamine;
- algataseme eesti keele tööraamatu koostamine ja välja andmine; õpetajakoolituskursuse koostamine ja rakendamine kõrgkoolides; õpetaja käsiraamatu koostamine ja välja andmine;
- avalikkuse teavitamine võõrtöölise laste hariduskorraldusega seotud teemadest ja probleemidest.

Projektis osalesid lisaks Hollandi ekspertidele ning Haridus- ja Teadusministeeriumi esindajatele veel Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool, Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, samuti Tallinna ja Tartu linnavalitsuste esindajad.

Projekti raames saavutatu

Projekti lõppedes 2004.aastal võisime öelda, et eesmärgid saavutati, kuid kõige vajalikumad ja projekti raames tehtu jätkusuutlikkuse seisukohast olulisemad olid valminud õppematerjalid ja koolituskursused.

Projekti elluviimise käigus pöördusid Haridus- ja Teadusministeeriumi poole mitmed koolid, kes seisid silmitsi probleemiga, kuidas toime tulla teistest riikidest äsjasaabunud õpilastega, kes ei osanud üldse eesti keelt. Koostöös püüdsime leida nii õpilastele kui ka koolidele sobivaid lahendusi. Tallinna Lilleküla Gümnaasiumi, Tartu Kivilinna Gümnaasiumi (tollal Tartu Annemõisa Kool), Illuka põhikooli koolikorralduslikud meetmed ja õpetamiskogemus on tänuväärt materjal, millest lähtuda hariduskorralduslike muudatuste sisse viimiseks.

Koolide kogemus näitas, et nendele õpilastele on vaja intensiivselt õpetada eesti keelt, koostada individuaalne õppekava, kiiremat integreerumist Eesti ühtsesse haridussüsteemi toetab tugiõpe. Imnes ka õpetajate koolitusvajadus. Ehkki individuaalse õppekava koostamise võimalus oli selleks ajaks sätestatud, oli probleemne selle rakendamine, sest seda ei rahastata suurema pearahaga, kuid eesti keelt mittevaldavatele õpilastele tuli õpetada individuaalselt või väikeses rühmas eesti keelt. Probleemseks kujunesid hindamise küsimused: missuguses klassis peaks õpilane Eestis jätkama, riiklikus õppekavas sätestatud õpitulemuste ja individuaalse õppekava õpitulemuste suhestatus jne.

Projekti tegevuste edasiarendus

Täna on selge, et valmisolek võtta vastu õpilane, kes ei oska eesti keelt, kellel võib olla erinev kultuuri- ja hariduslik taust, peaks olema kõigil koolidel. Oskus töötada erineva emakeelega ja kultuuritaustaga õpilastega on sätestatud ühe kompetentsusena õpetajate kutsestandardis. Oma teadmisi ja oskusi on võimalik täiendada Tartu ja Tallinna Ülikoolides. Arvestades seda, et tegemist on õpetajate kutsestandardis määratletud kompetentsusega, peaks vastavad ainekursused lähiajal muutuma õpetajakoolituse põhiõppe osaks.

2006. aastal algatatakse Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse eestvedamisel täienduskoolitus emakeeleõpetajatele, et nad omandaksid eesti keele kui teise keele õpetamise põhitõed. 2006. aasta jooksul valmib 4 AP kursus koolieelsete lasteasutuste õpetajatele koolituskeskuse „Hea Algu” koordineerimisel. Eelpoolnimetatud koolide õpetajad pidasid kasulikuks tutvumist keelekümblusmetoodikaga.

Uusimmigrantidest õpilaste rühma (kuni kolm aastat Eestis elanud EL liikmesriigist saabunud, pagulasstaatusega, kolmandatest riikidest saabunud õpilased) käsitletakse uues õpilaste hindamise korras, samuti on tehtud ettepanek suurendada uusimmigrantidest õpilase pearaha, et oleks võimalik korraldada eesti keele intensiiv- ja tugiõpet.

Koolide toetamiseks viiakse 2004. aastast alates Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse poolt läbi projektikonkurse, milleks kasutatakse riigieelarvelisi vahendeid. Toetatud on ja toetatakse ka edaspidi õpetajate täienduskoolitustel osalemist, eesti keele ja tugiõpetajate töö tasustamist, õppematerjalide ostmist. Tallinna linnavalitsus on koostöös koolidega välja kujundamas oma mudelit uusimmigrantidest õpilaste vastuvõtuks ja neile kvaliteetsete õpivõimaluste pakkumiseks.

Tänaseks on koostatud ka lastevanematele mõeldud infomaterjalid Eesti haridussüsteemi ja kooli kohta, kuid selles valdkonnas on vaja lähiajal läbi mõelda, milliste infokanalite kaudu ja missuguses vormis on info kõige paremini kättesaadav.

Nende koolide, kus õpivad võõrtöölised lapsed, kogemuse põhjal võib öelda, et iga juhtum on erinev, seega individuaalse õppekava koostamine jääb oluliseks koolikorralduslikuks meetmeks, kuid erinevustega on kergem toime tulla, kui õpetajatel on vastav ettevalmistus ja koolis on tervikuna kujundatud positiivne hoiak selliste juhtumite suhtes, st kui erineva keelelise ja kultuurilise taustaga õpilase saabumist vaadeldakse järjekordse vastastikuse rikastumise ja õpivõimalusena. Ühe positiivse näitena tasub kindlasti ära nimetada seda, et Tartu Kivilinna gümnaasiumis on kaasatud õpiprotsessi Tartu Ülikooli romaani filoloogia üliõpilased, kes tänu keeleoskusele suudavad toetada selliseid õpilasi (tegemist on hispaanlastega) ja samas täiendada oma keeleoskust.

Lõppsõna

Kuigi meil on mitmes keeles hariduse andmise osas üsna pikad traditsioonid, on tegemist olnud keeleliselt ja kultuuriliselt suhtelisest homogeensete kooslustega (eesti õppekeelega koolis eestlased, vene õppekeelega koolis venelased). Tänapäevaks on meie haridussüsteem üha enam kirjeldatav kui mitmekeelne ja -kultuuriline. Ka maailm on avardunud ja meie endi geograafiline mobiilsus suureneb.

Seetõttu võiksime teise rahvuse esindajat kasutada ka eesti laste õpetamisel, ja mitte ainult näiteks uue keele lisandumisega kooli õppekavasse, vaid õpetada neid märkama, kuidas toime tulla teisekeelses keskkonnas, sh teisekeelses õppes, arendada kultuuriteadlikkust ja -tundlikkust.

ALAEALISTE KOMISJONI OOTUSED KOOLILE PAREMA KOOSTÖÖ NIMEL

Jüri Ginter,

Jõgeva Maakonna Alaealiste Komisjoni esimees

Alaealiste komisjon peab sekkuma, kui kodu ja kool ei ole suutnud alaealise arenguks sobivaid tingimusi luua. Mida peaks tegema, et alaealiste komisjonil ei tuleks enam arutada õigusrikkumiste asju ning ta saaks tegeleda eelkõige alaealiste kasvamistingimuste koordineerimise, hea kogemuse väljaselgitamise ja tutvustamise ning tublimate tunnustamisega?

Õpetajad, lapsevanemad ja avalikkus peavad aru saama ja kokku leppima selles, et kooli keskne protsess on lapse areng, mitte õppekava täitmine. *Kui laps saab aru, et temast hoolitakse, pole tal vaja tähelepanu võitmiseks lollusi teha. Alaealise allakäik algab sellest, et ta tunneb, et ta ei saa enam aru, mida õpetaja räägib, kuna õpetaja õpetab ainet, mitte õpilasi.*

Kool peab välja selgitama lapse huvid, võimed ja vajadused ja olema kursis, millist toetust on kodu võimeline lapsele pakkuma ja koostöös sotsiaaltöötajaga arendama vajadusel välja tugivõrgustiku. *Oluline on vastava mehhanismi toimimine (kodukülastused, vestlused lapsevanematega, vastastikune teavitamine jms). Püsiva tugivõrgustiku (sotsiaaltöötaja, politseinik jt) kõrval peaks olema individuaalne tugivõrgustik igale lapsele (vanemad, sugulased, klassijuhataja, treener, naabrid jt).*

Kool peaks arvestama, et õpilased on erinevad (sotsiaalne päritolu, kogemused, õppimisviis, temperament, huvid jms). *Seega tuleb anda neile erinevad õppeülesanded ning varieerida klassiga tegutsemise meetodeid, et kõik õpilased saaksid midagi neile sobivat. Hoiduda tuleks õppeülesannetest, mis seavad osa õpilasi halvemas seisukorda, kuna neil ei ole vanemaid, arvutit kodus vms. Kokkuvõtteks: erinev lähenemine ja erinevad ülesanded, kuid võrdne tähelepanu.*

Erivajadused tuleb välja selgitada võimalikult vara. *Erivajaduseks on ka osalemine olümpiaadidel jms. Mida varem erivajadustega arvestatakse, seda lihtsam on luua õpilase erivajadusi arvestav õpikeskkond ja anda vajalikku õpiabi.*

Avalik huvi tuleb pöörata eelkõige nendele lastele arenemistingimuste loomisel, kellel ei ole piisavat kodu toetust või kelle normaalne areng on häiritud (puue, trauma (sh psühholoogiline), õigusrikkumised jms). *Siin ei saa jääda lootma laste ja nende vanemate aktiivsusele. „Headest peredest“ pärit hästi motiveeritud õpilaste õppimiseks tuleb lihtsalt võimalused luua.*

Ühtegi last ei saa „maha kanda“ *Me ei saa endale lubada suhtumist, et me tahame mõnest lapsest lahti saada. Lapsel on kõige raskem taluda teadmist, et teda pole kellelegi vaja. Kahjuks kogeme komisjoni istungil sellist suhtumist lapsevanemate ja õpetajate poolt küllaltki sageli.*

Koolis peaksid olema järeleõppimise võimalused sh pikapäevarühm kuni põhikooli lõpuni. *Õpiraskused tekivad just teises ja kolmandas kooliastmes, seoses murdeea ja üleminekuga*

aineõppele, kui osa aineõpetajaid ei teadvusta piisavalt õpilaste erivajadusi. Pikapäevarühma õpetajaks võib olla ka mõni teine õpetaja, mis levendab konflikte õpetaja ja õpilase vahel.

Lastel peavad olema võrdsed võimalused olenemata sellest, millises koolis või klassis nad on varem õppinud jms. *Kooli vastuvõtmisel ja klassidesse paigutamisel ei tohi eelistada oma kooli õpilasi. Üheks lahenduseks on ülemineku õppekavad.*

Positiivse distsipliini puhul tunnustatakse avalikult edusamme ning hoidutakse avaliku tähelepanu juhtimisest puudustele. *Tuleks hoiduda lapse hirmutamisest õppenõukogu, hoolekogu, alaealiste komisjoni või erikooli suunamisega. Kuna laps vajab tähelepanu, siis niikaob oluline stiimul korda rikkuda.*

Eeltoodule aitavad kaasa õpilaste arenguestlused, millest keerukamatel juhtudel võtab osa laiem tugivõrgustik. *Arenguestlused peaksid algama juba enne lapse sünni. Lapsevanemate koosolekutel laste ja nende vanemate näägutamisest tuleks hoiduda. Samuti on vähe kasu, kui ei osale kogu võrgustik, sest siis on suur kiusatus veeretada kogu süü puudujate peale.*

Laps peaks teadma, kes tema arengut toetavad (*vanemad, õpetajad, lastekaitsetöötaja, politseinik, kooliõde, psühholoog jt*) ning millistel juhtudel ja kuidas nende poole pöörduda. *Vastav teave peaks olema neile pidevalt kättesaadav.*

Õpetajad ja klassijuhatajad peaksid tegutsema koostöös koolipsühholoogi ja sotsiaalpedagoogiga, kes ei asenda klassijuhatajat ja õpetajate kasvatuslikku tegevust. *Psühholoog aitab märgata kriisiohtu (küllastades tunde jms) ning käivitada võrgustikku, määratleda koostööreeglid ja – mehhanismi. Sotsiaalpedagoog loob vajaliku kontakti perekonna ning vajaduse korral ka valla või linnaga eestkoste korraldamiseks.*

Edasiste mõjutusvahendite kohaldamise eel tuleks arvestada, kes on seni olnud alaealise tugivõrgustik (lapsevanem, klassijuhataja jt), kuidas see on tegutsenud ja milliseid tulemusi on see andnud.

Soovituslik kirjandus:

Erivajadusega lapse kaasamine. – <http://www.healgus.ee/20/>

Erivajadusega laps koolis. 2005 [loengumaterjalide baasil koostanud Helger Rannu, Salu kool]

Jüri Ginter. Alaealiste komisjoni käsiraamat. 2004. – www.ut.ee/~jyrig

Sirkka Hirsjärvi, Jouko Huttunen. Sissejuhatus kasvatusseadusse. Medicina, 2005

Mairoos Kala. Valveklassist on kasu. – *Õpetajate Leht*, 26.08.05

Eve Kikas. Koolipsühholoogi roll koolis. – *Õpetajate Leht*, 23.09.05

KLASSI OMA RAAMAT

Riina Aidma, Tartu Mart Reiniku Gümnaasiumi õpetaja

Mart Reinik meie kooli rajas,
siis rõõmuhõiskeist Tartu kajas.
Maja väikese ta sisustas,
lapsi õppima innustas.

See salm pärineb Tartu Mart Reiniku Gümnaasiumi 4.a klassi raamatust "Meie ise", mis ilmus 2001. aastal Tartu Ülikooli Kirjastuse väljaandena. Mõte raamatu tegemisest tekkis lugedes laste kodutöödena valminud muistendeid. Need lummasid nii, et tahtsin neid toredaid töid jagada kõigi lastega. Olime ka varasematel aastatel kirjutanud luuletusi ja kirjandeid, kuid need jäid ainult klassi seinte vahele ja ununesid varsti. Kuidas saaks aga enda teada jätta näiteks Ingvar-Jörgeni muistendit "Kuidas sündis Tartu Kaarsild", milles poiss kirjutab kolmest hüglasest! Tark, Kaval ja Ohmu läksid koos jahile. Jaht oli edukas. Koduteel märgati, et Ohmu vibu on kadunud. See vibu on tänapäevalgi alles Tartu linnas kohas, kuhu ta kukkus. See on Kaarsild. Või Katrini muistend Supilinna tekkimisest. Vana nõiake keetis suppi, kuid see kees üle. Nõiake hakkas suppi teise katlasse valama, kuid kõrvetas käed ja supp voolas laiali. Supid olnud ainetest tekkisid majad. Nii tekkiski Supilinn.

Nii hakkaski tekkima mõte raamatust, mis jääks lastele ilusaks mälestuseks. Võtsin ühendust mõne lapsevanemaga ja küsisin nende arvamust. Vanemad olid mõttest vaimustunud ja ühiselt hakkasime tegutsema. Lapsed said ülesandeks kirjutada muinasjutt, et raamat toekam saaks. Mina jälgisin, et iga laps esitaks töö. Üks perekond selgitas välja trükivõimalused ja rahavajaduse, teine pere trükkis jutte arvutisse, kolmas selgitas välja tiraaži suuruse, õpetaja tegi tööde korrektuuri. Palusin appi ka arvutiõpetaja, kes aitas tööd paigutada, viis nad ühtsesse stiili ja andis kogu käsikirja kirjastusele üle. Et raamat tuleks odavam, loobusime piltidest ja värvidest. Ainult tagakaanele said kõikide autorite fotod. Ainus takistus raamatu ilmumise teel oli raha. Vanemate ettepanekul kehtestasime kaanehinna kõrgema kui oli trükihind. Nii saime suurema osa rahast ja puuduva osa andis sponsor.

Raamatu ilmumine oli suursündmuseks mitte ainult meie klassile, vaid ka koolile ja isegi kirjastusele, mis varem polnud ühe klassi raamatut teinud. Minult küsiti ikka, miks on klassile vaja oma raamatut, kui koolil ilmub kirjanduslik almanahh? Põhjusi oli mitu:

- * almanahh ilmub iga viie aasta järel ja sinna pääseb mõni üksik töö algklasside lastelt,
- * klassi raamat sisaldab kõigi selle klassi õpilaste töid ja on toredateks mälestuseks ühisest kooliteest,
- * iga laps tunneb ennast kirjaniku-autorina.

Peale raamatu ilmumist korraldasime ka presentatsiooni. Kutsusime külalisi, tulid kõik lapsevanemad, mängisime pilli, laulsime, lugesime katkendeid raamatust, tänasime abistajaid ja sõime kooki. Rõõmustasime kõik koos, et oleme teoks teinud midagi, mida teised pole teinud. Meie raamatu ilmumisest kirjutas ajaleht "Postimees" (24.04.2001).

Raamat sattus raamatuaasta zürri kätte. Vabariikliku auhinna sai Jorma Piir muistendi "Kuidas lambad endile kasukad said" eest. Poiss viibis Eesti Vabariigi Presidendi Lennart Meri vastuvõtul. Raamatus ilmus ka Kaspar Oja muinasjutt "Siil saab sõbra", mis oli saanud auhinna Sten Roosil muinasjutuvõistlusel. Raamatut kinkisime oma ekskursioonidel, selle viisid kaasa ka Norra, Rootsi ja Kanada sõbrad-tuttavad. Nii olime endast märku andnud ka väljaspool oma maa piire. Väga ilus vastukaja raamatule jõudis meieni Kanadast. Imestati, et nii noored lapsed kirjutavad nii ilusaid jutte, imestati, et üks klass on võimeline raamatut välja andma ja lubati seda raamatut tutvustada Toronto eestikeelses ringkonnas. Kas seda ka tehti, ei tea.

Kõigest sellest energiat ammutanud, otsustasime lastega ka järgmisel õppeaastal oma raamatu koostada ja välja anda. 2. septembril 2001 istusime grupiga koos ja arutasime, millest

seekord kirjutada, mis lapsi endid huvitab. Lapsed pakkusid välja teemad ja nii otsustasime, et raamat tuleb 3-osaline:

- * jõulunäidendid,
- * krimijutud,
- * ulmejutud või unenäod.

Hiljem tuli mõte panna ka lapsevanemad kirjutama. Lastega koos sõnastasime teemad, koostasime kirjad ja saatsime kodudesse. Lapsed võtsid südameasjaks vanemate julgustamise-ergutamise. Kohe septembri alguses võtsin ühendust Tartu Ülikooli Kirjastusega, tegin lepingu raamatu trükkimiseks, palusin koostada eelarve ja panime paika tähtaja. Kirjastuse soovitusel tegin rahataotluse Tartu Kultuurkapitalile. Meie suureks rõõmuks taotlus rahuldati ja nii saime poole trükkimiseks vajalikust rahast. Teise poole summast panid kokku lapsevanemad.

Teise õppeveerandi lõpus olid jõulunäidendid valmis. Üks näidenditest "Jõuluissi valimised" oli eriti andekas ja hetkel väga aktuaalsete tegelastega (Osama bin-Laden, Dave Benton, Adolf Hitler, Kaval-Ants). Tekkis mõte see näidend lavastada ja esitada klassi traditsioonilisel jõuluõhtul, mis toimus alati koos vanematega. Seekord tegime nii, et Jorma kirjutatud näidendit mängisid emad-isad. Laste eest hoidsime seda saladuses. Klassiõhtul oli üllatus suur, kui lavale ilmusid isa Tõnis Lukas Adolf Hitlerina, isa Agu Timmi Osamana, isa Sulev Meriste Kaval-Antsuna, isa Margus Viigimaa Dave Bentonina, emad Triinu Kurruk, Kaie Vakmann ja Leelo Nirk haareminaistena jpt. Menu oli tohutu. Sellest etendusest valmis ka klassi videofilm.

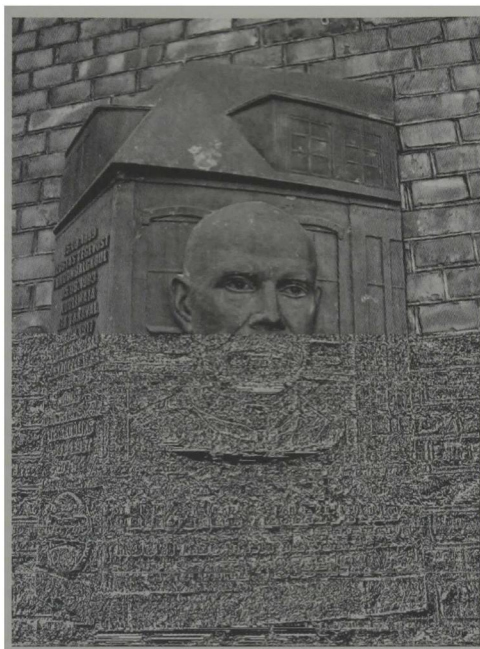
1. märtsiks olid kõik kavandatud kirjatükid valmis, retsenseeritud ja laste endi poolt arvutisse trükitud. Ka vanemad polnud meid alt vedanud ja nende töö olid arvutis valmis. Jälle tuli appi arvutiõpetaja, kes tegi ära tehnilise töö. Aprillikuus ilmuski trükist samasuguse kujundusega meie teine raamat "Meie ise. 5.a klassi omaloomingut".

Kahjuks jäi see raamat sarja viimaseks, sest klass sai järgmisel õppeaastal uue klassijuhataja. Jäänud on aga laste lugemis- ja kirjutamishuvi. Praeguseks on selle klassi laste kirjatöid ilmunud kooli almanahhis. Mitmel aastal on lapsed osalenud loomekonkurssidel ja alati ka auhindu saanud.

Need kaks raamatut tõstsid laste enesehinnangut, arendasid loovust ja fantaasiat, aktiveerisid tagasihoidlikke, kasvatasid vastutustunnet. Lapsed avastasid end kirjanikena ja tunnetasid seda rolli. Avanes võimalus oma töid teistega võrrelda. Samas jäi kõigile ka kordumatu mälestus ühisest ettevõtmisest ja ühistest kooliaastatest.

Olen uue klassiga ka raamatuid teinud, kuid "kodukootud" trükistena. Oluline on, et kõigilt lastelt-autoritelt oleks töö kaante vahel. Kui ma oma praeguselt klassilt küsisin, millist kingitust nad jõuludeks tahavad, siis oli vastus ühene: "Tahame oma raamatut!" Nii olengi laste töödest teinud brošüürid: "Muinasjutud. 2.a" (2003), "Luuletused. 2.a klass", (2004, osad: Talv. Kevad. Naised), "3.a klassi "Varesejalad"" (2004, luuletused koolist, jõululuuletused, jõulumuinasjutud), "4.a klass. Sügis" (2004, sügisluuletused).

Praeguste laste arengus täheldan sama efekti, mis oli eelmise klassiga. Kirjatööde avaldamine raamatuna on kõrghetk nii kirjutajale kui ka lapsevanemale ja õpetajale.

ÜLENURME GÜMNAASIUMI ÕPILASED NOORTEFOORUMIL EUROPARLAMENDIS

Olev Saluveer, Ülenurme Gümnaasiumi direktor

Euroopa Parlamendi programmi EUROSCOLA raames on kõikide liikmesriikide õpilastel võimalus külastada Euroopa Parlamendihoonet Strasbourgis ning tutvuda Parlamendi tööga ja osaleda selle töö simulatsioonis.

Eelmise aasta 8. mail osalesid Europarlamendi töös kõigi 25 liikmesriigi õpilased vanusegrupis 16–18 aastat.

Võimalus Eestit esindada oli Ülenurme Gümnaasiumi 30 õpilasel ja 3 õpetajal. Eesti noortele oli see ka ühtlasi esmakordne võimalus osaleda Europarlamendi töös.

Täistööpäev Euroopa Parlamendi Louise Weiss'i hoones algas osalejatele mälumänguga "Eurogame" kus võistlesid neljast eri rahvusest koosnevad meeskonnad. Kaksikümmend küsimust koos valikvastustega olid Euroopa Liidu rahvaste eri keeltes. Nii pidid kõikide riikide noored aru saama ja oskama vastata ühele eestikeelsele küsimusele: "Mitu fraktsiooni on Euroopa Parlamendis käesoleval ajal?" "Eurogame" võimaldas noortel koheselt sõbruneda teiste riikide noortega. Koos mõistatati küsimusi ja nuputati vastuseid küsimustele. See oli ka aeg, kus õpilastel oli võimalus vabalt üksteisega suhelda.

Peale mälumängu algas foorum Euroopa Parlamendi plenaarsaalis, kus noored istusid parlamendiliikmete kohtadele. Peale ametlikku avamist sai iga kool sõna oma kooli tutvustamiseks oma riigi lipu saatel. "Kui me ette läksime, oli kõhe tunne. Sellest hoolimata kandsin Eesti lippu uhkusega" väitis meie lipukandja, 11.b klassi õpilane Lauri Lokko. Ülenurme Gümnaasiumi tutvustas kooli õpilasomavalitsuse president Kaupo Piirsalu.

Õpilastele tutvustati europarlamenti hääletussüsteemi. Võimalik oli teada saada noorte arvamusi Euroopa Liidu põhiseaduse vastuvõtmise kohta, rahu ja terrorismivastase võitluse kohta Euroopas, ühtse välis- ja julgeolekupoliitika kohta.

Euroopa Liidu ülesehituse põhimõtteid tutvustas Nobeli rahupreemia laureaat 1998. aastast John Hume. "Kas Teie vanemad ja vanavanemad oleksid uskunud, et Te tulete kunagi kõik koos ühisesse saali," alustas John Hume oma pöördumist noorte poole. Euroopa Liidu ülesehituse põhimõtteid tutvustades peatus John Hume kolmel põhimõttel:

1. Austus erinevuste suhtes. Ei pea võitlema erinevustega, vaid austama.
2. Kõik Euroopa Liidu struktuurid töötavad paranemise protsessi nimel. Kõik inimesed valavad higi, mitte verd.
3. Koostöö ühiste huvide nimel sotsiaal-majanduslikus valdkonnas.

Kodutööna olid koolid õpilastega ette valmistanud viis foorumil käsitletavat teemat.

1. Euroopa põhiseadus, rahu tagamise tegur Euroopas?
2. Ühine julgeolekupoliitika.
3. Euroopa panus rahu tagamisel maailmas.
4. Noorus ja rahu.
5. Euroopa ja maailma tulevik.

Väga hea oli see, et õpilased said oma arvamust avaldada ning põhjendada, miks ta ikkagi nii arvab. Kui teemade arutus läbi, anti võimalus küsida Euroopa Parlamendi liikmetelt igasuguseid küsimusi, mis seonduvad Euroopa Liidu ja rahuga. Väga hea oli kuulda, mis teistel noortel südamel on ja mis mure nende riiki või kogu maailma puudutab.

Päeva lõpus anti kõikidele koolidele Euroopa liidu lipp ja autasustati "Eurogame" mängu võitjaid karikaga. Iga osalenud õpilane sai ka Euroopa Parlamendi presidendi Josep Borrell Fontellese allkirjaga tunnistuse.

Päeva pidulik lõpetamine toimus Europarlamendi hoone ees.

11.a klassi õpilase Ingrid Kalda kokkuvõtte päevast oli järgmine: "Alguses saadeti meid "Eurogame" mängima ja ühel hetkel märkasid, et olen selles suures majas täiesti omapead. Mind ümbritsesid ainult kolm välismaalast ja mu keel oleks justkui kurku kinni jäänud. Sel ajal mõtlesin, et tahaks ainult koju, oma nelja seina vahele, kus oleks turvatunne. Mingi hetk taipasin, et sellist võimalust siiski ei tule enam niipea ja tuleks võtta sellest kõik. Siis käis äkki mingi krõks ja kõik tundus hoopis teises valgusest. Ma hakkasin end rohkem avama ja sain uusi tutvavaid, st oli võimalus suhelda inimestega kuskilt väga kaugelt ja näha neid, kes on meist tegelikult nii erinevad. Mul oli võimalus hääletada, kuigi teadsin, et see on kõigest arvamuse küsimine, oli see kõik enneolematu. Meiega arutleti väga paljudel teemadel ja see andis mulle palju suurema ülevaate Euroopa Liidust. Varem oli see minu jaoks lihtsalt üks liit, mis lubas meile paremat tulevikku ja ma ei teadnud sellest suurt midagi. Aga kuulates neid jutte, neid saadikuid, noorte arvamusi ja küsimusi ja nende vastuseid, mõistsin, see on midagi palju enam, kui lihtsalt lootus paremale tulevikule."

Võimalus osaleda noortefoorumil Europarlamendis suurendas õpilaste huvi poliitika, erinevate maade rahvaste ja nende kultuuri vastu. Nädalane bussireis võimaldas samuti tunnetada, mida tähendab piirideta Euroopa. Teel Strasbourgi oli lühiajaliselt võimalik tutvuda Euroopa riikide pealinnadega Varssavi, Praha ja Berliiniga.

Ülenurme Gümnaasiumi noored pälvisid võimaluse osaleda Europarlamendi töös tänu õpilaste aktiivsele tegutsemisele paljudel konkurssidel, olümpiaadidel ja vabariiklikel võistlustel. Ülenurme Gümnaasiumi õpilased võitsid haridusmessil "Intellektika 2005" konkursi "Aktiivne kool 2005" Grand Prix.

ROLLIMÄNGU NÄITEID 6. KLASSILE VANA-EGIPTUSE KOHTA

Jaan Uudelt, Puiatu Lasteaia-Algkooli õpetaja

Sissejuhatuseks

Käesolevas artiklis toodud näited peaksid autori arvates aitama ajalootunde mitmekesisemaks muuta ning õpitut kinnistada, samuti uusi teadmisi ja kogemusi omandada ning empaatiavõimet arendada. Lisaks annab see õpilasele võimaluse iseseisvalt taustaandmeid uurida ning võimaldab rakendada õpilaste fantaasiat, muidugi tolle ajastu piires.

Rollimäng nr 1

Teema: Vana-Egiptuse ühiskond

Eesmärk: Läbi mängida protsess, kuidas toimis ühiskond Vana-Egiptuses, kus oli juhtiv roll vaaraol, kes valitses kogu maa ja rahva üle ning kõik elanikud pidid täitma tema käsk. Lisaks tolle aja taustateadmistele tuleb siin mängu ka psühholoogiline aspekt, nimelt õpivad lapsed siin alluvussuhteid. Vaarao, kes on valitseja, peab andma käsk ning kõik ülejäänud peavad neid täitma. Käesolev rollimäng peaks täitma kahte ülesannet: 1. Kuidas olla hea juht, et sind austatakse? 2. Kui sa pole juht, siis miks peab täitma juhi käsk, ning kui ei täida, siis millised riskid võivad sellega kaasned.

Aeg rollimängu läbiviimiseks: Oleks hea, kui õpilased juba eelnevalt jaotaksid omavahel osad ära, et neil oleks võimalus juba kodus taustaandmeid uurida ning oma rolliga harjuda. Siis jääb tunnis rohkem aega rollimängule. Sissejuhatuseks jääks 5 minutit, mil õpetaja selgitab olulisemaid momente, millega tuleks õpilastel arvestada. Nimetame neid mängureegliteks. Samal ajal saab õpilane hakata juba keskenduma oma osatäitmisele. 30 minutit kuuluks rollimängule, 10 minutit kokkuvõtte tegemiseks. Juhul kui ei jõuta ühe tunniga rollimängu lõpule viia, siis võib teine kord jätkata, aga siis tuleb uue tunni alguses teha eelmise tunni olulisematest momentidest kokkuvõtte.

Rollimängus osalejad:

Vaarao (õpilane valib, kas ta on Menes, kes ühendas Alam-Egiptuse ja Ülem-Egiptuse 3000 aastat eKr või Cheops, kes lasi ehitada kõige suurema püramiidi 2500 aastat eKr, mille kõrguseks oli 147 m, või keegi teine).

Ametnikud: Piirkondade valitsejad, kes kandsid hoolt, et kõik vaarao käsud saaksid täidetud. Piirkonnavalitseja ülesandeks oli juhtida kohalikke ehitustöid ja niisutuskanalite korrashoidmist. Lisaks veel lihtrahvalt andami kogumine.

Asevalitsejad, kes olid abiks piirkondade valitsejatele. Täitsid käsked, mida neile anti.

Kirjutajad, kes märkisid üles tööd, mida tuli teha ning kui palju andamit maksta. Kõige lõpuks teostasid ka järelvalvet, kuidas kõik ülesanded täidetud said.

Preester, kes vahendas jumalate tahet rahvale, hoolitses templi majandusliku poole eest. Lisaks tuli preestril juhtida templite juures olnud maade harimist. Preester edendas ka hariduse andmist, luues templi juurde kooli.

Talupojad, kes moodustasid enamuse Egiptuses elavatest inimestest. Talupoegade ülesandeks oli harida põldu puust adraga, mille ette olid rakendatud härjad. Sõltuvalt põllumaast või talupoja majanduslikust olukorrast hariti põldu ka kõplaga.

Käsitöölised, kes tegelesid kiviraiumisega, kudumisega, pottsepa- ning kullasepatööga, ülejäänud meistrid tegid seda, mida oli tarvis teha valitsejate kodade ja templite juures.

Orjad, kes olid osaliselt sõjavangid. Lisaks need, kes olid võtnud rikastelt võlgu, kuid ei suutnud seda tagasi maksta.

Tegevus

Tegevus toimub Egiptuses, kus mängu käiku juhivad aktiivne vaarao, kes esmalt kogub enda ümber kõik oma riigi alamad, et selgitada neile oma võimupiire, istudes ise kuldsel troonil. (Klassis sobib ka tavaline tool.) Vaarao kannab peas erilist krooni ning käes kõveraotsalist valitsuskeppi. Need võimusümbolid võivad õpilased ise valmistada või kasutada selleks muid alternatiive. Ülejäänud rollimängus osalejad seisavad aga austusemärgiks püsti. Vaarao annab välja mõned seadused, mis on iseloomulikud tolleaegsele perioodile. Näiteks annab ta välja püramiidide ehitamise seaduse ehitajale. Näitab jooniseid ning selgitab ehitamise vajalikkust. Veel võiks olla templiseadus, mis reguleerib preestrite tegevust. Samuti on vajalik seadus orjadele, mis põhjendaks inimeste orjusesse võtmist. Kui vaarao on oma etteaste lõpetanud, siis koonduvad ülejäänud õpilased rühmadesse selle alusel, millise ühiskonnaliikme ülesanded nad olid enne valinud.

Seejärel asuvad tegevusse asevalitsejad. Nende arv sõltub klassis olevate õpilaste koguarvust. Neid võiks olla 2-4 õpilast. Asevalitsejad jagavad õpilased rühmadeks põhimõttel, et esindatud oleksid kõik ühiskonnakihid. Kui see ülesanne on täidetud, siis hakatakse oma alluvaid tööle rakendama.

Kuna õpilastel puuduvad töövahendid, mida saaksid käsitöölised kasutada, siis oleks hea, kui oleks eelnevalt varutud paberilehed, värvipliiatsid, et oleks võimalik kiviraiduritel joonistada templeid ja püramiide, pottsepp ehitab ahju, kullasepp joonistab ehteid, kangrud joonistavad riideid vaarao ja preestrite tarbeks. Talupojad võiksid samuti oma tegevusi joonistada või siis neid imiteerida. Kirjutajate ülesandeks jääb asevalitseja käsud üles kirjutada ning teistel ametnikel talupoegadelt andamit koguda. See võiks toimuda nii, et esmalt küsib ametnik neilt õpilastelt, kes joonistasid loomi ja viljapõlde, kui palju neil kariloomi on ja palju nad põldudelt saaki on saanud, seejärel tõmbab andamikoguja kriipsu peale neile põldudele või loomadele, mis neilt ära võetakse. Need õpilased, kes imiteerisid talupoegade tegevusi, peavad ametnikule ütleva palju nad saaki said, seejärel ütleb ametnik, kui palju ta andamit soovib saada. Orjade ülesandeks on täita kõiki käsked, mida peremees neile andis. Peremeheks võib olla vaarao, preester, kõrge ametnik. Need õpilased, kes olid preestriteks, ennustasid ette üleujutusi, õpetasid kirjutamist ja lugemist, juhatasid töid templite juures.

Õpetaja ülesandeks jääb rollimängu suunamine, ning jälgida seda, et kõikides rühmades käiks asjakohane tegevus.

Antud rollimängu puhul jagub tegevust kõikidele õpilastele, seetõttu puuduvad siin mängus pealtvaatajad.

Kokkuvõte

Kokkuvõtte tegemiseks võib valida kaks suunda. Esiteks võib rollimängu lõpus teha suulise diskussiooni, kus õpilased saavad avaldada oma arvamust selle kohta, mis neile rollimängus kõige enam meeldis? Kas neile meeldis see, mida nad ise pidid tegema? Vastus peaks olema koos põhjendusega. Kas neile meeldis, et neid käsutati? Seda küsimust tuleb ka põhjendada. Need õpilased, kes olid käsuandjateks, peavad põhjendama, kas neile meeldis või ei meeldinud käske jagada. Lisaks eelnevale võiksid õpilased märksõnadena esitada neid tegevusi, mida tegi vaarao, asevalitseja, ametnik, preester, käsitöölised, talupojad, orjad.

Kui klassis aega napib, siis võib õpilastel lasta kokkuvõtte teha kirjalikult kodutööna, kus oleksid samad põhiküsimused, mis suulise kokkuvõtte puhulgi. Kirjaliku töö esitavad õpilased õpetajale. Õpetaja võib otsustada, kas ta teeb hiljem diskussiooni kirjalike tööde põhjal või jätab suulise osa üldse tegemata.

KASUTATUD ABIMATERJALID:

M. Kõiv. Vanaaeg. Õpik 6. klassile. Avitá, Tln 1994; 1998.

J. Selirand. Muinas- ja vanaaeg. Õpik 6. klassile, Tln 1991.

Vana-Egiptus. Ajaratas 1996.

J. Elliot. Lasteentsüklopeedia, Tln 1994.

Õpilase ajalooentsüklopeedia. Varrak, Tln 2005.

Rollimäng nr 2

Teema: Egiptlaste jumalad

Eesmärk: õpilased omandavad teadmisi egiptlaste peamistest jumalatest, otsides vastuseid järgnevatele küsimustele: Millised nägid jumalad välja? Missugused olid nende tegevusvaldkonnad? Millist tähtsust nad Egiptuses omasid? Mis kasu jumalad inimestele tõid? Miks oli vaja uskuda erinevatesse jumalatesse?

Osatäitjad:

RA, kes oli päikesejumal ning jumalatest kõige tähtsam. Ra oli maailma looja ning ühtlasi ka esmane valitseja. Teda on kujutatud tavaliselt eaka mehena.

Taustaandmed päikesejumalast: Päikesejumal Ra sõitis iga päev oma laevaga üle taevakaare ning igal ööl tuli Ra-l läbida allmaailma valdused, et koidikul jällegi taevakõrgustesse tõusta. Päikesejumalat Ra-d hakati samastama Teeba jumala Amoniga, mis juhtus Keskmise ja Uue riigi ajal, mil valitsesid Teebast pärit vaaraod. Uue riigi ajastul sai Amon-Ra tõeliselt tähtsaks peajumalaks. Amon-Ra tähtsaim pühamu oli Karnaki tempel Teebas. Egiptlaste meelest oli vaarao Ra poeg, seetõttu arvati, et Amon-Ra külastab vaaraoks kehastununa vaarao naist ja sigitab tulevase vaarao.

OSIRIS, kes oli Niiluse üleujutustest tekkinud viljakuse jumal ning seetõttu ka inimkonna suur heategija. Hiljem otsustas ta maa-aluse surnuteriigi valitsejaks ja kohtumõistjaks hakata.

ISIS, kes oli Osirise õde ja abikaasa ja kellel olid peas kaarjad lemmasarved, mille vahel asus päikeseketas.

SETH oli Osirise ja Isise vend, kes tegelikkuses oli egiptlastele viljatu ja kõrvetav läänetuul. Ta ründas Osirist, tappis ta ning saatis seejärel surnukeha suletud kastis mööda Niilust allavett. Isis aga päästis Osirise ning neil sündis poeg Horos.

HOROS, kes oli kullipeaga ja vaaraode võimu kaitsja.

HATHOR, jumalanna, kes kandis lehmapead või sarvi. Kehastades loomade ja inimeste viljakust. Hathor kaitses eriti naisi ning edendas ka muusikat ja tantsu.

ANUBIS, keda kujutati šaakalipäise surnute jumalana, kelle tegevus seisnes matusetalituste pidamises ja surnute palsameerimises.

THOT, kes nägi välja soolind iibise moodi ja oli paaviani peaga. Ta oli kuujumal ja ka hieroglüüfide leiutaja. Seepärast peeti teda kirjakunsti kaitsjaks. Paljud egiptlased pidasid teda ka kogu maailma loojaks.

PÜHAD LOOMAD, kes sümboliseerisid jumalaid eri variatsioonides. Nendeks olid: SKARABEUS, sõnnikumardikas, kes kehastas tõusvat päikest. APIS oli valge lauguga must härg, kes oli Memphise jumala Ptahi kehastus. Põhiosi jätkub 11 õpilasele, ülejäänud õpilased aitavad jumalaid ning jälgivad nende tegemisi.

Tegevuste ettevalmistamine

Et rollimäng hästi õnnestuks ning oleks ka õpilastele huvitav, selleks võib valida mitme lähenemissuuna vahel. 1. suund, kus õpilased meisterdavad eelnevalt koduülesandena vastavad kostüümid või maskid, keda nad tahavad mängida. Sel juhul tuleb juba ette rollid ära jaotada. 2. suund oleks aga neile õpilastele, kes millegipärast ei soovi vastavaid kujunduselemente valmistada. Selle klassi õpilased teevad nimesildid, keda nad kehastavad, et kõik osalejad saaksid aru, keda konkreetne õpilane mängib. 3. suund oleks aga piltide valmistamine nendest jumalatest keda nad rollimängus kehastavad. Jumala pildi alla võib trükitähtedega kirjutada jumala nime. Kui õpilane hakkab oma osa täitma, siis näitab ta vastavat pilti, et kõik osavõtjad saaksid aru, kellega on tegemist.

Tegevus

Kujutletav tegevus toimub Niiluse orus, kus kõik jumalad esitavad kordamööda oma rolli. Esmalt teeb oma etteaste Ra, kellest oli kujunenud tark ja võimas kuningas. Ra otsustas oma rahvast tsiviliseerida, andes rahvale seadustiku, õpetas inimesi maad harima, selgitas neile riitusi, mis sobivad jumalate austamiseks. Ra-le allusid kõik jumalad. Seejärel tutvustavad ka ülejäänud jumalad oma tegevusvaldkondi. Need õpilased, kes ei saanud jumala rolli, hakkavad jumalate tegevusi mõistatama, et saada aru, mida neilt oodatakse, samuti tuli arvestada ka jumalate tujudega, sest sellest sõltusid ilmastikuolud. Rollimängus imiteerivad jumalateks kehastunud õpilased vastava jumala tegevusi ja tujusid, võttes selleks appi miimika ja žestid. Ülejäänud osatäitjatel tuleb need tegevused ära arvata. Tavainimeste osatäitjad arvestavad jumalate tujudega ning toovad nende meeleheaks ohvriande. Koolis võivad õpilased joonistada pilte viljateradest, puuviljadest, mida nad soovivad ohverdada. Tavainimeste osatäitjad on jagatud rühmadeks jumalate järgi. Üks rühm võiks jätta oma jumalale ohvrianni toomata, et jälgida, kuidas jumal sellele reageerib ning millised tagajärjed sellega kaasnevad. Õpetaja kohuseks jääks ühelt rühmalt ohvri toomise kohustuse äravõtmine. See peaks tulema õpilastele ootamatult, et nad õpiksid koheselt reageerima. Kõik tegevused on jaotatud stseenideks, et see rühm, kes hetkel oma rolli ei täida, saaks jälgida teiste tegevust, et sellest õppida.

Aeg: Rollimängu läbiviimise ajakava võiks olla planeeritud nagu rollimängus nr 1.

Kokkuvõte

Rollimäng peab andma vastused eesmärkides püstitatud küsimustele. Diskussiooni käigus saavad õpilased neile küsimustele vastata. Kui valitakse kirjalik variant, siis tuleks anda see ülesanne koduülesandena, kuna tunnis jääb selleks enamasti vähe aega.

Oleks hea, kui õpilane saaks kokkuvõtte tegemisel jagada oma emotsioone teistega, rääkida, mis meeldis, mis ei meeldinud, kas endale valitud roll meeldis, ning seda ka põhjendada.

KASUTATUD ABIMATERJALID:

- M. Kõiv. Vanaaeg. Õpik 6. klassile. Tln 1994; 1998.
- J. Selirand. Muinas- ja vanaaeg. Õpik 6. klassile. Tln 1991.
- J. Elliot. Lasteentsüklopeedia, Tln 1994.
- L. Spence. Egiptuse müüdid ja legendid. Hotger, 2000.
- Õpilase ajalooentsüklopeedia. Varrak, Tln 2005.
- Vana-Egiptus. Ajaratas, 1996.
- C. W. Ceram. Jumalad, hauakambrid, õpetlased. Tln 1961.

SUUR EESTI-PRANTSUSE SÕNASTIK

Madis Jürviste, Jean Pascal Ollivry, projekti GDEF juhatuse liikmed*

Keel, mida me oma igapäevases suhtluses tarvitame, tundub meile olevat loomulikemaid asju siin maailmas. Ometi on see vähimagi kahtluseta enamiku inimeste jaoks keerukaim süsteem, millega elus kokku puututakse. Üldjuhul aitab meil seda keerukust mõista just mõne võõrkeele õppimine, mis omakorda paneb meid mõtisklema selle keele üle, mida me juba lapsepõlvest saati oleme kasutanud.

Nimetatud keerukus on üheks põhjuseks, miks keele kirjeldamise vahendid – eriti sõnastikud – on määratud olema ebatäiuslikud. Asjaolu, et keel on ühtelugu arenev süsteem, elava ja elutu piiripealne nähtus, on üksnes jäämäe veepealne osa, tühine osa raskuste koguhulgast.

Enamik meie seast ei ole kahjuks saanud osaleda pikaajalises keelekümbluses ja seetõttu on võõrkeele õppimine ilma sõnastikuta praktiliselt võimatu. Nimelt sel põhjusel peab iga põlvkond, hoolimata ülalnimetatud raskustest, kriitilise pilguga läbi vaatama eelkäijatelt päranduseks saadud töövahendid ning sepihõõnema endale uued ja paremad.

Esimese eesti-prantsuse sõnastiku autoriks oli M. Wrangell, raamat ilmus Tallinnas 1932. aastal. Sõnadega „ettevalmistav töö” iseloomustas autor oma 400-leheküljelist teost (sh 50 lk grammatikatabeleid), mille kvaliteet oli sedavõrd hea, et seda võiks kasutada veel tänapäevalgi, ent paraku ei ole raamat kasutajatele kuigi kättesaadav. Sõnastiku ulatusest on siiski näha, et töös on piiratud üksnes tavakeelega.

Järgmisena ilmus K. Kanni ja N. Kaplinski „Eesti-prantsuse sõnaraamat” mille 1979. aastal ilmunud versioonist anti 2000. aastal välja muudatusteta kordustrukk. Ehkki hiljem on ilmunud ka rida väiksemaid sõnastikke, on just Kanni-Kaplinski eesti-prantsuse sõnastik ja K. Kanni „Prantsuse-eesti sõnaraamat” (ilm. 1959, kordustrukid 1968, 1993, 1999, 2006) jäänud peamiseks töövahenditeks enamikule eestlastest, kes õpivad prantsuse keelt või puutuvad sellega kokku mõnel muul põhjusel.

Enne kui selgitada, miks ei vasta sõnastik tänapäeval enam kasutajate vajadustele, olgu öeldud, et see suur ja tänuväärne teos koostati ääretult rasketes tingimustes, ajal, mil prantsuse keel ei olnud akadeemilises ringkonnas kuigi tähtsal kohal ning igasugune kokkupuude prantsuse keelt emakeelena kõnelejate ja tegeliku kirjakeelega oli täielikult välistatud. Paraku ei olnud seetõttu võimalik parandada arvukaid vigu, mida seesuguses ettevõtmises vältimatult ette tuleb. Nõnda tuleb õppejõududel sageli möönda, et suur osa tõkeloengutes ette tulevaid vigu on alguse saanud nimelt töövahendist, mida üliõpilased kasutavad. Eesti keel on aja jooksul tohutult palju edasi arenenud, taasiseseisvumise järel on keel rikastunud tuhandete uute sõnadega. Ent uute mahukate eesti-prantsuse sõnastike koostamist ei ole seni ette võetud.

Kõik see on taustaks tänapäevase „Suure eesti-prantsuse sõnastiku” koostamise ideele. Plaan sai alguse Antoine Chalvin'i ja Eva Toulouze'i mõttevahetustest. A. Chalvin õpetab eesti keelt Pariisis Ida keelte ja kultuuride instituudis (INALCO), E. Toulouze on 1990ndate algusest peale olnud tihedalt seotud prantsuse filoloogia õppetooliga Tartu Ülikoolis. Uue aastatuhande esimestel aastatel hakkas projekt üha enam konkretiseeruma. Lähtuti kolmest olulisemast põhimõttest. Esiteks, tegu on tõlkesõnastikuga: kui eesti sõnale on võimalik anda mitu prantsuse vastet, siis tuleb selgesti eristada iga vaste kasutuskontekst – seda ühelt poolt artikli tähendusplokkide kaudu ja teisalt näidete abil. Teiseks peab valmiv sõnastik olema nii mahukas kui võimalik: selle abil peaks saama prantsuse keelde tõlkida eesti kirjandust alates 1925. aastast ja loomulikult ka tänapäevaseid tekste väga erinevatest valdkondadest, populaarteaduslikest töödest ja eurodirektiividest luuletekstideni. Esialgsete arvestuste kohaselt peaks uues sõnastikus olema ligikaudu 100 000 märksõnartiklit. Kolmandaks põhimõtteks oli kõige uuemate tehnoloogiliste vahendite kasutamine, eeskätt interneti osas. Olgu siinkohal selle kohta toodud lühike selgitus:

- töö põhineb programmil „Jibiki” mis on loodud väga keeruka struktuuriga mahuka mitmekeelse veebipõhise sõnastiku tarbeks. „Suure eesti-prantsuse sõnastiku” koostamiseks töötati välja programmi täiendatud versioon, mis arvestab nimelt eesti ja prantsuse keele eripärasid. „Jibiki” tarkvarale pandi alus juba 2000. aastal, ehkki esialgu üksnes teoreetilisel tasandil: uuest eesti-prantsuse sõnaraamatust saab selle esimene rakendus;

- sõnaraamatut koostatakse internetipõhiselt: kuigi programmi server asub Tartus, saavad kõik töös osalejad märksõnartikleid kirjutada just seal, kus nad parajasti viibivad. Hetkel koostatakse sõnaraamatut üheaegselt nii Tartus, Tallinnas, kui Pariisis. Kuna kogu töö tehakse internetis, on koostatud ja parajasti koostatavad märksõnartiklid nähtavad ka teiste sõnaraamatu koostajatele, et tehtut kontrollida ning vajadusel täiendada ja parandada. Niipea kui märksõnartikkel on lõplikult valmis, võimaldatakse sellele ligipääs kõigile soovijatele sõnastiku kodulehel www.estfra.ee (nõnda ei tule tingimata oodata sõnastiku trükiversiooni, vaid see on kasutatav juba koostamise ajal);
- virtuaalne keskkond loob head eeldused rahvusvaheliseks koostööks: praegu koostab sõnastikku viis prantslast ja kuus eestlast, kes on muu hulgas väga hea keeletajuga ja kogenud tõlkijad. Iga märksõnartikli koostamises ja toimetamises osaleb vähemalt üks eestlane ja üks prantslane: selline töökorraldus lubab vältida paljusid vigu ja ebatäpsusi, mis esinevad varasemates eesti-prantsuse sõnaraamatutes;
- kasutatav meetodika ja tehnoloogia lubab pärast „Suure eesti-prantsuse sõnaraamatu” valmimist küllalt väheste jõupingutustega koostada vähemalt samas mahus prantsuse-eesti sõnaraamatu. „Jibikil” on kindlasti oluline panus leksikograafia arengusse ka rahvusvahelisel tasandil.

Loomulikult ei oleks nii suure projekti teostamine mõeldav ilma erinevate institutsioonide toetuseta: võib oletada, et ükski kirjastus ei hakkaks nii suurt projekti finantseerima üksnes oma vahenditest. Sõnastiku koostajad kuuluvad Eesti-prantsuse leksikograafiaühingusse, mille tegevust toetavad rahaliselt Prantsuse suursaatkond Tallinnas ja Prantsuse kultuurikeskus Tallinnas. Robert Schumani fond aitas ühingul soetada IT-vahendeid, ilma milleta ei oleks projekti saanud käivitada. Suurima osa toetustest on andnud Valitsustevaheline frankofooniaagentuur, võimaldades sõnastiku koostajatele tehtud töö eest palka maksta. Parasjagu taotletakse toetust ka Eesti haridusministeeriumilt. Mitte-rahalisel plaanis toetab projekti väga oluliselt ka Eesti keele instituut. Pärast pikka ettevalmistuste perioodi on äsja asunud põhitöö juurde ja käesoleva artikli ilmumise ajaks peaks sõnastiku võrgulehel olema üle tuhande kinnitatud märksõnartikli.

Projekt annab olulise panuse eesti keele ja kultuuri edendamisse: teostatav suur sõnaraamat on hädavajalikuks töövahendiks eesti keele õppijatele Prantsusmaal ja teistes prantsuse keelt kõnelevates maades. Lisaks hõlbustab see oluliselt eesti keelega töötavate tõlkide ja tõlkijate tööd (ka Euroopa Liidu institutsioonides, kus prantsuse keel on üheks põhiliseks töökeeleks) ja aitab parandada tõlgete kvaliteeti. Projekti tähtsus eesti publikule seisneb eeskätt adekvaatse töövahendi andmises nii ilukirjanduse kui ka tarbetekstide tõlkijatele, keeleõppijatele, riigiametnikele, teadlastele ja teiste keelest huvitatutele. „Suure eesti-prantsuse sõnaraamatu” koostamisel kasutatavat tarkvara saaks kahtlemata edukalt rakendada ka teiste kakskeelsete sõnastike koostamiseks ja seeläbi dialoogi arendamiseks teiste kultuuridega.

* Madis Jürviste on Tartu Ülikooli üliõpilane, Jean Pascal Ollivry on Tartu Ülikooli Robert Schumani prantsuse uuringute keskuse juhataja

DEUTSCH FÜR AUSLÄNDISCHE KINDER

Clemens Hermann Krause

In Deutschland gibt es viele Kinder von Ausländern, die zu Hause und in ihrer Wohnumgebung kein Deutsch vorfinden. Das hat dazu geführt, dass im deutschen gegliederten Schulwesen (Hauptschule, Realschule, Gymnasium) Ausländerkinder in großer Zahl die Hauptschulen (zehnklassige Pflichtschule) besuchen, häufig in Klassen, wo die große Mehrheit nicht Deutsch als Muttersprache hat. Das führt zu erheblichen Lerndefiziten.

Anders ist es an Gymnasien und Realschulen, wenn der Anteil der Nichtmuttersprachler bei 10 – 15 % liegt. Dann ist eine gelungene Integration die Regel.

An deutschen Auslandsschulen gibt es seit vielen Jahren für die Kinder, die nicht Deutsch als Muttersprache haben, eine besondere Didaktik für Deutsch als Fremdsprache und Deutsch als Fachsprache (DaF und DFU). Das führt dazu, dass im Laufe von mehreren Jahren in Deutsch ein Niveau erreicht werden kann, das problemlos ein Studium in Deutschland ermöglicht.

Schlussfolgerung für Estland: eine besondere Didaktik für Estnisch als Fremdsprache und als Fachsprache ist notwendig.

SANGASTE LOSS

Ühe Liivimaa mõisa portree

Georg von Rauch

Saksa keeles *Sagnitzi* loss asub Liivimaa kubermangu südames, selle Eestimaa osa lõunaosas, mitte kaugel eesti-läti keelepiirist. Eesti keeles on kohanimeks Sangaste. Pärimuse järgi tulenes see, niisamuti kui selle saksakeelne transkriptsioon, ladina keele sõnast “sanquis” sest kihelkonna kiriku valduses olnud reliikvia ühe tilga Kristuse verega ja seetõttu nimetatigi seda *Ecclesia Sanquinis Christi*. Vana Sangaste krahv Friedrich v. Berg hääldas seda nime nasaalselt kui “Sanqnitzi”

Sangaste-Laatre kihelkonnas oli Sangaste loss suuruselt teine mõis. Uusimate andmete järgi oli Sangaste lossi valduses 1919/1920. aastal 13 970 ha, millest 7767 ha kuulus lossile ja 6203 ha talupoegadele (kogukonnale), kes ka oli pädev maade kasutamise osas.

Võrdluseks olgu viidatud sellele, et suurimal Schleswig-Holsteini mõisal Bothkamp`il oli 1914. aastal 6250 ha ja kokku oli Saksamaal ainult 16 eravalduses olevat mõisat, millel oli maad üle 20 000 ha. Suurim baltimaade mõis oli Dundaga loss Kuramaal oma 66 000 ha maaga. Kergelt lainjas maastik tõusis Väikese Emajõe heinamaadelt ja soodelt tasapisi Otepää kõrgustikuni, mis Pühajärve ja Väikese Munamäega (207 m) moodustas kõige armastatuma paiga (maastiku), mis kuulus vana kodu juurde.

Väga viljakas, hea künnimaa vaheldus aasade ja metsa-aladega. Need olid enamasti segametsad – kuused, männid ja kased, alusmetsaks lepa- ja sarapuuvõsa. Maa selles osas valitses kontinentaalne kliima oma tugevate lumerikaste talvedega oktoobrist kuni aprillini ja soojade päikeserikaste suvekuudega, millest kõige kuumem oli juuli. Kevad tungis järsku ja tormiliselt oma lumesulamise ja teedelagunemisega sisse. Sügis saabus septembris ja laskis lehtpuudel, peamiselt vahtratel ja kaskedel kollaselt, kuldsest ja punakaspruunilt särada, enne kui vihmad, tuul ja külm neilt lehed võtsid. Jõuludeks oli enamasti juba rikkalikult lund ja sai saaniga sõita. Kahehobuserakendis tuli hobused üksteise järgi rakendada. Mõnikord langes temperatuur kuni 25° C allapoole nulli. Peale I maailmasõda hakkas kliima siiski muutuma. Suvi muutus pisut jahedamaks ja vihmasemaks ning talv pehmemaks.

Sangaste loss oli rüütlimõis, mis juba vanast ajast peale end lossiks nimetas, sest ta kuulus ühele maahärradest ja ta oli kindlustatud. Ta kuulus Tartu piiskopile, see oli keskajal aga ka peale Saksa Ordu ordumeistri üks Liivimaa Föderatsiooni viiest maahärrast. Liivimaa Föderatsioon kuulus kuni 1561. aastani Saksa riigile. Tartu piiskop kasutas lossi suveresidentsina ja viis siin sisse oma põllumajanduslikke nõuandeid. Varajastest allikatest peale mainitakse Sangaste lossi kui üht märkimisväärsemat terves piiskopkonnas.

Arvatavasti see vanim loss, mis kroonik Jürgen Helmsi järgi asutati 1287 aastal ja mille paika mainitakse juba 1274. aastal, asub Sangaste linnamäel, Harimäe (211 m) lähedal. Siin oli arvatavasti juba enne sakslaste tulekut eestlaste Ugandi maakonna linnus.

Orduriigi kokkuvarisemise järel läks Sangaste Poola domeenlaste kätte. Kui Liivimaa pikkade võitluste järel venelaste, poolakate ja rootslaste vahel lõpuks Rootsile läks, annetas Gustav II Adolf Sangaste 1626. aastal ühele oma ohvitserile – Christov Ludvig Raskele. Hiljem oli mõis Liivimaa kindralkubeneri feldmarssal krahv G. A. Lewenhaupti valduses.

Põhjasõja järel kinkis Peeter Suur Sangaste kindralmajor Ivan Mihhailovitš Golovinile, kelle pärijad, sealhulgas kammerhärä vürst Aleksander Nikolajevitš Golitsõn, mõisa 1797. aastal kolleegiuminõunik parun Carl George Arpshovenile pantisid. Selle lesk müüs Sangaste 1808. aastal 243 000 rbl eest Belava mõisast pärit hoovinõunik Friedrich Georg von Bergile.

Sellest ajast peale on Sangaste loss von Bergide perekonna valduses – 130 aastat kuni ümberasumiseni 1939. aastal.

Kullamaalt Päre mõisast pärinev von Bergide perekond kuulus eesti põlisaadli hulka ja oli tõenäoliselt Westfaalia päritolu. Samanimelisi aadliperekondi oli veel Saaremaal (Kaarma ja Loona mõis), need kuulusid Saaremaa ja Kuramaa rüütelkonda ja Eestimaa von Bergid Kandle mõisast, kelle hulka kuulus ka Eestimaa Rüütelkonna peamees Jacob von Berg (1760–1844).

Päre mõisast mainitakse esimesena aastal 1500 Otto von Bergi kui Liivimaa vasalli. Mustal sugukonnavapil on lendav kotkas ja kolm kuuekandilist tähte kullas. Sugukonna pärisomandiks saab vene aja alguses Belava mõis Liivimaal. Ülalnimetatud Friedrich Georg von Berg elas aastail 1763–1811 ja oli abielus Wilhelmine v. Ermesiga. Tema pojad Friedrich Wilhelm Rembert ja Gustav sündisid Sangastes. Nende koduõpetajaks oli üliõpilane Wilhelm Struve, hilisem tuntud astronoom ja Tartu ning Pulkovo tähetornide juhataja.

Friedrich Wilhelm Rembert von Berg (1794–1874) kuulus nende mitte just harvade baltlaste hulka, keda teenistuse eest ohvitserina keiserlikus vene armees kõrgelt autasustati. Ta õppis Tartus juurat ja sõjaväeasjandust ning tegi noore kindralstaabi ohvitserina kaasa sõja Napoleoni vastu. Türgi sõjas 1828/29 oli ta peakortermeistriks Doonau ääres. Seejärel, peale poolakate ülestõusu 1830, oli feldmarssal Paskevitsi juures Varssavis, kellega koos tegi 1849. aastal kaasa ka ungarlaste ülestõusu mahasurumise. Selle eest tõsteti ta Austria krahvi seisusse ja seejärel sai ta selle tiitli ka Soome-Vene poolt 1856. aastal.

Tihti rakendati von Bergi diplomaatiliste ülesannete täitmisel. Nii näiteks 1846. aastal Berliinis Krakovi ülestõusu ajal. Krimmi sõja ajal oli ta Eestimaa sõjakuberneriks. Tema elu kõrgperioodil oli ta Soome kindralkuberneriks (1855–61) ja Poola asehalduriks (1863–74), kus ta 1863 ülestõusu maha surus.

1866. aastal sai ta Aleksander II-lt, kellele ta ka isiklikult lähedal seisis, feldmarssali tiitli. Kui 1872. aastal Berliinis sõjaline kokkulepe sõlmiti, mis nn kolme keisri lepinguna käiku läks, seisis von Moltke nime kõrval ka von Bergi nimi.

F. W. R. von Berg tegeles oma elutee algul ka kartograafiaga, ning võttis osa paljudest ekspeditsioonidest Kirgiisia steppidesse (tänapäeval Kasahstan), mis teenisid peale sõjaväeliste ka teaduslikke eesmärgi. Nendel ekspeditsioonidel saatis teda üks maastikumaalija, kes jäädvustas oma suurtes maalingutes selle maastiku omapära. Mõningad neist maalingutest rippusid veel 1939. aastal Sangaste lossis. Maadeuurimistööde kokkuvõtteks valiti ta 1844. aastal Peterburi Teaduste Akadeemia auliikmeks.

Feldmarssal von Berg abiellus 1839. aastal veneetsia perekonnast pärit krahvinna Leopoldine Cicognaga (lesena krahvinna Annoni), kes oli Austria feldmarssal Dauni lapselaps. Ta oli arvatavasti väga ilus naine. Tema Canova poolt tehtud marmorbüst kuulus hilisemalt lossi kunstiväärtuste hulka. Kuna see abielu jäi lastetuks, lubas keiser krahvitiitli üle kanda tema vennapoegadele, keda ta 1873. aastal adopteeris. Need olid tema venna pojad abielust comtess Charlotte von Siversiga, kes aastatel 1851–61 Sangastet üksi majandas. Vanim kolmest vennapojast oli krahv Friedrich Georg Magnus von Berg (1845–1938), kes hiljem “Sangaste vanamehena” sai tuntuks üle kogu maa ja kaugemalgi.

Vastavalt perekonnas sõlmitud lepingule võttis krahv Friedrich von Berg 1873. aastal oma ainuisikliku valitsuse alla Sangaste lossi ja väikese Sikšni mõisa Lätimaal ning maja 70 km kaugusel asuvas ülikoolilinnas Tartus Karlova tn 16/18. Vendadele, varasurnud Aleksandrile (1847–1893) ja Georgile (1849–1920), kes oli kindralmajorina keisri tiibadjutant ning võttis osa Türgi sõjast 1876–78, maksis ta lepperaha 290 000 rbl. Krahv Georg von Berg abiellus 1882. aastal Aleksander II morganaatilise teise naise õe, vürstinna Maria Michailovna Mescerskajaga (sünd. printsess Dolgorukaja).

Sangaste loss muudeti 1875. aastal majoraadiks, kuhu peale Sikšni ja Belava kuulusid veel onult, feldmarssalilt pärandatud mõisad Poolas, Soomes ja Leedus.

Krahv Friedrich von Berg sündis Tartus, õppis Kubermangugümnaasiumis, seejärel Tartu Ülikoolis ning Berliinis ja Sorbonne'is ning College de France'is. Juba noore diplomaadina äratas ta tollaegse ministerpresidendi von Bismarcki tähelepanu ja Pariisis Napoleon III õukonnaballil tantsis ta keisrinna Eugeniaga. Reisid Inglismaale ja Šotimaale, kus ta uuris põllumajandust ning Ameerika Ühendriikidesse, Kanadasse ja isegi Põhja-Aafrikasse oma eestlasest truu kammerteenri Jakob Suiti saatel, laiendasid tema silmaringi ja leidsid väljendust paljudes elavalt kirjutatud reisiraamatutes. Tema poisikesepõlves 1860. aastal lasti mõisa lähedal Tiido talu maadel viimane selle ala karu. Siis hakkasid saabuma jahitrofeed paljudest maailma osadest. Võimsad põdrasarved

Kanadast, Ameerika piisoni pea ja paljud väga erinevad kitsesarved kaunistasid vestibüüli ja lossi söögisaali.

Krahv Friedrich von Berg abiellus 1875. aastal Soome parunessi Maria Bruuniga, Soome riigisekretäri minister parun Theodor v. Bruuni tütreaga. Abielust sündisid kaks poega: Erik sünd. 1876 ja Remes sünd. 1880, kelle ristinimes säilitati vanaema väljasurnud sugukonnanimi.

II

Vana Sangaste mõisahoone pärines tõenäoliselt juba 18. sajandist. Ta asetses umbes 100 km kagus hilisemast lossist ja ei vastanud enam nõudeile. Krahv Friedrich otsustas ehitada uue ruumika härrastemaja esindusliku lossina. Idee sellele sai ta oma reisilt Windsori ja Balmorali Inglismaal.

Balti härrastemajas võib eraldada nelja erinevat tüüpi. Mõningad neist kujutasid rohkem või vähem ümberehitatud ja muudetud kujul orduaegseid linnuseid. Nende hulka kuuluvad järgmised lossid: Vastseliina, Liepa, Lielstraupe ja Dundaga (Lätimaal). Suurem enamus häärbereist olid lihtsad, enamasti ühekorruselised ehitised 18. ja 19. sajandist. Mõned neist asendati 19. sajandil nõudlikumate klassikaliste ehitistega. Neist võiks esile tõsta Palmset ja Enseküla.

Neljanda grupi moodustavad 19. sajandi lõpupoole ehitatud inglise stiilis lossid, enamasti uusgootika elementidega; siia kuuluvad Keila-Joa, Lehtse, Vana-Antsla, Alatskivi ja ka Sangaste loss.

Imposantse punasest tellisest ehitise püstitajaks oli Tallinna arhitekt Otto Pius Hippus (1826–83). Ehitus kestis 1874 kuni 1881. Kaetud sissesõidu kohal tõusis võimas neljakandiline peatorn, millel pidupäevadel levis perekonnavärvidega must-kollane lipp. Neljakandilisel sissesõidul oli hämmastav akustiline efekt: ühes nurgas sositatud sõnad olid teises, vastasasuvas nurgas selgelt kuulda. Tornil teisel korrusel asus raamatukogu ja kolmandal korrusel väike salong. Vestibüülist viis kahekorruseline trepp, mis kümne astme järel kokku jooksis, teisele korrusele. Vestibüülist paremale jäi söögisaal, kus puupaneelide kohal asusid väiksemad jahitrofeed. Kamina ees oli karunahk, millel lapselapsed ja nende sõbrad pikutasid, kui onu Gora – kindral Georg von Berg – oma põnevaid Türgi sõja elamusi jutustas. Vasakule vestibüülist jäi võimas ja arhitektuuriliselt omapärane kahte korrust läbiv saal. Saali ülaosas oli klaaskuppel. Valgus tuli veel peale väikeste akende ka kahest küljest seinalaiustest ja -kõrgustest peegelklaasist akendest. Põrand oli hele- ja tumepruunide liistudest mustri parkett. Saali keskel oli suur tähekujuline kujutis. Jõulude ajal seisis seal suur kuusk. Saal oli kaheksakandiline oktogoon, nelja niššiga. Ühelt oma reisilt Põhja-Aafrikasse oli krahv v. Berg selle põhiplaani idee saanud.

Saalist lõunas asus ilma lahutava seinata majahärra kabinet, kust oli suurepärane vaade neljale järvele (kokku 1,6 ha). Viies järv, mis oli peaaegu 5 m sügav, oli suplemiseks. Selle akna ees seisis Milo Veenuse marmorkoopia, üks paljudest kunstiväärtustest, mida ta oma Itaalia reisidel muretsenud oli.

Kabineti paremast küljest pääses talveaeda. See oli suurpärane klaasehitis palmide ja muude eksootiliste taimedega. Selle vasakus küljes peitis (varjas) iste salatreppi, mis viis keldrisse. See tuli nähtavale siis, kui punutud iste üles pöörati. Siin all olid majahärra isiklikud töötod. Siin oli hõövel- ja treipink, millel ta õpetas lapselapsi jõulukinke valmistama. Saali lääneosast pääses läbi ruumika täisnurkse salongi, milles oli ilus antiikne mööbel ja perekonnapildid, majaperemehe magamistuppa. Sellel oli värvimata laudadest põrand, mis ka paljale jalale soe ja meeldiv tundus.

Teisel korrusel olid – 1914. aastal – järgmised magamistoad: krahv Ermes ja tema perekond, kes siin elasid, lapsed ja nende inglise koduõpetaja preili Bodger. Kolmandal korrusel olid külalistetoad. Söögisaali taga ruumikas külguurdeehitises asusid majandus-, teenijate- ja köögiroomid.

Ühenduskäigus olid puhvetkapid, mille kõrval seinakappides lauahõbedat hoiti. Ohutuse tagamiseks magas üks noorematest teenritest, kes parajasti teenistuses oli, kappide juures. Lossil oli juba ehituse ajast tsentraalne õhkküte. Suuremates ruumides täiendasid seda kahhelkividest ahjud. Juba väga varakult, igal juhul enne 1914. aastat oli lossis oma elektrivalgustus ja ka telefoniside sisse seatud.

Minnes saalist otse söögisaali, sai näha suurt maali, mis kujutas dramaatilist stseeni feldmarssali elust: atendaadikatset 7 septembril 1863 Varssavis. Feldmarssal – asehaldur sõitis

koos oma adjudandi rittmeister v. Wahliga lahtises neljahobusekalessis läbi linna. Möödasõidul Zamoiski paleest riivas teda kergelt kaelast IV korrusel tulistatud kuul. Esimeselt korrusel heidetud pommid vigastasid kalessi saatvaid kasakaid.

Loss oli rikkalikult nii horisontaal- kui vertikaalsuunas liigendatud. Puudus ühtne katus, oli terve kogum katusekonstruktsioone ja palju erinevas suuruses torne. Ühte väiksemasse torni sai minna keerdtreppi mööda. Üleval oli rõdu ja istmed, kust sai vaadelda parki ja ümberasuvaid järvi. Lossi tagaküljes läänes oli veranda ja selle ees iluaed, mille keskel oli purskkaev ratsaniku kujuga. Selle kõrval oli aastasadade vanune tamm, mille läbimõõt rinna kõrgusel oli 1,8 m ja kõrgus 1974. aastal 28 m. Übermõõt maapinnal oli 5,4 m ja pärimuse järgi olevat selle istutanud Peeter I. Aed läks terrassidena ühe kalatiigi juurde, mille ääres olid leinapajud ja põõsad. Tagapool oli park (umbes 50 ha), kus oli palju tähelepanuväärseid puu- ja põõsaliike. Park läks üle metsaks, mis kilomeetri võrra lääne poole ulatus. Tema äärde tehti I maailmasõja ajal tenniselplats. Mõningad pargiteed tõusid järsult üles. Lastel oli siin talvel hea kelgutada. Aastate jooksul läksid mängud hulljulgemaks – näiteks kelgurongina üksteise taga alla sõita. Vanaisa õpetas ka lapselapsi ja nende sõpru suusatama. Ta isegi tampis oma vanaaegsete ovaalsete lumekingadega läbi lumiste metsade. Ta oli ka osav uisutaja. Selleks oli sobivaim suur järv lossi lõunaküljes.

Lähenedes lossile eemalt, põhja poolt või siis kiriku, pastoraadi ja doktoraadi poolt tulles, jõuab matkaja ühepoolsest puudega (tamm ja vaher) ääristatud alleele. Umbes 100 m enne lossi algab kaks puuderida, kus veel 1974. aastal kasvas 172 puud. Lossi peasissekäigu ees oli hoolitsetud muruväljak. Sellest, väljastpoolt sisse sõites, paremale jäi valitseja maja, kus kuni 1918. aastani elas täievoliline valitseja von Gebhard, et sissesõitu silmas pidada. Sissesõit toimus peatorni võlvi alla, nii et vihмага pääses kuival sisse. Minnes teiselt poolt väljakut tuli mööduda alamvalitseja Weckrami elumajast, majandushoonetest, tallidest ja töllakuuridest; tagapool olid veel mõisatöötajate, ametnike ning juur- ja puuviljaaedade töötajate eluruumid. Väljasõidul, pöörates peale allee lõppu järsult kagusse, jõutakse umbes 8 km järel Valga-Tartu-Tallinn raudteeliinil asetsevasse Sangaste raudteejaama.

Krahv Friedrich v. Bergi tunti kogu Baltikumis ja Venemaal, aga ka läänemaades kui rukkiaretajat. Varem oli ta Šotimaal kokku puutunud kuulsa inglise teraviljaaretaja Patrick Shireffiga, kellelt sai esimese tõuke aretustööga tegelemiseks. Kõige soodsamaid rukkisorte püüti leida koos teiste mõisatega (Vana-Kuuste, Enseküla). Schleswig-Holsteinis Kieli lähedal kultiveeritud Propstei rukis oli eriti sobiv alus katsetuste läbiviimiseks. Aastat 1875 võib vaadelda kui Sangaste rukki tekkimisaastat. Oma kirjutises “Minu rukkiaretus” Tartu 1882, teatab krahv Friedrich v. Berg sellest. Algasid edasised katsed vegetatiivse paljunemise ja isetolmnemisega. Aastakümnete pikkuse selektsioonitöö viljana, kus 1911–1938 tegi kaasa Constance Ploom-Kalm, oli aretatud suureteraline kindel ja tugev rukkisort, mida hinnati väga kõrgelt. 1000 tera kaal oli tähelepanuväärne 30–32 g. Sangaste rukis sai tuntuks naabermaades ja leidis kasutust. Ka peale Eesti Vabariigi teket on Sangaste rukis, peale Sangaste hobuste, põllumajandusnäitustel premeeritud. Tartu Ülikool andis teenekale põllumehele 1929. aastal, pisut enne tema 85. sünnipäeva, tunnistades samuti tema teeneid kalakasvatases ja metsamajanduses, loodusteaduste doktori aunimetuse (*dr. rer. honoris causa*).

Ka metsamehena on krahv v. Bergil tähelepanuväärseid saavutusi. Sangaste puukoolis istutati ja kasvatati üles haruldaste välismaiste puude ja põõsaste istikuid. USA-st ja Kanadast pärit külvid aklimatiseerusid siin hästi. Erilist tähelepanu pühendas ta okaspuudele. Ta istutas valget kuuske (*Abies Alba*) ja Douglaskuuske (*Pseudotsuga taxifolia*) mitte ainult mõisaparki, vaid ka tema valduses olevaisse kaugematesse metsadesse. Nii näiteks istutas ta neid Härimäe metsakõrgustikule, kus neid hulgana leida võis nende palsam-lõhna järgi. Pargis eneses võis leida haruldasi okaspuuliike nagu Weymuthi mänd või Strobeni mänd (*Pinus strobus*), Hemlockkuusk (*Tsuga Kanadiensis*), Kaukaasia Nordmanni kuusk (*Abies nordmanniana*), siberi kuusk (*Abies sibirica*), Zirbeli mänd ehk Arven (*Pinus cembra*), jaapani ja kuriili lehtmänd, Murray mänd ja hulgaliselt teisi puuliike. Lehtpuudest kasvasid siin paljud jalakalliigid ja pajud, Baltimaades küllalt haruldased vahtraliigid, Amuuri korgitammed, Mandžuuria pähklipuud, suurelehelised pärnad ja ainsa eksemplarina Maksimovitši mustlepp. Sõltumatult oma teenetest koduse põllumajanduse ees oli “vana krahv” kogu maal kõrgesti lugupeetud ja ka oma talumeeste seas populaarne isiksus. Tema kohta oli käibel palju veetlevaid anektoote. Osalt on neid balti anektootide kogumikesse võetud. Kui talle neist räägiti, naeris ta südamlikult. Ütles vaid, et ega need alati tõele vasta. Igal

juhul näitasid need tema armastatust. Kord, kui ta nägi vaest talumeest mõisa metsast lubamatul viisil puitu toomas, ütles ta naljatades-ähvardades: “Vaata, et sa mu valitseja kätte ei satu!” See näitab, et iga väiklus talle võõras oli.

Imponeeriv oli tema külmaverelisuus, millega ta oma pidevalt süvenevat kurtust, mis lõpuks siiski täieliku kurtuseni viis, teadvustas. Kontakti ümbrusega ta ei kaotanud. Selles aitas talle kaasa tema hea kõrge vanuseni säilinud nägemine. Lugenud oli ta ikka alati ja palju. Oma lähematega suhtles ta sõrmkeeles, kuid see oli ainult abivahendiks, sest ta suutis täpselt artikuleeritud sõnu huultelt lugeda.

III

Eluviis lossis oli igal juhul kuni 1914. aastani härraslik: “vanast Jakobist” kammerteenri, hulga teiste teenrite, toatüdrukute, köögi- ja õuepersonaliga. Kulinaariakunsti ei pakutud ainult pidulikeks dineedeks. Noortele külalistele oli hirmsaks katsumuseks defineerimatu supp. Alles hiljem said nad teada, et sõid jänesesuppi madeiraga.

Hobusetallides oli pidevalt hea koosseis sõidu- ja ratsahobuseid. Ülemkutsar juhtis rekendit, kui vana krahv ise välja sõitis. Peale tema oli veel hulk kutsareid ja tallipoisse hooldus- ja aretustöödeks. Ratsutamiseks olid puhtatõulised inglise ratsahobused. Neljahobuserakendile olid vastavad kalessid olemas ja talveks mitmesugused saanid rebasenahksete katetega. Vana krahv v. Berg oli tuntud hobusetundja ja –austaja, kuid tema teine poeg – Ermes ühines tehnikaajastuga. Vanem poeg Erik elas peamiselt Peterburis või Helsingis. Ermes oli üks esimesi autoomanikke balti aadlike hulgas ja võttis 1914. aastal osa rahvusvahelisest autorallist.

Mõisanaabritega peeti väiksemaid jahte. Mõnikord oli aga ka päris suuri jahte. Pisut enne I maailmasõda võttis keisri onupoeg suurvärsk Kirill Vladimirovitš koos oma abikaasa, endise Hessen-Darmstadt suurhertsoginnaga sellest osa. Von Bergidel olid mitmekülgsed sidemed Peterburi õukonnaga, kus krahv Friedrich v. Berg oli kammerherra ametis. Tema venna Georgi kaudu need sidemed laienesid veelgi. Teised kihelkonna mõisnikud pühendasid sellele vähem tähelepanu. Need mõisad olid küll tunduvalt väiksemad: Laatre v. Stryk 4958 ha, Tõlliste (v. Preetsmann) ca 4060 ha, Puka (v. Samson-Himmelstjerna) 2987 ha, Uniküla (v. Gersdorff) 2690 ha, Restu (v. Roth) 2538 ha ja Iigaste (Schults) ca 2500 ha. Mõningad neist kuulusid ühele omanikule, nagu Keeni ja Lota mõisad (v. Lilienfeld) kokku 3421 ha ja suurim kompleks Sangaste järel – Kuigatsi, Vaalu ja Pringi (Stael v. Holstein, hiljem parun Nolcken) kokku 5686 ha. Viimane Restu omanik, Alfred von Roth (1867–1935) oli tugevasti maapoliitikaga seotud, isegi pärast 1918. aastat. Tema endises tagasihoidlikus mõisamajas sai suurepäraseid jahitrofeesid imetleda, millest osa pärinesid Aafrika-safarilt, mille ta 1910. aastal koos krahv Sievers-Warroli ja teiste seisusekaaslastega ette oli võtnud.

Peale Eestis läbiviidud mõisate võõrandamist hakati enamust mõisahooneid muuks otstarbeks kasutama. Üldmainitust jäid ainult Puka ja Iigaste endiste omanike valdusse, kes määratute raskustega püüdsid oma allesjäänud maatükke korras hoida.

Kui krahv Ermes v. Bergi pojad suuremaks kasvasid, palkasid vanemad koduõpetajaks Saksamaalt preili Haacki. Õppetundidest võtsid osa ka mõned naabrite lapsed. Tähtsam oli siiski eelpoolmainitud prl Bodger Peterburist. See oli inglise koduõpetaja, kes kandis prille, pigimusti lahkukammitud juukseid ja kellega loomulikult ainult inglise keelt räägiti. Ta teadis suurepäraseid inglise jutukesi, muinasjutte ja rüütllilugusid ja saavutas sedagi, et küünrapikkused inglise ballaadid pähe õpiti. Tema mõju kõrgpunktiks oli Shakespeare'i “Suveöö unenägu” etenduse lavastamine, millest peale oma laste võtsid osa ka naabrite lapsed. I maailmasõja algul vahetas prl Haacki välja hr P. Cattley, hea haridusega sakslane Peterburist, kes oli ühe inglase poolt adopteeritud. Ta oli loodusteadusi õppiv üliõpilane, kuid ta õpetas peaaegu kõiki aineid. Keeleõpetuse täienduseks olid veel prantslanna prl Milliez ja vene õpetaja pr Astafjeva. Õpiti Peterburi reformeeritud kirikukooli programmi järgi. Sama kooli juures sooritati 1914. ja 1917. aastal kontrolleksamid. Esimese maailmasõja puhkedes otsustasid v. Bergid lossist teha sõjaväelaatsareti. Perekond koos kasvatajate ja koduõpetajatega kolis kolmandale korrusele. Kõik esimese ja teise korruse ruumid muudeti palatiteks, operatsiooniruumideks, arstide ja õdede tubadeks. Meditsiinipersonaliks olid üks arst, üks sanitar ja 4 halastajaõde. Torkas silma, et haavatute hulgas olid paljud Kaukaasia päritolu.

Laatsaret elas üle tsaarirežiimi kokkuvarisemise 1917. aastal ja sellele järgnenud rahutused. Suve lõpul see suleti. Oktoobrirevolutsioonile järgnenud bolševistlikust terrorist hoidsid v. Bergid eemale Inglismaale minnes, kuhu jäid kuni 1920. aastani. Mõlemad vanemad lapselapsed käisid Weymothi kolledžis Bournemouthi juures. Krahv Ermes v. Berg teenis Soome Vabadussõjas Mannerheimi armees. Juba tema vend, krahv Erik v. Berg oli olnud I maailmasõja eelsetel aastatel Soome senaatoriks. Feldmarssali päevist oli perekonnal Soomes maavaldusi. Nii tuli välja, et v. Bergid said peale 1918. aastat soome kodakondsuse. Sel põhjusel langesid Eestis olevad valdused ainult osaliselt Eesti agraarreformi ja võõrandamise alla. Peale lõplikku reguleerimist jäi Sangaste loss koos 400 ha maaga perekonnale. Mõisad Poolas, Lätis, Leedus ja loomulikult Venemaal läksid tagastamatult kaduma.

Järelejäänud Sangaste valdust oleks võinud veel edasi pidada, kuna ka teraviljaaretus käis edasi. Kahjuks muutusid üldised kahekümnendate aastate majandustingimused mõisavalitsuse agrarpoliitiliste väärsammude ja õnnetute finantsaktsioonide tõttu raskemaks. Sellises olukorras otsustas minia, krahvinna Erna v. Berg lossis suvepansionaadi luua. Külalisi kutsuti eelkõige Soomest ja Rootsist. Aastatel 1929–39 tegutsenud pansionaat tasus end üsna hästi. Veel kord oli vanu aegu meenutav kõrgpunkt: see oli perekonnapea 90 sünnipäev 19. veebruaril 1935. Varasematest naabritest ei olnud palju järel ja neid, kes enne 1914. aastat oleksid tulnud Peterburist, jäid tulemata. Juubilar oli käbe nagu alati. Kolm aastat hiljem 28. märtsil 1938 vana krahv suri. 1939. aasta šokk jäi tal nägemata. Krahv Friedrich v. Berg on maetud väikesele külakalmistule, mitte kaugel kirikust. Perekonna matmispaik Belavas ei olnud enam perekonna valduses. Eesti rukkiarendajate ühing püstitas hauakivi, millel on rukkivihk ja pealkiri “Sangaste rukki aretajale, krahv Friedrich Bergile 1845–1938” mis on veel tänapäeval alles.

Tema surma järel võttis rukkiaretuse üle Eesti Teraviljaühisus. See on ka, vaatamata saatuse keerdkäikudele, seda tänapäevani edasi teinud.

Baltisakslaste ümberasumine 1939. aasta lõpul viis v. Bergide perekonna Warthegausse (Poolasse). Vanim lapselaps, Alexis v. Berg, sünd. 1904, oli alates 1938. aastast ühe ameerika misjoniiühingu teenistuses Hiinas arstina, kus ta 10 aastat hiljem kodusõja keerises surma sai. Tema lesk tegutseb veel tänapäeval Taivanil misjonitööl.

Saksamaa kokkuvarisemise järel pillati perekond üle kogu maailma laiali: Soome, Belgia, USA, Taivan ja Kanada. Kanadas jätkas Alexise vend krahv Rene v. Berg vanaisa teraviljaaretust Alberta osariigi Edmontoni ülikooli katsejaamas.

Sangaste loss sõjas viga ei saanud. 1939. aastal demonteeriti mõned majandushooned ja tellised müüdi talunikele. Lossi säilimist ähvardas oht. Siis võttis lossi haldamise ja hooldamise oma kätte Tartu Ülikool. Võeti ette mõned ümberehitused, mis ei muutnud aga lossi välisilmet. Varasema 99 ruumi asemel on nüüd 150 ruumi. Alates 1967. aastast on loss Tartu plastmassitehase puhkebaasiks. Suvel asub selles ühe tööstusministeeriumi pioneerilaager. Veel olemasolevad majandushooned kuuluvad rukkiaretuse jaamale ja osaliselt ka riiklikule metsavalitsusele, kes on ka kogu ümbruse – mets, park, järved – eest vastutav. Eesti metsamees Herbert Raap on siin juba 1939. aastast krahv Friedrich v. Bergi tööd jätkanud. Park kuulub riigi dendrooloogiliste vaatamisväärtuste hulka. (Puudub muidugi võimalus seda vaadata)

KÜLASKÄIK SANGASTESSE, 1995

Meie generatsiooni tulevikuväljavaadetest oma esiisade maa esimese külaskäigu muljete põhjal

Krahv Reinhard Alexander von Berg

Siin on mu varase lapsepõlve meenutused: neli lossi fotot, tehtud igast ilmakaarest. Need rippusid elutoas, kus nad ei saanud külastajatele märkamatuks jääda. Kõvasti suurendatud, teraliseid ja hallid. Alles hiljuti, kui esimesed pealesõjaaegsed pildid Eestist saabusid, ma avastasin, et loss on ehitatud hõõguvpunastest tellistest. Piltidel sarnanes see Inglise keskaegsetele lossidele. Hiljem ma sain teada, et see valmis alles 1881. See siis avaldaski muljet lapsele, kes on linnas kasvanud ja kus vanimadki ehitised ei ole näinud sajandivahetust. Teine meenutus on oma isast ja tema vennast, krahv Rene v. Bergist, kes pajatasid oma lapsepõlvest. Need on peamiselt anektoodid perekonna ajaloo, mida onu Rene jutustas kõige naljakamalt. Lossi interjööri täpsed kirjeldused ei pälvinud mu tähelepanu. Ja pole olemas olnud ühtegi võimalust, kus laps saaks tervikliku pildi tolle aja ühiskonnast, tema perekonna positsioonist selles ühiskonnas, poliitilisest situatsioonist ja loomulikult ka esivanematest kui reaalistest inimestest ja nende omavahelistest suhetest.

Teismelisena ma hakkasin juba pisut mõtlema. Ma tunnetasin, et Kanadasse emigreerunud baltisaksa perekonnad pidid omama midagi sellest pioneerilikust vaimust, mida omasid nende esivanemad, kes saabusid Ida-Baltikumi 150, 200 või isegi 700 aastat tagasi. Balti sõprade kogunemisel meie koju ma kogesin seda erilist loomulikku sotsiaalset stiili, mis näib puuduvat Kanada ülejäänud ühiskonnas, väljaarvatud mõned vanemad Inglismaalt välja rännanud. Alles palju hiljem, kui nad olid peaaegu kadunud, ma õppisin hindama neid asju. Noorel mehel on oma eelarvamused. Neljakümneselt märkad järsku, et vanemat generatsiooni varsti enam ei ole; tõuseb soov olla võimeline midagi edasi andma oma lastele. Nii ma siis alustasin küsitlusi ja lindistusi. Siis tulid *glasnost* ja *perestroika* ja ma tundsin: nüüd või mitte kunagi! Minu isa, krahv Victor, alustas kirjavahetust Soome ja Eestiga. Mina omalt poolt alustasin perekonna ja Baltikumi ajaloo lugemist. Minu tädi, krahvinna Elinor, saatis mulle Vancouverist väärtuslikke raamatuid ja artikleid. Edmontonis hr Matthias Kuester võimaldas mulle juurdepääsu oma Balti ajaloo raamatukogule. Baselis asuva professor G. Tammanni kroonika lisas huvitavaid detaile. Lõpuks, peale mõnede tööde lugemist, milliste autoriks oli meie perekonnasõber, professor Georg von Rauch, ma kahetsesin, et ei olnud külastanud seda nii kõnekast ajaloolast oma eelnevatel sõitudel Euroopasse.

* * *

Lõpuks on see päev käes. Lendan Vancouverist koos isa ja kahe vennaga. Helsingis võtavad meid vastu onu Markus ja tädi Maria. Kohtan neid esimest korda peale 20 aastat. Soomes kultiveeritakse perekonna ajalugu. Krahvinna Maria kirjutab raamatut paruness von Bruunist, minu vanavanaemast, kes abiellus minu vanavanaisaga just lossi ehitamise ajal. Krahv Markus jutustab oma mälestusi vanaisast, keda ma kunagi ei kohanud. Kaks perekonda sõidavad koos Summasse, kus viimane paruness von Bruun siiani tagasitõmbunult ühes mõisahoones elab. Külastame esimest korda mitmeid surnuaedu, ja – mitte viimast korda – ma ei suuda tagasi hoida pisarat nähes (saksakeelset) hauakirja oma vanavanaema hauakivil. “Ta on palju kannatanud” Alles pärast paljusid vestlusi tädi Mariaga hakkas ma mõistma tema kannatuste sisu.

Siis asume laevale, et teha kahepäevane ekskursioon Leningradi (meie venelasest giid nimetas seda linna juba siis, juulis 1991, St. Peterburgiks). Tänavad on auklikud ja täis pirukamüüjaid. Linn ise, aga eriti tema elanikud, kiirgavad kunagise pealinna atmosfääri. Raamatukauplused tunnistavad kultuuri kõrget taset. Ajaloolises Talvepalees asuvas Ermitaazi muuseumis otsime asjatult feldmarssal krahv Friedrich Wilhelm Rembert von Bergi portreed, millele juhtis tähelepanu onu Markus. Arvatavasti on see ajutiselt laos.

Helsingisse tagasi jõudnud, külastame Soome Aadlimaja. Kõige muu seas on saali peaseinal krahv Bergi vapp, eelviimane perekond, kellele oli antud selline tiitel. Külastame ka väikest rooma-katoliku kirikut, mille feldmarssal ehitas oma Veneetsiast pärit abikaasale (krahvinna Cicogna). Onu Markus jutustab, kuidas feldmarssal oma Soome kuberneriks oleku ajal püüdis

arendada soome keelt ja kultuuri, tekitades sel viisil hõõrdumist Soome aadelkonnaga, kes peaaegu eranditult rääkis rootsi keelt. Laupäeval. 6. juuli hommikul asume laevale Tallinnasse sõiduks. Helsingi sadamast on suurepärase vaade vene-ortodoksi katedraalile, mille samuti on ehitanud feldmarssal. Tunni aja pärast ilmuvad juba nähtavale Tallinna gooti tornid. Võrreldes Helsingi uusklassitsitliku stiiliga on Tallinn tunduvalt keskaegsem ja saksalikum. Peale lühikest vastuvõttu Tallinnas, ronime mikrobussi, et sõita Sangastesse.

* * *

Siinkohal on kohane anda mõningat informatsiooni olukorra kohta Eestis. Minu vanavanaisa, krahv Friedrich Georg Magnus von Berg, Sangaste lossi ehitaja, oli lugupeetud nii oma eluajal (ta suri 1938. a) kui ka pärast seda. Juba Tallinnas kutsuti meid tema 150. sünniaastapäevale pühendatud pidustustele, nende ettevalmistamiseks on moodustatud eriline Eestikomitee. Tema haauplats on siiani armsalt hooldatud kohalike inimeste poolt. Sangaste loss on ajalooline arhitektuuri mälestusmärk (turistid tulid seda vaatama peaaegu igal meie sealviibimise päeval). Olles palju aastaid hooletusse jäetud, anti see 1967. aastal "Estiko" – suur Tartu plastmasstoodete tehas – hooldusse. "Estiko" asedirektor Harri Kübar teostas palju uuendusi ja juba 20 aastat kasutatakse lossi laste (pioneeride) suvelaagriks.

Hr Kübar on aastaid olnud huvitatud minu vanavanaisast ja kogu perekonnast, mis kaugelt ületab tema lossihooldaja mandaati. Lossi kohta on kirjutatud mitu raamatut ja palju artikleid. See huvi on viinud niikaugemale, et ta teab rohkem meie perekonnast, kui keegi, kes kannab seda nime – loomulikult peale selle Eesti ja Läti ajalugu. Meie külaskäik oli ette valmistatud kirjeldamatu põhjalikkusega. Kaks nädalat enne meie saabumist sõitis hr Kübar isiklikult stopperiga läbi kogu rännumarsruudi, nii oli kogu reis paika pandud minuti täpsusega. Ta oli tuttav iga mõisa majaga, iga matmispaigaga, mil oli tähtsust meie perekonnale, teades kõike minu vanaisa sõitudest Ameerikasse ja Siberisse. Sooritas ka ise need sõidud ja võttis need slaididele ja videole. Keegi meist ei suuda väljendada või anda küllaldast tunnustust sellele saavutusele.

* * *

Minibussis, mis on meile selleks puhuks antud "Estikolt", on meie reisikaaslaseks hr Kübar ning tema pojad Peeter ja Tarmo. Hr Kübar soovib anda edasi oma teadmised Sangastest ja meie perekonnast oma poegadele. Tarmo räägib inglise keelt ja on meile tõlgiks.

Vestlus selle külaskäigu ajal toimus eesti keeles. Tarmo aga töötab usinalt, püüdes meid hoida asjaga kursis.

Põhja-Eesti on lauskmaa väikeste puudega, midagi sarnast Põhja-Kanadale. Lõuna-Eesti on künklik ja võrreldav Lääne-Edmontoni või Kesk-Saksamaaga. Võrreldes Venemaaga näib see maa puhtamana ja jõukamana. Üllatavalt suur on üksikelanute hulk. Leningradis nägime ainult lõputuid ridasid plokk maju ja maal mõningaid, mis näisid olevat mahajäetud suvilad.

Me sõidame maal mööda küladest, taludest, metsatukkadest ja pole märkigi, et nende puude taga võiks olla peidus suurepärase härrastemaja või keskaegse lossi varemed. Lõpuks ma tunnen ära tammeallee, millest ma olen lugenud. Palun juhti sõita aeglaselt. Hakkamärgi märkama mõningaid tulipunastest tellistest ehitisi – müür, mõned majandushooned. Ma püüan selle lähenemise võtta videole. Äkitselt allée lõpeb suure ümmarguse muruväljakuga ja sääl see on, tulipunane ja suurem kui ma olin kujutanud. Mu isa näeb seda esimest korda peale 1939. aasta augustit.

Sangaste lossi igapäevane hooldus on "Estiko" poolt pandud pr Naima Ilvesele. Selleks puhuks on pr Ilvesel abiks veel kolm kohalikku näitsikut. Kõik neli daami tervitavad meid kena kummardusega ja kohe viiakse meid meie vanavanemate maailma. Peale šampanjat raamatukogu fuajees laskume söögisaali esimeseks, paljudest pidulikest söömaegadest, maitsma suurepärasest kohaliku toitu. Söögisaali ühes nurgas leiame mustast tammest paneelilt sinna sisse lõigatud nimed: Victor, René, Alik, Friedrich, Erik, Georg... nende all pikkused ja muud andmed, isegi sünnikaal. Äkitselt need inimesed ei ole enam kahemõõtmelised kujutised fotodelt. Ma teen kindlaks, et mu vanavanaisa oli pisut pikem kui ma ise.

Meile määratakse ruumid. Kõik ööd Eestis veedame siin. Meie isa magab oma vanaisa magamistoas. See on ainuke allkorrusel. Mina magan otse söögisaali kohal. See oli varem minu

vanavanemate valitseja söögituba. Minu veranda akna vastas on samuti punastest tellistest veetorn. Sellel on toonekure pesa. Teine toonekure pesa on katlamaja korstna otsas.

Järgmisel hommikul ronin alla keldrisse, et võtta dušši (need olid paigaldatud pioneeridele). Pean ootama 20 minutit, enne kui soe vesi pikki torusid minuni jõuab. Võtame ette lühikese matka läbi lossi ruumide. Asjatult otsin nn “konvendikeldrit”. Vanal ajal jäid sinna härrad, kes soovisid teha mõned kõvad napsud. Esimesele korrusele pääses sealt mööda kitsast spiraaltreppi ja sellest sai üles suhteliselt kaine isik. Trepi all olid madratsid ja kui ei õnnestunud üles jõuda, võis all välja magada. Ilmselt on keldrit tugevasti uuendatud. Asjatult otsisime ka kuuliauke keldri seintes, kus bolševikud arvatavasti lasksid maha mõned vangid 1919. aastal. Ülemise korruse fuajee nurgas on suur ahi, mille kivid on värvitud minu vanavanaema poolt ja kujutavad jahilkäike – kirjad on ingliskeelsed ja vigadega. Mu vend Wolfgang usub, et need stseenid kannavad autobiograafilisi sugemeid. Meie matkal läbi lossi ma kujutlen elavalt, kuidas kaks generatsiooni on mänginud siin lastena. On isegi võimalik minna läbi väikese roheline ukse kupli alla rõdule balliruumi kohal. Kujutlen, kuidas siit lapsed vaatasid suuri balle. Ma otsustasin, et järgmisel külaskäigul ma toon endaga kaasa oma perekonna. Ronime üles peatorni. Siit on näha 3 km kaugusel asuvat Sangaste asulat.

Pühapäeva hommikusöögi ajal ma mainin juhuslikult, et see on mu sünnipäev. Õhtusöögi ajal on mind ootamas juba armas kingitus. See ei ole ainus kingitus, mida ma siit reisilt koju kaasa viin. Teisel kohal ma mainisin, et olen ka organist – ärasõidul kingiti mulle kaks plaati Eesti orelimuusikaga. Pealelõunal teeme väikese tuuri Sagastesse, mille vanim ehitis pärineb aastast 1226. Külastame ka endist Dr Kornelius von Rauchi “Doktoraati”. Käime ka kalmistul, kuhu on maetud nii minu vanavanaisa, kui ka dr Rauchi perekonna mitmed liikmed. Käib parajasti matus. Väike puhkpillipunt mängib tuntud klassikalisi lugusid, aga nii aeglaselt, et alguses ma ei tundnud neid äragi. Hiljem külastame Hummuli mõisat, kus mu vanaisa Ermes elas 1920-27 oma teise, Soomest pärit perekonnaga.

Huvitav ja põnev oli rännata Põhjasõja lahingupaikades. Seal lähedal on kuulsa vene väejuhi Barclay de Tolly mausoleum. Ausambal on vaskgravüür vene vägede marssimisest 1814. aastal Pariisi, seal arvame ära tundvat tulevast kindralfeldmarssal Bergi, kes tollal oli de Tolly adjutant. Käime ka endistes Keeni ja Restu mõisates.

* * *

Järgmisel hommikul tõuseme vara, kuna on planeeritud pikem ekskursioon Lätisse. Meie lõppeesmärk on Belava, mille 1750. a. ostis Gotthard von Berg. Teel külastame mitmeid mõisaid, kus oleks saanud peatuda hobustega Sangastest Belavasse sõites. Külastame teel ka Härgmäe lossivaremeid. Loss kuulus perekonnale, kelle nimi suri välja koos Gothardi miniaga. Enne Koivalinna peatume Zvartava härrastemajas, kus üks noor daam, arheoloog Riia Kunstiakadeemiast, teostab restaureerimistöid juba kümme aastat. Belava mõisa lähedal asub see, mis on järgi jäänud Bergi Sikšni mõisast: kivist hobusetalli varemed. Belava pargis asub feldmarssali hauakamber, mille ümber asuvad teiste pereliikmete hauad. Hr Kübar oli ette valmistanud matmispaiga plaani. Aitame tal dešifreerida mõningaid saksakeelseid pealdisi. Matmispaik rüüstati 1983. aastal Ukraina rändtööliste poolt, kes otsisid kulda. Hr Kübar jutustas, kuidas sama bande juht sama päeva õhtul metsas kokku varises ja suri. Belavat kasutatakse koolina. Direktor ja kaks kooliõpetajat – ema ja tütar – korraldasid meile liigutava vastuvõtu kohvi ja koogiga ning ooperiaariatega heliplaatidelt.

Järgmisel päeval, teisipäeval, külastasime seda, mis minule oli kogu sõidu tähtsamaks asjaks – Bergi perekonna arhiivi, mis müüdi 1938. aastal Tartu Ülikoolile. Esmalt me siiski külastasime toomkiriku varemetesse ehitatud ülikooli muuseumi. Seejärel sõitsime Tartust välja külastamiseks põllumajandusmuuseumi. Seal filmiti meid eesti pressilt poolt ja näidati fotoalbumit minu vanavanaisa sõidust Ameerikasse ja Siberisse. Siis tagasi Tartusse, kus meile näidati perekonna arhiivi kataloogi. See oli meie käes ainult mõni minut, kuid võime aimata, millised kirjeldamatud rikkused on siin säilitatud (kataloog on eesti keeles). Valime välja mõned asjad, mida me sooviksime näha, ning plaanitseme tagasi tulla peale lõunat, et neid vaadata. Õnnetuseks leiame arhiivi suletuna, kuna suvel suletakse see varem. Aga meil õnnestus see korraldada neljapäeval, s.o meie viimasel Eestis viibimise päeval ja me veetsime seal kaks tundi.

Ühel päeval oli meil aega, et teha tuur lossis koos isaga. See kõik on võetud magnetofoni- ja videolindile. Saame teada, et vanavanaisale ei meeldinud arhitekt Hippiuse poolt ettevalmistatud lossi plaan (uusklassitsistlikus stiilis härrastemaja) ja ta asendas selle oma visandiga keskaegses šoti stiilis. Inspiratsiooni sai ta nooruses Šotimaal viibimisest, kus armus krahvinna Hamiltoni, kuid kelle isa ei lubanud tal abielluda selle “metsiku venelasega” (the wilds of Russia).

Meile näidati palju vanu fotosid (inimestest, kes elasid ka lossi naabruses, enamasti 20ndatest aastatest, mõned veelgi vanemad), mida on kogunud hr Kübar. Paljusid pilte ei olnud me varem näinud. Wolfgang on võimeline neid uuesti pildistama. Pealelõunal külastasime “Estiko” sauna, mis asus ühe väikese järve kaldal. Sellel õhtul improviseerisin kaua suures ballisaalis asuval pianinol: sellist akustikat kohtab ainult mõnes Euroopa vanas katedraalis.

Järgmisel päeval me saame näha nõutud asju Tartu arhiivis. Kõik on peenelt organiseeritud köidikuisse ja paeltega seotud. Lossi plaanid, vanavanaema päevik, kirjutatud, kui ta oli 17aastane. Feldmarssali visandid aastast 1820. Me tellime mõned koopiad neist ja need lubatakse meile välja saata.

Siis tagasisõit Tallinnasse. Meil on siiski aega külastada ka Toompead. Ühe vana kiriku (Toomkirik) seinad on kaetud vappidega. Leian ka neil oma perekonna nime. Lõpuks tagasi laevale ja tagasi Helsingisse, kus truu onu Markus ootab kannatlikult tollibarjääri juures.

Kokkuvõtteks: see oli ajalooline sündmus meie mõlemale perekonnale ja ka Eesti inimestele, mulle näib tihti, et see oli nagu riiklik külaskäik. Sügavas tänutundes meenutame eestlasi, kes nii hoolsalt on säilitanud minu perekonna pärandit, eriti perekonna arhiivi ja üldiselt kogu baltisaksa pärandit. Ilma meie giidi Harri Kübarata, tema täpsete teadmisteta kohapealsetest asjadest, mis vähegi puudutasid meie perekonda, oleks kogu meie kogemus jäänud pinnapealseks. Meil oleks läinud palju aega kohtade ülesleidmiseks, ja me poleks aimanudki teiste olemasolust. Ilma meie isa eesti ja vene keele tundmiseta oleks olnud ülimalt raske kogu asja läbi viia. See, et ta oli siin üles kasvanud, andis kogu asjale erilise ilme, mida harilik turist vaevalt tajub. Ilma meie usina tõlgi Tarmo Kübarata oleksime meie, kolm venda, tundnud end üsna mahajäetult. Ja lõpuks – ilma onu Markuse ja tädi Mariata, nende poolt organiseeritud sõitudeta, oleksime ilma jäänud kogu meie perekonna Soomet puudutavast ajaloost.

Kõige tähelepanuväärsem asi minule oli viis, kuidas meie esivanemate vaim elustus ja ma sain nendega nagu kummitustega ühendust. Ma sain teadlikuks, et nende isiksuste veri voolab ka minu soontes. Istudes öösel lossis, võis neid tervitada nagu vanu sõpru ja lobiseda nendega. Algul ma tundsin, nagu oleksin kogu elu siin lossis elanud. Iga uks, iga koridor, iga puu pargis ja isegi ümbrus süvendasid seda tunnet.

Üks erutav uudis lõpuks: krahv Markus v. Berg püüab tagasi saada Sangaste lossi von Bergide perekonnale. Ta on esitanud kirjaliku avalduse kommunistide poolt rekvireeritud omanduse tagasisaamiseks. Avalduse pidi esitama 1991. aasta lõpuks. Loss peaks muutuma külalistemajaks, nagu ta oli seda juba 1930ndatel aastatel suviti. Niisiis, arvatavasti pole meie juured lõplikult lahti rebitud esiisade maa pinnasest.

Arvatavasti säilitame kontaktid Eestiga. Ja enam ei ole mul tunnet, et külastasin mingit ajutist laagrit kusagil, mul on jälle minevik.

FAMILIENTREFFEN DERER VON BERG, SCHLOß SAGNITZ, JULI 2005

Reinhard Graf von Berg

Nachdem 10 Jahre seit unserem letzten sagnitzschen Treffen verstrichen waren, war man sich einig, daß es höchste Zeit sei, sich wieder einmal in Estland blicken zu lassen, und alte Bekanntschaften aufzufrischen. (Mein persönliches Anliegen war, etwas inmitten der Geister meiner Ahnen an deren Wirkungsstätte zu verweilen, und auch diese Bekanntschaften wieder etwas aufleben zu lassen.) Das letzte Treffen wurde, teils nach meiner Anregung, von meinem Vater Victor organisiert und dann von Onkel Markus in Helsinki praktisch realisiert – dieses jüngste Treffen wuchs aus einer Besprechung bei der Hochzeit von Neffe Markus in Vancouver 2004, und wurde dann tatkräftig von Cousine Sylvia in Szene gesetzt. Nun, wo inzwischen sowohl Vater als auch Onkel von uns geschieden sind, mutet es schon merkwürdig an, selber mit “bloß” 60 Jahren das älteste beiwohnende Familienglied zu sein (den Tanten Ellinor aus Vancouver und Maria aus Helsinki war es gesundheitlich nicht möglich dabei zu sein).

Als erste kamen Brüder Wolfgang, mit Ehefrau Jan, und Fred. (Auch Freds Töchter Amanda und Jessica, sowie Gemahlin Charlene, fanden sich später ein). Im *Eesti Ajalooarhiiv* in Dorpat residiert das Archiv der Familie von Berg, sorgfältig von Urgroßvater Friedrich Georg Magnus (dem “Roggengrafen”) gesammelt; nach seinem Tode 1938 an die Universität Dorpat verkauft; und nach dem Kriege von den Esten liebevoll sortiert, katalogisiert, und restauriert. Freds Anliegen war es, in den zwei Wochen vor dem eigentlichen Familientreffen diverse familiengeschichtliche Fragen zu erörtern: zu diesem Zweck hatte er sich eine neue digitale Kamera erstanden (die vorzüglich funktionierte, schonender als Fotokopieren, und alles sofort per Internet verschickbar!), und von mir den Katalog der Familienakte geborgt (selber ein Buch von mehreren hundert Seiten). Viele Sachen aus dem Archiv zeugten von Wasserschäden – wir vermuten, daß die Sammlung, um sie vor den Bolschewisten zu bewahren, 1918 in eine Kellernische eingemauert wurde und dort mehrere Jahre verblieb, mindestens bis zur Rückkehr der Familie aus England 1921.

Am 30.06.05 kam ich in Reval an, traf mich mit Cousine Sylvia und Ehegatten Dieter; am Nachmittag fuhren wir nach Sagnitz – Minibus und Chauffeur waren von Cousine Meri organisiert worden. Freitag besuchten wir Hummelshof, eine Hoflage von Sagnitz in der u.a. mein Großvater Ermes eine Zeit lang wohnte, sowie das Barclay de Tolly Denkmal (auf dem Relief ist der Feldmarschall Graf Friedrich Rembert v. Berg hinter de Tolly zu Pferd ersichtlich).

Samstag, den 2. Juli, fand – bereits vor unserem Treffen geplant – das nunmehr jährlich stattfindende “Roggenfest” statt, von der estnischen landwirtschaftlichen Gesellschaft zu Ehrung des Sagnitzschen Roggen und dessen Entwicklers, meines Urgroßvaters Friedrich inszeniert. In letzter Minute erfuhren wir, daß Staatspräsident Arnold Rüütel und Gattin die Veranstaltung mit ihrem Beisein beehren würden. Obwohl es noch nicht das eigentliche Familientreffen war, erschien auch Vetter Markku mit Söhnen Timo und Tapio und Anwalt. Da Markku beim eigentlichen Treffen nicht dabei sein können würde, hatten wir hier Gelegenheit uns kurz auszusprechen – wir waren uns einig, daß eine Familien-Webseite eine gute Idee wäre, um auch alle archivalischen Materialien möglichst allen zugänglich zu machen. Freds Tochter Amanda scheint nebst ihrem bevorstehenden Medizinstudium vorzuziehen, dieses Unternehmen in die Wege zu leiten.

Es gab Ansprachen, musikalische Darbietungen, Tanzvorführungen, und eine Art Schauspiel, wo Urgroßvater Friedrich von einem bekannten Schauspieler humoristisch dargestellt wurde, und zwar im südestnischen Dialekt (dies war anscheinend das Estnisch, welches der Roggengraf erlernt hatte). Rings ums Schloß waren Buden eingerichtet – Würstchen, Gebäck, Imbiß, Handarbeit u. v. a. m. wurden feilgeboten. Trotz heftigen Gewitters hatten wir Gelegenheit, mit so manchen örtlichen Persönlichkeiten zu sprechen; mehr als einmal hörten wir “Warum kaufen die Bergs nicht einfach das Schloß?” – von anderer Seite hörten wir, daß einerseits nach der Erfahrung mit dem letzten Schloßverwalter (*vide* “Wie Schloß Sagnitz gerettet wurde” von Harri Kübar) die Leute von Dorf und Umgebung das Schloß lieber in Händen der Bergs sehen würden, als an irgendwelche ausländischen (russischen?) Investoren verscherbelt; andererseits letztere Gefahr gleich Null sei, da

Schloß und Park vom Staat als kulturelles Erbe eingestuft seien, und auch der jetzige Verwalter einer scharfen staatlichen und örtlichen Kontrolle unterliege – was aber nichts an der Tatsache ändert, daß Mittel für dringend notwendige Reparaturen schwer aufzutreiben sein werden.

Sonntag besuchten wir den Gottesdienst in der Sangaste Kirche, und waren wieder beeindruckt von der Schönheit der estnischen Liturgie, ganz anders als die deutsche oder auch die amerikanische – wozu die herrliche Stimme Pastor Ivo Pills in der eindrucksvollen Akustik der Kirche nicht unwesentlich beitrug. Anschließend blieb ich, um die Orgel zu untersuchen, die seit 1995 weitgehend wiederhergestellt worden ist – ich hatte vor, für den folgenden Sonntag ein besonderes Stück zu komponieren.

Montag fuhren Einige nach Kortenhof, jetzt in Lettland, wo der Familienfriedhof, verglichen mit 1991, in stark verwüstem Zustand vorgefunden wurde – ein Grabstein wurde abseits im Wald gefunden, wo er vermutlich der Aufmerksamkeit der Plünderer entgangen war. Am Abend wurden wir noch sehr liebenswürdig von Pastor Pill und Frau Riina empfangen, in ihrem schönen alten Haus im Dorf, wo seinerzeit das Doktorat der Familie v. Rauch untergebracht war. Dienstag besuchten wir, wie auch in 1991, das landwirtschaftliche Museum nah bei Dorpat, wo wir von Herrn Madis Linnamägi von der B. G. Forselius-Gesellschaft uns sehr gründlich alles zeigen ließen; anschließend durften wir das Reisealbum des Roggengrafen wieder einsehen; Herr Linnamägi hat es auch gleich digital fotografiert und für uns auf CD gespeichert. Vielen Dank dafür!

Mittwoch fuhr ich mit Bruder Fred nach Dorpat, um noch einen Tag im Archiv zu verbringen. Wir entdeckten u.a. eine Akte von Todesanzeigen – vermutlich alle die Einladungen zu Beerdigungen, die die Bergs ca 1850–60 erhalten hatten – darunter mehrere Barclay de Tolly, und zumindest einen Buddenbrock! Auch viele frühen Entwürfe des gräflichen Familienwappens (der Feldmarschall Friedrich Wilhelm Rembert v. Berg wurde zuerst 1849 vom jungen Kaiser Franz-Joseph in den österreichischen Grafenstand erhoben; 1856, am Krönungstage Alexanders II, in den russisch-finnischen); sowie Entwürfe und Skizzen, aus denen schließlich das Schloß entstand (1881 fertiggestellt). Am Abend waren wir alle (bis dato angekommenen) bei Cousine Meri und ihrem Ehegatten Pertti Helminen eingeladen. Meri und Pertti haben sich einen Bauernhof mit herrlicher Aussicht unmittelbar hinterm Schloßpark erworben; das alte Bauernhaus haben sie liebevoll renoviert; sie verbringen bereits eine gute Hälfte des Jahres hier statt in Helsinki; ferner haben sie mindestens eines der Außengebäude des Schlosses erstanden (deren Zukunft z.Z. sehr unsicher erscheint). Übrigens *à pro pos* Außengebäude: beim Empfangstisch des Schlosses gab es Postkarten zu kaufen; eine dieser Postkarten zeigt das Schloß von Osten, und rechts (etwas nördlich) vor dem Schloß, wo jetzt der Wasserturm steht, ein größeres Gebäude, welches nur das alte Gutshaus sein kann. Dessen Position war uns stets ein Geheimnis geblieben; weder mein Vater Victor noch sein Bruder René konnten sich erinnern, es je gesehen zu haben, aber offensichtlich hat es bis ca. 1910 noch gestanden!

Gegen Ende der Woche führte uns Frau Naima Ilves durchs Schloß. (Frau Ilves, jetzt in Ruhestand, war jahrzehntelang die treibende Kraft und die gute Seele des Schlosses – Küche, Haushalt, und so ziemlich alles Andere unterstand ihr.) Als diese Führung in den Keller kam, zeigte Frau Ilves auf eine Wand und erzählte: “Hier war der geheime Tunnel, durch den 1940 Eure Großmutter Erna den Sowjets entkam. Die NKWD klopfte an der Tür, Erna machte auf, man fragte nach der Gräfin Berg, Erna versprach, die Gräfin gleich zu holen – und verschwand durch den Tunnel” Diese Mitteilung schlug wie eine Bombe bei uns ein; wir waren immer davon ausgegangen, daß unsere Großmutter mit den anderen Deutschen 1939 aussiedelte. War sie bis 1940 geblieben, in der Hoffnung daß die Deutschen sowieso bald das Land besetzen würden? War sie 1940 nochmals zurückgekehrt (wie später auch unser Vater), um nach dem Rechten zu sehen? Am nächsten Tag führte Frau Ilves uns durch ihr privates Museum von Berg-Archivalien, welches sie in einem der Nebengebäude eingerichtet hat. U.a. zeigte sie uns drei kurze Briefe – in Ernas Handschrift, datiert Mai 1940 – in denen sie über die Versenkung letzter Haushaltsgegenstände verfügt. Da hatten wir den Beweis!

Donnerstag, z.T. auch erst Freitag und Samstag, kamen die restlichen Teilnehmer der Tagung an: (Mikael Berg aus Schweden, mit Frau Ingrid, Schwester Gunilla, und Neffen Rikard waren bereits vor uns da); Vetter Tussy aus Vancouver; Linda Theodoru und Enkelin Victoria aus U.S.A., Maarika Markkanen, mit Tochter Kirsikka, Schwiegersohn Martti, und Enkelkindern Lumi und Linus, sowie nochmals Timo Berg aus Helsinki; Eric Berg mit Gattin Claudine und Tochter Natalie aus Belgien; Constantin von Weymarn, Gattin Denise und Kinder Nicolas und Maurice aus Basel; Professor Andreas Tammann aus Basel, unser unermüdlicher ehrenamtlicher Familiengenealoge und guter Freund (so wie sein Großvater bereits als Freund der Familie vom Roggengrafen gefördert wurde). Schließlich erschien auch Ernst Berg aus Amsterdam, den holländischen Zweig der Familie vertretend, mit dem wir seit ca 1930 den Kontakt verloren hatten. (Der Kontakt wurde wiederhergestellt als Ernst vor ein Paar Jahren eine Familienchronik der holländischen Bergs in Auftrag gestellt hatte; kurz bevor das Buch zum Druck gegeben werden sollte, stieß der beauftragte Genealoge auf die Tatsache, daß es in Belgien, Finnland, Kanada, USA noch ganz andere Zweige der Familie gebe, die nicht im 18. Jahrhundert Livland verließen, sondern bis ins 20. Jahrhundert blieben. Die Pressen wurden gestoppt, und nach vielen nächtlichen Telefonaten mit Cousine Sylvia wurde schließlich noch ein Kapitel hinzugefügt. Das Endergebnis ist ein wunderschönes Buch mit vielen hochwertigen Abbildungen; besonders interessant fand ich einen Ausschnitt aus der *London Times* von 1873, wo bei der Beerdigung des Feldmarschalls Graf Friedrich Wilhelm Rembert v. Berg der zukünftige König Edward von England neben Zar Alexander II im Trauerzug reitet.)

Zur Familientagung wurde das Vorzimmer der alten Bibliothek, jetzt "Roggenzimmer" speziell hergerichtet: zwei Ausstellungstische mit allem Möglichen, der Familienstammbaum an einer Wand, eine Karte der Ostseeprovinzen aus 1914 an der anderen Wand. Nachdem Donnerstag Abend mein 60er Geburtstag gebührend gefeiert wurde (so wie 1995 mein fünfzigster) (in gleichen Jahren der 160 bzw. 150 des "Roggengrafen"), begann Freitag morgen, d. 8. Juli, das eigentliche Tagungsprogramm mit einem Symposium "Die Zukunft von Schloß Sagnitz" (*Vide* Zusammenfassung dieses Symposiums, von mir erhältlich). Zugegen war Kaido Tamberg, der Bürgermeister von Sangaste; Heike Moltsaar, der derzeitige Verwalter und Pächter; sowie zwei Damen von einer englischen Consulting Firma, die beauftragt ist, Zukunftskonzepte auszuarbeiten und vorzulegen. Das Fazit: man denkt daran, aus dem Schloß ein *Visitor Center* zu machen, mit Unterbringung der Gäste in Nebengebäuden. Zunächst hat man vor, das Dach zu reparieren, und den Parkettboden des Ballsaales zu erneuern. Sehr notwendig sind historische Informationen, Bilder usw. (wo wir unsere Hilfe gleich anboten), sowie Inneneinrichtungen (der Bürgermeister meint zu wissen, wo so manches in der Nachbarschaft untergekommen ist; es fehlen nur die Mittel, um die Gegenstände zurückzukaufen). Familienmitglieder wurden gebeten, ihre Vorschläge und Vorstellungen zu unterbreiten. Ernst Berg machte den eigentlich sehr einleuchtenden Vorschlag, aus dem Schloß eine Jagdpension zu machen, was immerhin für etwas Benutzung im Winter sorgen würde. Letzlich ist Schloß Sagnitz mit seinem Standort belastet: weit weg von allem; kaum Attraktionen in der unmittelbaren Umgebung.

Freitag Nachmittag folgte eine Zusammenfassung der Geschichte der Deutschbalten von Historiker Fred Puss, mit einigen interessanten statistischen Tabellen, sowie eine Ausführung von Cousine Sylvia über den Werdegang des Familienwappens. Dazwischen leiteten Brüder Fred und Wolfgang eine Schloßführung, während Fred und Reinhard eine Einführung ins Familienarchiv und dessen Katalog darboten. Am Abend unterhielt Reinhard die Gesellschaft zwei Stunden lang mit Klavierimprovisationen.

Samstag Vormittag traf man sich, genau wie 1995, am Grab des Roggengrafen, wo Pastor Pill eine kurze Zeremonie abhielt. Eindrucksvoll die Worte Pastor Pills: "Sein Leben endete hier. Eure Wurzeln beginnen hier." Am Nachmittag bot Professor Tammann einen Vortrag über den Feldmarschall Friedrich Wilhelm Rembert v. Berg und seine Gemahlin Leopoldina geb. Gräfin Cicogna. Interessant war darin ein Hinweis auf eine Passage in Tolstois *Krieg und Frieden*, wo ein junger General Berg recht unschmeichelhaft als rücksichtsloser Streber und Geldfeilscher dargestellt wird!

Daraufhin folgte eine Darbietung Harri Kübars, die zunächst von Frau Malle Salupere vom Estnischen ins Deutsche übersetzt worden war; diese habe ich dann ins Englische übersetzt, und diese Übersetzung habe ich dann den Anwesenden vorgelesen, während Herr Kübar zu Verfügung stand, Fragen zu beantworten. Der Titel seiner Abhandlung: "Wie Schloß Sagnitz gerettet wurde" (die deutsche Fassung, sowie die englische, sind von mir erhältlich: grafberg@telus.net). Interessant fand ich darin, wie effizient eigentlich zu sowjetischen Zeiten gearbeitet werden konnte, wenn man sich etwas erst einmal vorgenommen hatte. Auch, wie schonungslos sich Herr Kübar den ehemaligen Schloßverwalter Jaanus Ilp vorknöpfte (was dieser anscheinend auch reichlich verdient hat!)

Nach dem Referat Harri Kübars kam der Höhepunkt des Tages: die Enthüllung einer Granitplakette, welche Herrn Kübars Verdienste in Zusammenhang mit der Renovierung und der Erhaltung von Schloß Sagnitz zu sowjetischen Zeiten würdigt – eine Anerkennung, welche schon lange überfällig war! (Um gar nicht zu reden von der überaus großzügigen Weise, wie Harri Kübar mit seinen zwei Söhnen 1991 meinen Vater, mich, und meine Brüder eine Woche lang durch Estland führte, uns auch wirklich alles zeigend, was für unsere Familie von Belang hätte sein können.) Am Abend ein festliches Diner im Ballsaal mit anschließendem Tanz.

Sonntag gab es in der Kirche einen Gottesdienst; am Schluß desselben führte ich meine neue Komposition auf, in der ich die estnische Nationalhymne zusammenwebe mit "Segen und Behüte"; letzteres wurde dann auch als Ausgangslied gesungen. Am Nachmittag vollzog sich dann etwas, was bereits 2004 von Bruder Fred vorgeschlagen worden war: ein Tee, zu dem verschiedene Personen aus der Nachbarschaft eingeladen wurden, deren Familien irgendwie mit der Familie von Berg, oder mit Schloß Sagnitz zu tun hatten. Der große Ballsaal war umstellt von Stühlen; an jeweils drei Wänden stand ein großer Tisch; an jedem Tisch saß einer von uns nebst einem Dolmetscher, und hielt Interviews; die digitale Kamera wurde eifrigst hin und her gereicht. Hochinteressantes bekamen wir zu hören; das Ergebnis wird zusammengefasst, und über Fred (und dereinst über unsere Webseite) erhältlich sein.

Damit klang unser Familientag 2005 aus. Obwohl dies mein dritter Besuch in Estland war, hatte ich erst diesmal das Gefühl, richtig warme persönliche Beziehungen zu den Leuten der Umgebung geschlossen zu haben. Insbesondere denke ich dabei an Harri Kübar und Sohn Tarmo, der auch dieses Jahr mit seinem Vater erschien; an Frau Naima Ilves; an Pastor Ivo Pill und Frau Riina; an Naima Ilves; sowie an die sehr charmanten jungen Damen, welche Tag und Nacht am Empfangstisch des Schlosses saßen, und bei allen Angelegenheiten überaus behilflich waren. Für die Durchführung und Organisation der Tagung gebührt der Löwenanteil des Dankes unserer Cousine Sylvia, die trotz starker beruflicher und auch gesundheitlicher Belastung mit unendlicher Akribie alles selber in die Hand nahm, einschließlich der Kassenführung! Vor Ort wurde Sylvia tatkräftig von ihrem Ehegatten Dieter Ehlert unterstützt, von Frau Lili Kängsepp, und wo diese nicht konnte, von deren Partner Immar Puun. Für mich war dieser dritte Estlandbesuch auch der schönste. Dank sei allen dafür!

NACHTRAG

Mit unserer aller Abreise war allerdings noch nicht alles abgewickelt. Unmittelbar anschließend flog ich nach Basel, wo Professor Tammann mit seiner ihm eigenen Liebenswürdigkeit mir half, in der Universitätsbibliothek nachzuforschen, ob anhand von Wappen ein Ursprung unserer Familie in Deutschland nachweisbar sein könnte. Obwohl nichts Eindeutiges festgestellt werden konnte, konnte ich doch manches Interessante finden; zumindest können jetzt manche Irrwege ausgeschlossen werden. Auch nutzte Professor Tammann die Gelegenheit, mich mit Herrn *Ernst Luchsinger* bekannt zu machen, der Anfang der 20er Jahre Schulkamerad meines Vaters gewesen war, als dieser nach dem russischen Bürgerkrieg mit seiner Familie aus England zurückgekehrt war. Der etwas ältere Luchsinger wurde vom Lehrer beauftragt, auf den kleinen Victor etwas aufzupassen, damit die älteren Buben den Neuankömmling nicht allzusehr hänselten!

Außerdem machte ich Halt in Darmstadt, im Haus der Balten, wo ich endlich nach 10 Jahren eine Akte Berg im Deutschbaltischen Genealogischen Archiv durchsehen und ordnen konnte. Nach einem freundlichen Empfang von Herrn Raeder, als ich fast fertig war, klopfte es, und eine sehr schick gekleidete ältere Dame annoncierte, sie sei eben "vom Wandern" zurück gekommen. Es war Frau Walter, nunmehr 96 (?) Jahre alt, die auch vor 10 Jahren (als ich mit meinem Vater eine Nacht im Haus der Balten verbrachte, als Gäste Berndt von zur Mühlens) uns als "guter Geist des Hauses" vorgestellt wurde. Als ich anschließend, durch Nebenstraßen irrend, meinen Weg aus Darmstadt heraus suchte, überholte ich fast 1 km vom Haus der Balten entfernt die gleiche langsam gehende Gestalt in elegantem weißen Kostüm!

Ein Paar Tage später besuchte ich Vetter Eric in Belgien. Erics Schwiegervater, als Historiker tätig, war befreundet mit einem polnischen Kollegen, der eine Ausgabe veröffentlicht hatte von dem Briefwechsel zwischen dem Feldmarschall v. Berg und Zar Alexander II während des polnischen Aufstandes 1863. Dieses Buch liegt nun bei Eric, und ich nutzte die Gelegenheit, um es digital zu fotografieren und auf CD zu speichern.

Wo wir nun alle wieder daheim sind, läuft noch Einiges in Estland. Für Frau Ilves (ihrem sehr kleinlaut geäußerten Wunsch entgegenkommend) ist eine Grabstätte im Sangaste Friedhof erstanden worden, nicht unweit dem Roggengrafen (dort liegt u. a. auch Kornelius v. Rauch, der Vater des bekannten Historikers Georg v. R.). Frau Pill ist beauftragt, eine Geschichte des Wirkens der örtlichen Leute für Schloß und Familie zusammenzutragen. Das Geld, das von unserem Familientag übriggeblieben, ist dafür bestimmt, den Fußboden der Sangaste Kirche zu sanieren. Wir denken sehr daran, diesmal keine 10 Jahre verstreichen zu lassen bis zu unserem nächsten Besuch. Neue und alte Beziehungen sowohl zu unserer weitverstreuten Familie als auch zu den lieben Freunden in Estland sollen weiter gepflegt werden! Für Kontakt mit Schloß Sagnitz: www.sangasteloss.ee. E-mail: sangasteloss@sangasteloss.ee.

NACH-NACHTRAG

Nachdem dieser Bericht fertiggestellt wurde, erfuhr ich durch Frau Pill, daß am 17.01.06 Frau Naima Ilves gestorben sei. Damit geht ein Herzstück unserer Verbindung zu Sagnitz (die als Person uns allen auch sehr am Herzen lag) für immer verloren. Wir trauern ihr ergriffen nach, und hoffen sehr, daß ihr Museum erhalten, untergebracht, und gebührend weitergeführt werde. Wie voraussehend, die Sache mit der Grabstätte rechtzeitig in die Wege geleitet zu haben! Ihren Platz unweit meines Urgroßvaters hat sie redlich verdient.

UUE TESTAMENDI EESTIKEELSETEST TÕLGETEST JA TÕLKIMIST TOETAVAST EKSEESIST

Peeter Roosimaa

Käesoleva artikli puhul on tegu põgusa sissevaatega autori samanimelisse dissertatsiooni.

Teema kujunemine

Kui 1997. aasta detsembris ilmus uus eestikeelne Piibel, siis tähendas see olulist teetähist eestikeelsete Piiblite väljaandmise ajaloos. Tegemist oli pärast Teist maailmasõda esimese Piibli väljaandmisega, mis oli ette valmistatud Eestis. See sündmus ei olnud oluline mitte üksnes eesti kristlaste jaoks, vaid sellel oli ka üldkultuuriline tähendus. Tegemist oli Nõukogude okupatsiooni järgse vabadusaja nähtava viljaga. Samuti oli see heaks kogemuseks oikumeenilisest koostööst Piibli väljaandmise alal. Selle piibliväljaande tekst pidi saama kirikutele ja kogudustele normatiivseks.

Mõeldes nii tehtule kui ka tuleviku vajadustele, tekkis soov vähemalt lühidalt kirja panna Piibli toimetamise lugu, seda vaadatuna nii organisatsioonilise kui ka sisulise toimetamise külje pealt. Sest teatavasti kipub Piibli väljaandmine olema ikka üsna anonüümne tegevus. Veel väljendati soovi, et varsti peaks alustama Piibli uut eesti keelde tõlkimist, kus ei piirduks üksnes hädapäraste tõlke- ja keeleliste parandustega. Samas tähendaks see senisest palju põhjalikumaid ettevalmistusi, seda nii tõlke kui ka toimetamise põhimõtete, aga samuti probleemsete tekstiosade eksegeesi osas. Kõige selle juures peaks olema oma koht vastavasisulistel teaduslikel töödel.

Uus testament kui tõlketeos

Uus Testament kui tõlketeos on seda vähemalt kahes tähenduses. Teda võib juba oma originaalis pidada tõlketeoseks. Teisalt aga hakati Uue Testamendi tekste ka juba üsna varakult tõlkima teistesse keeltesse.

Esimesed ladinakeelsed piiblitõlked muutusid hädavajalikuks, kui alates teisest sajandist lääne kogudustes ei osatud enam piisavalt kreeka keelt. Aegapidi lisandusid tõlked teistesse keeltesse nagu süüria, kopti, armeenia, gruusia, etioopia, araabia jt keeltesse. Keskajast alates on Piiblit ja selle osi tõlgitud ka germaani keeltesse, seda nii saksa kui ka inglise keele erinevatesse dialektidesse. Olulisteks tähisteks saksa keeleruumis kujunesid Martin Lutheri tõlkes aastal 1522 ilmunud Uus Testament ja aastal 1534 ilmunud kogu Piibel. Järgnevad sajandid on andnud Piibli või Piibli osade tõlkeid tuhandetesse keeltesse. Kindlasti on siin oma osa trükikunsti leiutamisel, mis lõi võimaluse Piiblite ja selle osade laialdaseks levikuks.

Piibliteksti tõlkimise põhimõtete arengust

Esimeste piiblitõlgete eesmärgiks oli võimalikult suur kokkulangevus lähtetekstiga. Mida aeg edasi, seda enam kujunesid välja omad tõlketeoreetilised arusaamad.

Võrreldes tänapäevaste arusaamadega oli varasemal ajal tõlketöö keskmes sõnumi vorm. Nüüdisajal on aga tõlkijate huvi nihkunud sõnumi adreassaadi reaktsioonide arvestamisele. Ühtlasi tähendab tänapäevase käsitlemise kohaselt tõlkimine vastava kommunikatsiooniprotsessi, st suhtlemise kordamist teises keeles, kusjuures tekst on vaid üks faktor paljude teiste hulgas.

Tõlk kui kommunikatsiooniprotsessi vahendaja

Tõlkija ülesandeks on sõnumi autori ja adreassaadi vahelist kommunikatsiooniprotsessi mõista ja vahendada see siirdekeelde. Nii muutub algselt autori ja adreassaadi vaheline kommunikatsiooniprotsess autori ja tõlgi vaheliseks kommunikatsiooniprotsessiks, aga ta muutub ka tõlgi ja uue adreassaadi vaheliseks kommunikatsiooniprotsessiks.

Et lugejad tõlgitud sõnumit mõistaksid ja sellele õigesti reageeriks, peab tõlk arvestama lugejate arusaamisvõimet, samuti peab ta andma sõnumile sobiva vormi. Kuid kuna ta ei ole originaali autor,

vaid üksnes tõlk, siis ei tohi ta väljendada ei omi ideid ega omi eesmärke, vaid ta peab vahendama üksnes autorit.

Sõnum tõlkeprotsessis

Kui keegi autor kirjutab mingi sõnumi, siis võib kokkuvõtvalt iseloomustada seda kahe suurusega: sõnumi pikkuse ja keerukusega. Adressaadi võimet sõnumit mõista iseloomustab aga adressaadi arusaamisvõime, mida võib vaadelda infokanalina või ka filtrina, millel on oma läbilaskemaht. St, et adressaat ei omanda sõnumit mitte selle täies ulatuses, samuti moondub osa sõnumit mingil määral.

Veel keerukam on olukord tõlkeprotsessis, kus sõnum allub lisa mõjutustele. Sõnum läbiks nagu mingi infokanali või filtri, mis teda piirab, ümber kujundab ja ka moonutab. See kõik on põhjustatud küll tõlgi võimekusest, keelte erinevusest, lingvistilistest iseärasustest, aga ka religioossetest, sotsiaal-kultuurilistest eripäradest jne. Kui eesmärgiks on tõlkida võimalikult sõnasõnaliselt ja nii, et sõnumi pikkus jääks enam-vähem samaks, siis on peaaegu vältimatu, et tõlketeksti keerukus uue adressaadi jaoks suureneb. Tulles vastu tavalugejatele, võiks tõlketeksti keerukust vähendada, selleks sõnumit näiteks sobivalt ümber sõnastades. Sellise ümbersõnastuse käigus muutub tekst üldjuhul pikemaks. Ka võivad mitmed tähendusnüansid muutuda. Kuid selline tõlge on tavalugejale siiski parem.

Tõlkimist toetav eksegees

Kuna Uue Testamendi tõlk elab võrreldes originaali autoriga täiesti teistsugustes tingimustes, siis peab ta lisaks lingvistilistele probleemide lahendamisele leidma vastuseid veel paljudele muudele küsimustele. Seepärast tähendab tõlkimine alati esmalt lähteteksti analüüsimist ja endale selgeks tegemist. Selles osas võivad abi pakkuda mitmesugused analüüsimeetodid. Siin pakub abi eksegees, mida antud seoses nimetaksin tõlkimist toetavaks eksegeesiks. Sellise eksegeesi üheks oluliseks ülesandeks on religioosse ja sotsiaal-kultuurilise lõhe ületamine Uue Testamendi-ajastu ja tänapäeva vahel. Kuid selle ülesandeks on ka püüda mõista adressaatide tundeid ja reaktsioone vastavalt saadud sõnumile, et neid arvestades saada tõlgitava kommunikatsiooniprotsessi võimalikult mitmekülgne vahendamine. Kahjuks ei ole piiblitekstide tõlkimisel nende samaväärsus täiel määral võimalik. Kuid küsimust adressaatide reaktsioonidest tuleks vähemalt silmas pidada.

Tõlget toetava eksegeesi üheks raskuseks on siin aga see, et üht ja sama küsimust võib mõista erinevalt. Oluline on ka eksegeesi usaldusväärsus. Kui piiblitekstide omavahelise sõltuvuse, interpunktsiooni probleemide ja stilistiliste eripärade kindlakstegemine ja vastavate lahenduste leidmine on suhteliselt kergesti teostatav, siis teksti ajastuloolise ja maailmavaatelise tausta ning spetsiifiliste küsimuste arvestamine nõuab juba oluliselt suuremaid erialaseid uurimisi. Samuti lähevad neil puhkudel arvamused rohkem lahku. Siin tuleb muidugi arvestada sellega, et iga eksegeesimeetod nõuab erinevaid küsimusi. Vastavalt sellele saadakse ka erinevad vastused.

Tõlkimist toetav eksegees saab kaasa aidata ka lingvistiliste probleemide lahendamisel, näiteks oluliste sõnade ja mõistete tähendusväljade ja kasutuse määratlemisel. Selle tarvis ajastuloolise informatsiooni lahtimõtestamisel. Tõlkimisel on oluline arvestada nii tõlgitava kui ka sihtkeele spetsiifikat, grammatilistest vormidest lähtuvaid võimalusi jne. Kõige lõpuks võtab muidugi tõlkija või vastav tõlkekomisjon endale vastutuse ja langetab oma otsused, kuid on oluline, et neil oleks selleks kasutada võimalikult usaldusväärne informatsioon.

Esimene lõunaestikeelne Uus Testament

Seoses esimese lõunaestikeelse Wastse Testamendiga (WT 1686) on põhiküsimuseks, millisest keelest või millistest keeltest on see tõlge tehtud ja kas on võimalik teha kindlaks, milliseid väljaandeid selleks kasutati. Wastse Testamendi saamisloo teadete kohaselt näib olevat võimalik nii see, et tõlge tehti kreeka keelest, kui ka see, et tõlgiti saksa keelest. Küsimuses selguse saamiseks on vaatluse alla võetud Peetruse 1. kirja tekst. Selle kirja salmideks jaotus toetab seisukohta, et Wastset Testamenti taheti tõlkida kreeka keelest (arvatavasti kasutati G. Blaeu poolt 1633. a välja antud kreekakeelset Uut Testamenti), tekstianalüüs aga näitab, et tegelikult tõlgiti see saksa keelest.

Tõlkijatel oli kasutada M. Lutheri tõlge, mis oma väärtust oli näidanud juba rohkem kui sajandi jooksul. Kreekakeelsel tekstil oli täita abistav roll. Selliselt saksa keele vahendusel oli tõlkida palju lihtsam. Arvestagem siin näiteks erinevate keelte lingvistilisi eripärasid, aga ka seda, et tollane eesti kultuuriruum oli palju lähedasem saksa omale kui Uue Testamendi ajastu kultuuriruumile.

Vahekeele kasutamine tõlkimisel osutus tollastes tingimustes vägagi õigustatuks. Selliselt ületati kergemini religioosne ja sotsiaal-kultuuriline lõhe, mis lahutas Uue Testamendi aega ja 17. sajandi Eestit. Samuti tuldi selliselt paremini toime lingvistiliste probleemide lahendamisega. Kuigi oli oht, et nii tõlkides sõnum võib mingil määral moonduda, saadi selliselt vast isegi rohkem originaalilähedaselt mõjuv tulemus kui otse kreeka keelest tõlkides.

Esimene põhjaeestikeelne Uus Testament

Uut Testamenti sooviti tõlkida ka põhjaeesti keelde. Paljude aastate jooksul tegid erinevad isikud omi tõlkeid, komisjonidele läbivaatamiseks ja redigeerimiseks esitati mitmeid käsikirju, kuid nähtav tulemus jäi saavutamata. Esimene põhjaeestikeelne Uus Testament ilmus 1715. aastal (UT 1715).

Nagu Peetruse 1. kirja analüüsist võib järeldada, oli UT 1715 väljaandmisel vähemalt kaks eeskujuteksti. Üks neist oli saadud WT 1686-st. Selles olid lõunaeestikeelsed sõnad ja väljendid asendatud lihtsalt põhjaeestikeelsetega, osas salmides oli parandatud ka lauseehitust. Hiljem saadud teksti redigeeriti, võib-olla isegi mitu korda. UT 1715 teist (võimalik, et ka mitut) eeskujuteksti kasutati lühemate tekstilõikude ja üksikute salmide puhul. Samuti kasutati Lutheri tõlke, vähemal määral ka kreekakeelse teksti abi.

Võimalik, et sellise lahenduseni viisid sõjaaja kitsad olud, kuid ühtlasi on võimalik, et otse kreeka keelest tõlkimise katsed ei andnud ka nüüd päris soovitud tulemusi. Ülesanne osutus liig keeruliseks. Ja kui juba vahekeelt kasutada, siis miks mitte võtta aluseks põhjaeesti keelele veelgi lähedasem lõunaeestikeelne tekst.

Esimene eestikeelne Piibel

Esimene põhjaeestikeelne täispiibel ilmus 1739. aastal (P 1739). Peetruse 1. kirja analüüsi kohaselt toetub P 1739 Uus Testament põhjaeestikeelse Uue Testamendi teisele väljaandele UT 1729-le, mille teksti on üksnes vähesel määral korrigeeritud. Võrreldes UT 1715-ga on põhjaeestikeelse Uue Testamendi teise väljaande UT 1729 teksti oluliselt muudetud. Enamik muudatusi tuleneb tollastest keeleuundusest. Ka on üsna palju tekstiosi ümber sõnastatud. Selle kõigega seoses väärib lähemat uurimist küsimus, kuivõrd on UT 1729 puhul tegemist UT 1715 põhjaliku toimetamisega või kuivõrd uue tõlkega, kas lisaks UT 1715-le võis kasutusel olla ka mingeid muid tekstieeskujusid, käsikirju. Mõeldes P 1739 Peetruse 1. kirja tekstile, ei saa öelda, et kõigis tõlkeküsimustes oleks olnud järjekindel, ka ei saa kõiki muudatusi pidada õnnestunuks. Samuti on säilinud veel hulgaliselt saksa keelele omaseid eripärasusi.

1997. aastal välja antud eestikeelne Piibel

P 1997 väljaande aluseks on 1968. aastal ilmunud Piibli Vana Testamendi ja 1989. aastal ilmunud Uue Testamendi tekst. Algselt oli kavas uude Piiblist sisse viia üksnes hädapäraseid muudatusi. Töö käigus osutus aga võimalikuks põhjalikum toimetamine, seda eriti Uue Testamendi osas. Toimetamisel lähtuti põhimõttest, et parandusettepanekud tuleksid võimalikult lugejate poolt, mitte piiblitoimetuse liikmetelt. Eesti Kirikute Nõukoguga kooskõlastati Meie Isa palve tekst. Stilistilised parandusettepanekud esitati hea keelevaistuga mitteteoloogide poolt.

Piiblitoimetamist raskendas oluliselt asjaolu, et toimetamiseks mõeldud aeg ja rahalised vahendid ei olnud alguses teada. Seetõttu ei saadud tööd õigesti planeerida, ka jäid mitmesugused ettevalmistustööd puudulikuks. Esialgses kiirustamises suudeti Vana Testamendi kohta esitatud parandusettepanekud läbi vaadata vaid pinnapealselt. Samuti oleks Uue Testamendi osas olnud vaja mitmete probleemide sügavamat analüüsi. Et toimetamisel esines puudujääke, näitab ka uue piibliväljaande kohta tehtud põhjendatud kriitika, seda nii terminite ebajärjekindla kui ka kohati küsitava kasutuse osas, samuti tekstilise sõltuvuse tähelepanemata jätmise ning eksegeetiliste puudujääkide jne osas.

Järeldõnaks

Pidades silmas tuleviku väljavaadet, et mingil ajal hakatakse Uut Testamenti uuesti eesti keelde tõlkima, võiks juba praegu teha teaduslikke uurimistöid, mida saaks kasutada tõlkimisel. Nende tööde tegemisse võiks kaasa haarata nii Tartu Ülikooli kui ka teiste teoloogiliste kõrgkoolide üliõpilasi. Uurimistööd võiksid olla nii lingvistilised kui ka eksegeetilised. Ka vaadeldavas töös on tõstatatud mitmeid probleeme, mis väärivad tõkeloolist edasist uurimist. Samuti väärivad senised tõlkimis- ja toimetamiskogemused tulevikus arvestamist.

KOKKUVÕTE

Peetruse 1. kirja analüüsi kohaselt võib öelda, et tõlkimise aluseks võetud teksti (WT 1686 puhul saksa teksti, UT 1715 puhul WT 1686 teksti) püüti tõlkida sõnasõnaliselt, samuti püüti järgida alusteksti keelelist vormi, lauseehitust jne. Võimalikult sõnasõnalise tõlke taotlus kajastub ka P 1997 juures, seda nii toimetusele saadetud parandusettepanekute kui ka toimetusepoolsete otsuste osas. Parandusettepanekute analüüsil kasutati nii kreeka keelset teksti kui ka tõlkeid teistesse keeltesse. P 1997 kohta esitatud kriitika toob esile probleeme teksti ebaühtlusest, küsitavusi tõlkevastete valikul ja varieerimisel, ajastuloolise tausta ja pärimusliku sõltuvuse vähest arvestamist jne.

Pidades silmas tuleviku väljavaadet, et mingil ajal hakatakse Uut Testamenti uuesti eesti keelde tõlkima, võiks juba praegu teha teaduslikke uurimistöid, mida saaks kasutada tõlkimisel. Nende tööde tegemisse võiks kaasa haarata nii Tartu Ülikooli kui ka teiste teoloogiliste kõrgkoolide üliõpilasi. Uurimistööd võiksid olla nii lingvistilised kui ka eksegeetilised. Ka käesolevas töös on tõstatatud mitu probleemi, mis väärivad tõkeloolist edasist uurimist. Samuti väärivad senised tõlkimis- ja toimetamiskogemused tulevikus arvestamist.

Tulevikus ettevõetava piibliteksti tõlkimise või revideerimise puhul peaksid nii lugejale orienteeritus kui ka parem lingvistiline analüüs ning tõlkimist toetav eksegees käima rohkem käsikäes. Samuti vajaksid tavalugejad kas joonealuste märkustena või lisadena palju enam mitmesuguseid selgitusi, sest piibliteksti mõistmine eeldab üsna paljude eelteadmiste olemasolu. Kuna piiblitekst ei ole ühtlase raskusega, siis peaks ettevalmistustööde käigus välja otsima probleemseid eksegeesimist vajavad kirjakohtad. Ka oleks õige juba ettevalmistustööde käigus saada ülevaade probleemsete tekstide erinevatest tõlkevõimalustest, sealhulgas ka tõlkeid teistesse keeltesse. Abistav tähendus võiks olla ka lugejate arvamustel ning parandusettepanekutel. Seepärast võiks neid seni ilmunud Uue Testamendi tekstide kohta süstemaatiliselt koguda juba praegu. Hea oikumeeniline koostöökogemus P 1997 väljaandmisel võiks julgustada juba nüüd Eesti Kirikute Nõukogu liikmeskirikute esindajatega läbi arutama ja kooskõlastama näiteks usutunnistuslikud tekstid.

EESTI NOORTE MALEV

Enn Tarto, vabadusvõitleja

Vabadussõja (1918–1920) õppursõdurite vaimu jätkus kahe suure sõja vahelises ajaks iseseisvas Eestis, seda vaimu jätkus nii esimeseks punaseks ajaks kui ka saksa ajaks.

Pärast Eesti taasokupeerimist N Liidu poolt 1944. aasta sügisel jäi noorte kanda poliitilise vastupanu peamine raskus metsavendade relvastatud võitluse kõrval. Selles võitluses purustati umbes 100 noorteorganisatsiooni ja nende liikmed vangistati. 1955.-1956. aastaks oli massiline relvastatud vabadusvõitlus end ammendanud. Võitlust jätkasid koolinoored nüüd juba iseseisvalt. 1956. aasta jooksul vabanes enamik ellujäänud õpilasvabadusvõitlejaid kommunistlikest koonduslaagritest (GULAGist) seoses alanud nõndanimetatud Hruštšovi sulaga. Võitlus aga jätkus. Seda jätkasid nooremad õpilasvabadusvõitlejad.

50 aastat tagasi, 12. märtsil 1956 asutati Tartus Toomemäel grupi Tartu 3. Keskkooli õpilaste poolt põrandaalune noorteorganisatsioon "Eesti Noorte Malev" (ENM). ENM omas programmi, vandetöötust, põhikirja. Ettevalmistamisel oli ajakirja "Saagem Vabaks" esimene number. Leidsime, et võitlust Eesti eest ja võõrvõimu vastu tuleb jätkata. See oli meie teadlik ja vabatahtlik otsus. Esimeheks oli märtsist septembrini Jaan Isotamm, septembrist detsembrini Enn Tarto. ENM tegutses rahulikult. Koguti, loeti ja levitati keelatud raamatuid. Valmistati paberist sinimustvalgeid lipukesti, tehti vastupropagandat noorkommunistidele. Riiklikel pühadel käisime meie rahvuskangelase Julius Kuperjanovi haua, viisime sinna pärgi, süütasime küünlaid. Joulude ajal käisime Peetri kirikus. Õpetajatest ja komsomolidest patrull ei suutnud meid peatada. Vastavalt kaugprogrammile oli meie lõppeesmärgiks Eesti Vabariigi taastamine.

Tsitaat kaugprogrammist: "Oma lõppeesmärgiks seame kommunistliku diktatuuri kukutamise üldrahvaliku revolutsiooni teel ja Vene okupantide väljaajamise Eestist, demokraatliku Eesti Vabariigi loomise"

Kui kuulsime välisraadiojaamade vahendusel, et Ungaris on alanud ülestõus, otsustasime toetada ungarlasi lendlehtede levitamiseks Tartus ööl vastu 4. novembrit 1956. Lendlehed võeti rahva poolt soojalt vastu. Teade Ungari ülestõusu toetavatest lendlehtedest jõudis ka Läände. Seda teadet kuuldi raadio kaudu Ungaris, Ukrainas ja Moskvast. Umbes 300 lendlehte olid trükitud registreerimata kirjutusmasinal. Saatuslikuks said umbes 50 käsitsi trükitähtedega kirjutatud lendlehte. 25. detsembril 1956. aastal arreteeriti 7 ENMi liiget. KGB-lased hoopisid: "See on teile jõululingitus"

12. ja 13. märtsil 1957. aastal toimunud kinnisel kohtuistungil mõistis Eesti NSV Ülemkohus 8 noormehele vabadusekaotuse 3–7 aastat. Süüdistati nõukogudevastase propaganda ja agitatsiooni läbiviimises ja kuulumises nõukogudevastasesse organisatsiooni. Vangi läksid Jaan Isotamm (7 aastat), Voldemar Kohv (6 aastat), Enn Tarto (5 aastat), Jüri Rebane (4 aastat), Lembit Soosaar (4 aastat), Tõnis Raudsepp (3 aastat), Jüri Lõhmus (3 aastat) ja Enn Kaupo Laanearu (algul 1 aasta ja varsti veel 5 aastat vabadusekaotust).

Karistust kandsime Mordva ANSVs. Osa Eesti noori poliitvange jätkas võitlust laagris. Õppisime tundma Eesti ajalugu, lõime sidemeid teiste vangidega (eriti leedulastega) käisime läbi soomlastega, ungarlastega (Taga-Karpaatidest), komidega, maridega. Meil olid spordiriided Eesti riigivapi kujutisega rinnal, hiljem sinimustvalged riided. Lõime Mordva vangilaagrites kaks salaorganisatsiooni. Ühega neist jäime vahele. Kuulumise eest sellesse organisatsiooni ja võitluse eest laagrites tuli ühel osal meist uuesti vangi minna.

Eesti Noorte Maleva omapära ongi see, et üks osa meist jätkas erinevates vormides võitlust Eesti eest 1991 aastani välja. Mordva vangilaagritest pöördusid kõik ENMi kuulunud poisid Eestisse elusana tagasi, kuid tänaseks on meie keskelt lahkunud Enn Kaupo Laanearu, Tõnis Raudsepp, Voldemar Kohv ja Lembit Soosaar.

27 veebruar 2006

320-AASTANE HARIDUSLUGU JÄRVA-JAANIS

Silva Kärner, Järva-Jaani Gümnaasiumi direktori asetäitja õppe-kasvatustöö alal

Vaevalt, et kunagi Saksamaalt Pommerist väljarännanud mees Christian Kelch, kellest sai hiljem “Liivimaa kroonika” autor, ise aimas, millise jälje ta jättis Eesti kooliloo arengusse ja meie kultuurilukku üldse. Täna on selge, et mineviku mälestused loovad üha selgemaid pildikesi maarahva elust, tegemistest ja toimetamisest.

Christian Kelch pidas Järva-Jaani kiriku juures pastori ametit ligi 15 pikka aastat (1682–1697) ja oleks seda ka edasi teinud, kui kohaliku elanikkonna näljahäda, viletsus ja surm ei oleks olnud hukatuseks selle kihelkonna järjest vähenevale rahva arvukusele. Nii lahkus Ch. Kelch 1697. aastal Viru-Jaagupisse ning hiljem Tallinna, kus ta suri katku 1710. aastal.

Christian Kelchi kroonikast

Oma kroonikas (Ch. Kelch. Liivimaa kroonika. Eesti Ajalooarhiiv. Trt, 2004) kirjutab Ch. Kelch oma kaasaegsetest: *kuigi nüüd eestlased ja lätlased on niihästi päritolult kui keelelt täiesti erinevad rahvad, on nende inimesed ometi (-) peaaegu ühesuguse loomu ja kommetega; niihästi mehed kui naised on väikest ja keskmist kasvu, kuid nõnda, et aeg-ajalt kohtab nende hulgas ka üsna pikki. Nad on ebaharilikult tugeva loomu ning hea kehaehitusega ja suudavad ka jäledaima töö ära teha nina eriti kirtsutamata. Lapsepõlvest peale kasvatatakse neid üpris karmilt ja harjutatakse raske tööga, mistõttu nad ka täiskasvanuna suudavad ühtviisi kannatada nii pakast kui ka palavust. Nende majad, milles nad elavad on väga halvad ja puhta puust kokku pandud; ja nad kasutavad neidsinatseid mitte ainult selleks, et seal elada, vaid nad kuivatavad, peksavad ja töötlevad nendessinastes ka oma vilja. Nad on nüüd kaua aega olnud ustavad luteri usule ja ei saa ka salata, et enamik neist käib meelsasti kirikus ja pühal armulaual, näitab oma jumalateenistuse juures üles hardust ja räägib meelsasti ja suure aupaklikkusega jumalaasjadest ja sellest, mis puudutab inimese õndsakssaamist, ning osalt oskab praegusajal väga taibukalt sellest kõnelda (lk 21).*

Lisaks eeltoodule kirjeldatakse ka eestlaste pulmakombeid, mehepoolset naise peksmiskommet, perede lasterikkust ning kõrtsikombeid, misjärel esineb joores seisundis kaklusi, kõlvatud tegusid ja isegi tapmist. Samas iseloomustatakse kõrtsiskäijaid kui lobamokki, võltse ja ropusuised, upsakaid, valelikke ja pahasoovlikke inimesi, kes teiste heaks tööd tehes on aeglased ja laisad.

Olenemata eelpoolnimetatud pahedest, kiidetakse rahva teadmisi tähtedest ning naiste iseloomulikku oskust luuletada igaks puhuks laule, suuremalt järele mõtlemata.

Kroonikast selgub ka, et need, kes oskavad midagi hästi teha ja on saanud ka sobilikku õpetust, ei jää oma teadmiste, oskuste ja truuduse poolest millegagi alla teistele rahvastele. Ka ei pea mitte kõik viha sakste vastu, sest viha põhjustajaks on sageli sakslane ise, kes kohalikesse inimestesse halvasti suhtub.

Talurahvakooli algus

Ch. Kelch läheb ajaloouurimises veelgi kaugemasse Liivimaa ajalukku, kuid siinkohal tuleme tagasi aastasse 1685, mil Ch. Kelch lootis kokku saada paarkümmend talupoissi, et siis kooliõpetusega algust teha. Ja arvatavalt mardipäeva-aegu ta selle tööga ka ise algust tegi. 1687. aastal sai ta koolmeistriks B. G. Forseliuse seminari kasvandiku, kes hakkas siin koolitarkust õpetama uue kirjaviisi järgi. Kahjuks ei ole toona tulnud õpetaja nimi teada, kuna Kelchi kirikukroonika on aegade keerises kaotsi läinud. Ometi on visitatsioonikirjades aeg-ajalt märkmeid selle kohta, et on tellitud lugemisaabitsaid.

Hariduse järjepidevus

1850. aastast on Järva-Jaanis pidevalt kooliharidust antud. Kihelkonna piirides on olnud mitmeid külakoole ja Järva-Jaani kihelkonna piiridki ulatuvad välja tänase Järva-Jaani valla

piiridest. Lisaks tavalisele algkooliharidusele on siinkandi kooliloos märkimisväärne osa kutsehariduse edendamisel, millega tehti algust 1924. aastal, kui siia asus Tütarlaste Täienduskool. 1937. aastal muudeti kool kodumajanduskooliks ning siin õpetati lisaks koduperenaisele vajalikele oskustele veel mesindust ja aiandust.

Seoses riigikorra muutumisega tähtsustus põllumajanduse mehhaniseerimine ja 1947 aastal jätkati poistele traktoristi-, autojuhi- ja kombaineriikutse omistamist, mis kestis 1996. aastani.

1955. aastast antakse Järva-Jaanis keskkooli haridust ning 45 aastat on kooli ruumides õpetatud ka töölisnoori (küll erinevate täiskasvanute koolide konsultatsioonipunktina).

Tänane kool

Ühe väikse maagümnaasiumi väärtuseks saab pidada inimsõbralikkust, töökust ja puhas keskkonda, kus peetakse lugu oma kodukoha ja kooli traditsioonidest ning püütakse arendada noori nende eneseleidmise teel. Nii õpetatakse gümnaasiumiklassides noortele autojuhtimisoskusele lisaks veel joonestamist (ettevalmistus tehnikaerialale, modelleerimisele, õmblejatele jt), informaatikat, organisatsioonikäitumist (algteadmised ettevõtte loomisest ja eneseesitlusest tööandjale jms), meediat, uurimiskursust jms.

Aja vool on mõõtmatu

Järva-Jaani hariduselus on toimunud mitmeid suuri muutusi, mis on paljuski seotud üldiste suundadega eesti haridusmaastikul:

- 1986. aastal tulid kooli 6-aastased, kes esmakordselt said 12-klassilise keskkooli hariduse ning lõpetasid 1998. aastal.
- 1988. aastal mindi üle 5-päevasele tööajale, mis pikendas küll õppurite koolipäeva, kuid andis vaba päeva nädalavahetuseks.
- Eesti taasisesisvumine tõi 1992. aastal kaasa keskkooli mineku munitsipaalomandisse.
- Kutsekoolis vähenes gruppide arv sedavõrd, et koolile hakati otsima uut väljundit - kahjuks tulutult, sest 1994. aastal läks kutsekool Paide kutsekooliga kokku ning 1996. aastal suleti Järva-Jaani filiaal lõplikult.
- 1999. aastal liideti valla viimane väiksem kool - Karinu Põhikool - Järva-Jaani Keskkooliga.
- Järva-Jaani Gümnaasium (alates 01.09.2004) võib aga rõõmu tunda sellest, et hoone on seest korralikult remonditud. Õppeklassid on heledad - värvitud rahulike ja rõõmsate toonidega.
- Järva-Jaani kooli juures töötab õpilaskodu sotsiaalsete probleemidega perede lastele, kelle vaimne võimekus on tavakooli õpilaste tasemel.
- 2003. aastast jätkatakse täiskasvanukoolitust Järva-Jaani Gümnaasiumi kaugõppeosakonnana, mis oli enne Paide TKK Järva-Jaani konsultatsioonipunkt.
- Järva-Jaani mõisahoonesse on rajatud kodu- ja kooliajaloo museum.

Uurimistegevusest

Kodu-uurimislaste tööde koostamisel on Järva-Jaani kooliajaloo osas olnud tähelepanuväärne osa, millega tegid algust Aksel ja Vilma Annuk juba 1960ndate algul. Vääriliste järeltulijatena on vabariiklikul kodu-uurimiskonverentsil käinud oma töödega esinemas õpetaja Helgi Veemaa poolt juhendatud õpilased. Kõige selle jätkuna tegutseb Järva-Jaani gümnaasiumiklassides uurimiskursus, mille väljundiks on oskus koostada iseseisvalt uurimistöo enda poolt valitud teemal, mida on võimalik välja arendada koolieksamitööks. On oluline, et referatiivsele osale lisandub uuriv osa kas vaatluse, intervjuu, vestluse, küsitluse vms meetodi tulemustega. Kõik õpetajad on saanud koolituse uurimistöo juhendamiseks.

2005/2006. õppeaasta algus oli Järva-Jaani õpilastele ja õpetajatele põnevustpakkuv seetõttu, et koolipere valmistus hariduselu 320. aastapäeva õpilaskonverentsiks. Ajaloohõnguline konverents leidis aset 21. oktoobril 2005. Õpilaste poolt kanti ette teemad, mida eelnevalt oldi kogu klassiga uuritud ning millest suurem osa kajastus ka tähtpäevaks valminud uurimistöo kogumikus "Järva-Jaani elust ja haridusloost" (koostajad Silva Kärner ja Helgi Veemaa). Põnevust ja huvi pakkus seegi, et konverents oli ilmestatud multimeedialisel näidatavate materjalidega ning sõnaseadete ja lauludega.

Õpilaskonverentsi “Minu kodukoht Järva-Jaani” juhtisid X klassi õpilased Mairi Kruuts ja Silver Kanne. Päevakavas olid järgmised ettekanded:

- Aive Volter. Järva-Jaani kihelkonna lugu (*varem valminud uurimus*).
- Mihkel Mändla (*uurimistöö*). Järva-Jaani piltides enne ja nüüd.
- Janno Roosioja. Türi-Tamsalu raudtee (*varem valminud uurimistöö*).
- Eneli Rimpel (*VIII a kl uurimistöö*). Järva-Jaani lasteaiad.
- Raido Tammleht (*VII b kl uurimus*). Teenindusettevõtted Järva-Jaanis.
- Justus Sapas (*IX kl uurimistöö*). Kultuuritöötajate argipäev.
- Mailis Rannaveer (*VII a kl uurimistöö*). Christian Kelch ja Järva-Jaani.
- Liis Allik (*VIII b uurimistöö*). Ristija Johannese kirik.
- Martin Alles. Orina vallakoolist (*varem valminud õpilasuurimuse põhjal*).
- Mait Plinker. Kangru kihelkonnakoolist (*varem valminud õpilasuurimus*).
- Ivar Kärner (*uurimistöö*). Orina mõisa lugu.
- Kaisa Obermann, Reeli Seping, Sirly Rätsep. Järva-Jaani keskkoolist gümnaasiumiks (*õpilasuurimuste põhjal*).
- Maria Muljarova (*IV klassi uurimus*). Minu kool jutustab...
- Henry Luts (*IV klassi uurimus*). Isa meenutab.
- Meelis Rannaveer ja Siim Rõmmelgas (*IV klassi uurimus*). Emad meenutavad.
- Mariana Kellner (*õpetaja uurimistöö*). Kodukoht õpiobjektina.

Algklasside õpilased koostasid koos klassijuhatajaga väikesed etteasted järgmistel teemadel:

I klass: Lapsevanemad meenutavad...

II klass: Järva-Jaani valla lipp ja vapp.

III klass: Christian Kelchi mälestuskivi.

V klass: Muutused Järva-Jaani koolis viimase 10 aasta jooksul.

IV klass: Hambaravi Järva-Jaanis.

Meeleolukale ja rohkete teavete pakkuvale õpilaskonverentsile järgnes teisel päeval pidulik jumalateenistus Ristija Johannese kirikus, aktus-kontsert kultuurimajas ja Järva-Jaani erinevate muuseumide külastamine.

VALGA LINN JA KULTUURILOOLINE SANGASTE

Harri Kübar, Krahv Fr. von Bergi Fondi esimees

Valga linn ja Sangaste on alati sidemeis olnud ning neid sidemeid oleks sobiv meenutada. Ajalootormides on Valga linn sageli kannatada saanud, aga alati varemeist tõusnud ja üles ehitatud. Näiteks Poola-Rootsi sõja lõppedes 1627. aastal oli Valga linn purustatud ja põletatud, nii et Rootsi kuningas Gustav Adolf andis linna maad koos Karula ja Kaagjärve mõisaga Sangaste mõisa alluvusse. Sel perioodil ja ka mitmed korrad edaspidigi toodi linna taastamiseks ehitusmaterjali Sangastest.

Kui Põhjasõja käigus põletasid venelased 20. juulil 1702 Valga linna koos kirikuga maha, siis linn ei suutnud toibuda aastakümneid. Alles 6. detsembril 1725 pöördus Valga raad Sangaste mõisa rentniku J.G. Budbergi poole palvega anda linnakodanikele metsamaterjali linna ülesehitamiseks. Linna aiatigi ja Sangastest voorisid palgikoormad Valka, millest valmisid majad ja jätkus ka uue peakiriku ehitamiseks. See valmis 1729. aastal. Praegusele Jaani kirikule pandi nurgakivi 1787. aastal.

Sangaste kohta on palju kirjutatud ja kirjutatakse veelgi, sest mõisa ajalugu, selle kihelkonnaga seotud inimeste elu ja tegevus on väärt, et neid uurida. On ju Sangaste-maailt alguse saanud mitmed uued ideed ning ettevõtmised, mis meie riigi põllumajandusel, teadusel ja kultuuril on võimaldanud tänasele tasemele tõusta.

Juba sajandeid tagasi kujunes Sangaste kant üheks kultuurilooliseks keskuseks. Sangaste vanimaks kirjameheks peetakse Joachim Rossihniust (1600–1646), kes 1630. aastal asus Sangastesse elama ja täitis ka Laatre ja Karula kirikuõpetaja ülesandeid. Roosihniuse (ka Rossinius) sulest ilmusid Riias trükkituna esimesed lõuneestikeelsed protestantlikud raamatud.

Maailmakuulus astronoom ja geodeet Friedrich Georg Wilhelm Struve (1793–1864) õppis Tartu Ülikoolis aastail 1808–1811.

Suvevaheaegadel oli ta Bergide juures Sangastes Bergide külalisenä. 1816.–1819. aastail Liivimaa astronoomilis-trigonomeetrilise mõõdistamise ajal rajas ta ühe vaatetorni praeguse valla piires asuvale kõrgemale mäetipule (211,4 m) Harimäele (varasemas kirjanduses Leenardi, St. Leonhardi mägi). Selle suure töö käigus mõõdeti üldse 325 punkti, kusjuures põhipunktiks oli Tartu tähetorn. Meridiaankaare mõõtmisel (1821–1827) kasutas Struve ära ka eelmised mõõtmised Tartu meridiaani läheduses. Struvelt sai algteadmisi ja huvi geodeesia, geograafia ja kartograafia vastu Tartu ülikoolis aastatel 1810–1812 diplomaatiat õppinud, hilisem kindralfeldmarssal ja Vene Teaduste Akadeemia liige, Vene Geograafiaühingu asutajaliige Friedrich Wilhelm Rembert Berg (1794–1874), kel väejuhi ja diplomaadi tegevuse kõrval jätkus aega ning jõudu juhtida põhjalikke kompleksekspeditsioone Kesk-Aasiasse, Balkanimaadele ja vähe uuritud Venemaa äärealadele, mille tulemusena koostati nende piirkondade täpsed kaardid ning geograafilis-majanduslikud kirjeldused.

Alles 1983. aastal selgitati välja Sangaste sidemed vene romantismi teerajaja luuletaja Vassili Žukovskiga Sangastest pärit maalikunstniku Gerhard Wilhelm Reuterni (1794–1865) kaudu, kelle tütreaga Žukovski abiellus 1841. aastal.

G. W. Reutern sündis Tartus ja õppis Tartu ülikoolis Karl August Senffi (1770–1838) juures kunsti. Napoleoni vastases sõjas võttis ta osa suurtest lahingutest Dresdeni, Kulmi ja Leipzigi all, kus sai raskelt haavata ja kaotas parema käe. Peale paranemist oli ülemjuhataja Barclay de tolli adjutantiks, võttes osa järgnevatest sõjakäikudest ja marssimisest Pariisi.

Peale 1812. aasta Isamaasõda jätkas kunsti õppimist Bernis, Kasselis, Düsseldorfis, 1837. aastal nimetati ta luuletajast väimehe soovitusel vene keisrikoja kunstnikuks. Tema paremad tööd asuvad Ermitaažis ja Tretjakovi galeriis (samas asub ka V. A. Žukovski akvarellportree). Seal leidub ka Sangaste ümbruse motiive.

Sangaste lossi, alevi, pargi, allée ja Väikse Emajõe motiividel on maalinud paljud kunstnikud. Varasematest on säilinud baltisaksa maalikunstniku ja graafiku Georg Friedrich Schlateri (1804–1870) litod. Seeria fotosid Tartu fotograafilt Carl Schulzilt pärinevad aastast 1890. Sangastes ja selle ümbruses on praktiseerinud korduvalt Tallinna ja Tartu kunstikoolide õpilased. Sangaste motiivid ilmusid paljudele eksliibrisele peale eksliibriseklubi seminarlaagrit lossis 1982.

aasta sügisel, millest võtsid osa esindajad ka tookordsetest vennasvabariikidest (Lätist, Leedust, Moskvast, Leningradist).

Masingute tuntud suguvõsast pärit Carl Gottfried Gustav Masing (1789–1859) sündis Sangaste köstri pojana. Ta õppis Tartu ülikoolis, tegutses kirikuõpetajana ja vaimuliku kirjamehena. Koos J. F. Hefferiga andis ta 1835. aastal välja lõuna-eestimurdelise jumalateenistuse käsiraamatu ja 1842. aastal uue lauluraamatu. Ta võttis osa Õpetatud Eesti Seltsi tegevusest ja avaldas ilmalikke laule kalendrilisades.

Huvitavad sidemed Sangaste mõisaga ja Bergidega olid kuulsal keemikul Tammannil, Tartu ülikooli kasvandikul, kes töötas Tartus ajavahemikus 1882–1903 professorina. Sai teadusilmas tuntuks füüsikalise-keemilise analüüsi ühe rajajana. Gustav Heinrich Johann Apollon Tammann sündis 1861. aastal Peterburi kubermangus Jamburgis (praegune Kingissepa linn Leningradi oblastis). Tema isa Heinrich oli Jamburgi linnahaigla arst. Heinrich Tammann sündis 1833. aastal Sangaste mõisatöölise pojana. G. Tammanni kaugemad esivanemad olid eestlased ja pärinesid Suure-Jaani lähedalt Sürgaverest. G. Tammanni vanavanaisa Hans (1737–1787) oli Sürgavere mõisas Paju talus sulane. Tulevase keemiku vanaisa Jaan (1805–1871), kes esimesena sai endale perekonnanime Tammann, siirdus 1837. aastal koos perekonnaga Sürgaverest Sangaste mõisa. Sangaste mõisniku toetusel astus G. Tammanni isa Heinrich (1833–1864) 1952. aastal Tartu Ülikooli arstiteaduskonda, mille lõpetas 1857. aastal. Tihe side Tammannide ja Bergide vahel kestis aastakümneid. On säilinud Tammanni ema Mathilde kirjavahetus E. Bergiga, samuti krahvi emaga. Õppimise ajal toetas Fr. Berg rahaliselt G. Tammanni, makstes 200 rubla (hiljem 150 rubla) aastas. Kui G. Tammann sai oma pikaajaliste uurimuste tulemusena tahket jääd, siis tööde annaalid saatis ta ka Fr. Bergile. Berg oli tollal ametis piima jahutamise seadmete rakendamise ja tundis sügavat huvi tahke jää (allajahutatud süsihappegaas) praktilise kasutamise võimaluse kohta. G. Tammann viibis hiljem sageli Sangastes ja andis Bergile rea näpunäiteid muldade happelisuse vähendamiseks, saatis jahutusseadmete skeeme ja jahutussegude koostisi. Kirjavahetus Fr. Bergi ja G. Tammanni vahel kestis ka pärast seda, kui Tammannid 1903. aastal lahkusid Tartust ja siirdusid Göttingeni, kus G. Tammann töötas sealse ülikooli anorgaanilise keemia kateedri professorina, olles Peterburi Teaduste Akadeemia korrespondentliige. 1927. aastal valiti ta NSVL Teaduste Akadeemia auliikmeks. Suri maailmakuulsa teadlasena 1938. aastal. G. Tammanni peetakse kõigi Eesti keemikute koolikondade isaks.

Mitmed teisedki 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse ärksamad haridus-, kultuuri-, majandus- ja tööstustegelased on pärit Sangaste ümbrusest. Selleks on kaasa aidanud ka koolide asutamine, suhteliselt hea põllupind ja talude varajane päriseks ostmine. Progressiivne osa oli veel Karula kirikukoolil, kuhu soodsate õppimistingimuste tõttu suunasid oma lapsi õppima Tagula (aga ka Sangaste) talupojad. Edasi viis siit koolitee kas Valga seminari või Tartu, Riia ja Peterburi õppeasutustesse.

Sangastega on lähedalt seotud kirjanik Richard Roht. Kahekümnendatel aastatel hakkas ta tolaeagselt põllutöoministeriumilt taotlema mõisasüdant (võttis Vabadussõjast osa ohvitserina). Seda talle ei antud, vaid pakuti asunduskrunti Sangaste metsapargi taha. Kuivõrd see maa oli siis veel Fr. Bergi käes, sai R. Roht oma unistuse realiseerimisele asuda alles 1928. aastal. Maja pidi tulema tavalisest taluelamust suurem ja esiduslikum, koos terrassi ja rõduga. Peagi selgus, et kirjanikul ei ole piisavalt raha. Hoone viidi katuse alla ja paar tuba saadi ka valmis. 1930. aastal kolis kirjanik oma majja. Selle sündmuse mõjul kirjutas ta romaani “Elu on ilus”

Maja ehitamine tõi kirjanikule kaela suure võlakoorma. Pangad hakkasid vekslite tasumist nõudma ja kauaks ei aidanud ka see, et R. Roht käemeeste asemel ise vekslite žiirosid kirjutas. Kirjanik sattuski vekslite võltsimise pärast 1930. aastal vanglasse ja lunastas süü paariaastase kinniistumisega. Tema Tammiku asendustalu läks võõraste kätte. Kõik see tõi kaasa kärarikka poleemika ajakirjanduses.

Teatud mõttes vaenulikku suhtumist Sangaste mõisasse ja Fr. Bergi laseb R. Roht välja paista 1936. aastal ilmunud romaanis “Verioja mõis” Ebaühtlase stiili ja vildaka ajalookontseptsiooni tõttu ebaõnnestunud romaanis pakuvad mõningat huvi lossi ehituskäigu ja mõisaraha elu-olu kirjeldused. Küllaltki kriitiliselt, ebaobjektiivselt ja pessimistlikult on käsitletud romaani peategelase mõisniku Gottlieb Felder-Sternbergi elukäiku ning tegevust mõisa majandamisel, tema surma ja mõisa laostumist, kuigi tegelikult kõik umbes nii kulgeski. Romaanis

kirjeldati talumeeste mõrvamist punaste poolt 1919. aasta jaanuaris lossikeldris ja seetõttu oli raamat nõukogude ajal keelatud.

R. Rohu maja juurde läheb tee läbi metsapargi. Pärast pargi läbimist avaneb vooreharjalt vaade laugjatele nurmedele ja metsatukkadele. Pisut allpool vasakul paistabki puude vahelt kirjaniku maja. Paegu elab seal Fr. Bergi pojapoja tütar.

Sangaste ümbrusega on seotud ka August Gailiti noorus, kes on sündinud 9. jaanuaril 1891. aastal Sangaste mõisa lähedal Kuiksillal. Säilinud on Sangaste-Laatre maantee ääres asuv pikk telliskivist maja, kus A. Gailiti isa pidas mõnda aega kõrtsi. Hiljem asus selles majas Fr. Bergi poolt avatud külakool. Pikemat aega valdas seda maja Fr. Bergi kaastöötaja rukkiaretuse alal Constance Ploom-Kalm.

Kui A. Gailit oli nelja-aastane, lahkusid tema vanemad Sangastest, siirdudes Laatresse. A. Gailiti ristiisa rätsep Brauni seikluste ja vempude mõjul on kirjutatud "Toomas Nipernaadi" Braunist on räägitud mitmeid anekdootlikke lugusid.

1905. aasta sündmustes oli üks aktiivsemaid osalejaid külasepp Jaan Vismann (mõnedes kirjalikes allikates ka Fischmann). J. Vismann (1863–1942), näitleja ja ooperilaulja Aarne Viisimaa isa (Vello Viisimaa vanaisa) töötas Sarapuul ja Restus sepana. Kaasaegsete mälestuste järgi oli ta nooruses ülienergiline, tööd rühmas varahommikust hilisööni. Sepaameti kõrval oli ta veel pagar (varustas kringlitega Sangaste ja Ristiotsa kõrtsi), põllumees, kirglik kalamees ja kalamehejuttude vestja. Suur naljamees ja hea pillimees oli ta ka (mängis viiulit). Hulk aastaid oli ta "Sangaste Laulu ja mänguseltsi" esimeheks. Seltsi tegevus oli väga elav. Harjutati näitemänge. Pasunakoor käis harjutustel Kõstil. Segakoori harjutused toimusid mitmel pool taludes. Kuna puudus seltsimaja, siis peoõhtud peeti küünides (suve jooksul 4–5 pidu). J. Vismannile omistatakse laulu "Seal, kus rukkiväli..." sõnad (rootsi rahvaviis), kusjuures laul olevat Sangaste väljadest. Kaasautoriks olevat ajakirjanik ja kirjanik, Otepää mees G. E. Luiga.

Aarne Viisimaa (kuni 1935. aastani Arnold Peeter Vismann) sündis Sangastes 1898. aastal. Muusikalise hariduse omandas ta Tartus ning täiendas end Saksamaal ja Austrias. "Vanemuises" töötas ta draama- ja operinäitlejana, lavastas ka oopereid ja esines peaosades. Sügisel 1927 läks "Estoniasse" ooperilauljaks ja esines edukalt lüürilise tenori osades. 1944. aastal siirdus ta Rootsi, kus laulis kuni pensionile minemiseni Rootsi teatrites. Tema repertuaaris oli surmani (1989) laul "Seal, kus rukkiväli..." ("Lapsepõlve kodu").

Sangaste kihelkonnas Laatre vallas Soome talus sündis 25. juulil 1877. aastal talupidaja Juhan Erteli tütrene Alide Ertel. Vallavanemana võimaldas isa tütrele tolle aja kohta hea hariduse. Alide Ertel õppis Tartus kõrgemas tütarlastekoolis, lõpetas selle koduõpetaja õigustega ja aastail 1894–1896 pidas sünnitalus väikest kodukooli. Töötas koduõpetajana mitmel pool Venemaal, täiendas end välismaal. Alide Erteli esimesed kirjutised ilmusid 1898. aastal "Olevikus" Sellest peale tegi ta kaastööd "Postimehele" ja avaldas raamatuid, enamuses küll varjunimede all. Rahutu hingega kirjanik tahtis anda osakese endast oma rahvale raamatute kaudu.

Koos oma venna Alfred Erteliga ja sõbranna Anna Kirschbaumiga ning viimase vendade Vladimiri ja Arnoldiga võttis Alide Ertel osa 1905. aasta rahutustest, pidades kõnesid Sangastes, Priipalus ja mujal. Tartus oli tal sidemeid üliõpilaste ja gümnaasiumiõpilaste revolutsiooniliste ringidega. Revolutsiooni lüüasaamise järel lahkus Alide Ertel Tartust Peterburi ning sealt pages Soome. Tsaarivõimu repressioonidest hirmutatuna ja ka haigusest tingituna tõmbus Alide Erkel poliitilisest elust tagasi ja pühendus kirjanduslikule tegevusele (1910. aastal esikraamat "Rooste"). Aastail 1910–1911 oli Alide Erkel end täiendamas Saksamaal, kus teda huvitasid pedagoogika ja põllumajandus. Saksamaalt tuli ta tagasi õpetatud linnukasvatjana ning on hiljem ajuti seda ametit pidanud Otepää ümbruses. Eesrindlike põllumajandussaavutustega võimaldas tal tutvuda hea keelteoskus: peale eesti keele valdas ta vabalt vene, prantsuse ja saksa keelt.

Alide Erteli raamatud oma aja vaimust mahajäämise tõttu ei pärvinud lugejate ega kriitika erilist tähelepanu. Ei õnnestunud ka kaasaegsemana mõjuv publitsistlik teos "Lilla lehekesed" Saavutamata edu kirjanduses, siirdus Alide Ertel uuesti õpetajaks (Pärnus, Hiiumaal, Tartus, Tallinnas), tegeles ka isatalus majapidamisega. Kirjaniku raamatud ja kastitais käsikirju hävisid tulekahjus Elvas. Kirjanik suri Arulas Ala-Liivamäe talus 20. detsembril 1955. aastal ja on maetud Puka kalmistule.

20. sajandi alguse naisluuletaja ja prosaist Marie Heiberg (1890–1942) õppis samuti Sangaste kihelkonnakoolis, hiljem täiendas end iseõppijana Tartus. M. Heiberg sündis naabervallas

Sangaste kihelkonnakoolis õppis pärastine veterinaariaprofessor Elmar Roots, kes sündis 1900. aastal Priipalus väikekohaomaniku-käsitöölise pojana. Aastail 1915–1920 õppis ta Tartu Õpetajate Seminaris, 1920–1924 Tartu Ülikooli loomaarstiteaduskonnas. Täiendas end Viinis, Leipzgis, Hollandis. Alates 1931. aastast oli ta erakorraline ja 1933. aastast korraline professor. 1944. aastal lahkus ta Rootsi. Avaldas hulgaliselt töid veterinaaria alal, oli paljudes ühingutes.

Kauaaegne Eesti TA Teadusliku Raamatukogu töötaja, ajaloolane ja kodu-uurimise organisaatoreid Voldemar Miller (s. 1911) on uurinud Sangaste ajalugu. Tema oli see, kes üliõpilasena leidis lossi keldrist prahi seest mõisa arhiivi ja toimetas selle Tartusse Riikliku Ajaloo Keskarhiivi.

Oktoobrirevolutsioonis aktiivne osaleja, Keeni vallakomitee liige aastail 1918–1919 oli Peeter Püvi, tulevase ooperilaulja tenor Aleksander Püvi isa. Aleksander Püvi sündis (1921) ja kasvas Laatre ligidal, õppis Laatre algkoolis. Hiljem käis ta Valga gümnaasiumis ja muusikakoolis. Suure Isamaasõja ajal oli ta Nõukogude armees. “Estonias” esines ta paljudes ooperites, aga ka Eesti Filharmoonia solistina (1972).

Laatres on lapsepõlve veetnud tuntud RAT “Vanemuise” ooperisolist Endel Ani (1925–1985). Laatre lähedal Kaarel on Eesti NSV metsamajanduse ja looduskaitse ministri Heino Tedre (s. 1926) vanematekodu.

Nüüdisaja tuntumatest Sangastest pärit teadlastest, kultuuri- ja ühiskonnategelastest tuleks nimetada ajaloolasi ENSV TA korrespondentliiget Artur Vassarit (1911–1977) ning Marta Lõhmust (1921–1977), Tartu Etnograafiamuuseumi kauaaegset direktorit Aleksei Petersoni (1932), majandusteadlast Olev Lugust (1931), moekunstnikku Melania Lõhmus-Kaarmat (1923), bioloogiadoktor Lembit Sarapuud (1928–1975), Tartu Riikliku Ülikooli füsioloogiakateedri juhatajat meditsiinidoktor, vabariigis tuntud kergejõustiklast ja sporditegelast Elmar Vasarat (1926), põllumajandusteaduste kandidaati Lembit Kaaramaad (1930-1980). Viimased on olnud Valga I Keskkooli kasvandikud, kes on toonud või veel praegugi toovad kuulsust oma kodukandile ja koolile.

TÕRVIK

Milvi Ilves, kambjalane

See oli neil ammustel aegadel
mil hämarus kattis me maad,
süütas valguseallika põlema
mees, nimeks kel' Ignatsi Jaak.

Ta seisis kui Tasuja Jüriööl
ühel Kambja küngastest.
Lont loitis, kutsus ja valgustas
kui helgiks just südamest.

Seda pisikest tarkusetulukest
vaimupimedus ahistas.
Leeki hoida aitas vaid kümmerkond meest,
nii valgus teed alustas.

Tõi haridus rahvale vabadust,
mida keegi meilt võeta ei saa.
Tarkust kullakoormatest kallimaks
esiisad on arvanud ka.

Kolm sajandit tõrvik on põlenud,
teda kandnud on tuhanded käed.
Ta valgust maailma laiali
viinud põlevad südamed.

Ja näe, juba tõrviku järele
uus põlvkond käed sirutab.
Isa loitja ulatab pojale
ja pojapoeg valmis end seab.

Ette kantud 14. VI 1987 Eesti Rahvakooli Memoriaali avamisel Kambjas

EESTLASI ON HAARANUD INFOTEHNOLOOGIAHULLUSTUS *

Jean-Pierre Frigo, La Tribune'i korrespondent Helsingis

- Dünaamilise tehnoloogiaga Eestist on pärit Hotmaili ja Skype'i arendajad, siin on korraldatud e-valimised ja töötab e-valitsus.
- Samas ohustab internetti mitte kasutavaid inimesi marginaliseerumine.

Alates 2001. aastast levib internet kogu riigis suure kiirusega. 2005. aasta lõpus oli mobiiltelefon 98 protsendil eestlastest, 55 protsenti kasutas internetti ja 32 protsendil peredest oli võrguühendusega arvuti. Internetiühendus on kõigis koolides, üle riigi on 700 avalikku internetipunkti, mis pakuvad ka *wifi*-ühendust. IKT osatähtsusest on Eesti Ida-Euroopa riikide seas esikohal, kogu maailma arvestuses 20. positsioonil. Juba praegu on võimalik maksta parkimise, tervishoiuteenuste ja ühistranspordi eest WAPi kaudu – millal saavutatakse lagi?

Nii Hotmaili, KaZaa kui Skype'i loojateks on eestlased. Kanada eestlane Steve Jürvetson väidab, et arendas Hotmaili, kui oli selle ostnud 300 000 dollari eest, ja müüs hiljem 400 miljoni dollari eest Microsoftile. KaZaa programmikoodide autoriteks on eestlased Ahti Heinla, Priit Kasesalu ja Jaan Tallinn. Kui KaZaa oli kohtuprotsesside järel maha müüdüd, panid nad aluse portaalile Everyday.com, mis nüüdseks samuti on maha müüdüd. Neljanda eestlase, Toivo Annuse, ning rootsi partnerite Niklas Zennströmi ja Janus Friisi kaasabil loodi Skype, mis hiljuti Ebay'le müüdi.

2005. aasta oktoobris toimusid Eestis maailma esimesed e-valimised, mis kohalike ametnike sõnul kulgesid edukalt. Elektroonilise hääletamise võimalust kasutas 10 000 inimest: suhtarvudes Prantsusmaa konteksti üle kantuna vastab see arv 500 000 sealsele valijale. E-valitsus töötas juba enne oktoobrivalimisi. Alates 2003. aastast saab tuludeklaratsiooni esitada internetis ja maksta makse e-panganduse vahendusel. Riik on aluse pannud kahele artikli autori jaoks hämmastavana tundunud läbipaistvust suurendavale mehhanismile, võimaldades reaajas jälgida riigieelarvest tehtavaid kulutusi ja avades portaali TOM (Täna Otsustan Mina), kus igaüks saab avaldada arvamust, kommentaare, kriitikat. Sama suunda jätkates otsustas valitsus hakata sisesuhtluses kasutama paberi asemel elektroonilisi teabekandjaid. IT-seadmete levik on Eestis aasta-aastalt üha suurem. Viimase kõrgtehnoloogilise leiutisena võeti riigis kasutusele elektrooniline ID-kaart, mis võimaldab teha kõiki pangatehinguid, vaadata oma isikuandmeid valitsusasutuste veebilehtedel ja hääletada valimistel.

Moderniseerumishullustusega kaasneb oht muuta pöördumatuks nn IT-lõhe riigi idaosas elava ja kogu rahvaarvust 26% moodustava venekeelse elanikkonnaga: 1990ndate alguses jäid paljud hiljaks Eesti kodakondsuse võtmisega ja asetused seega ise n-ö võõrkeha staatusse.

TULEVIKULINE PANGANDUSSÜSTEEM

Eestil on ülmodernne pangandussüsteem, mida võivad kadestada mitmedki suurriigid. 72% eestlastest teeb oma pangatehinguid internetis. Eesti panganduses on juhtohjad enda kätte haaranud Skandinaavia pangad. Hoiupankadest on olulisemad Hansapank, SEB Ühispank, Nordea ja Sampo, äripankadest Krediidipank ja Äripank. Pärast ligi viitteist aastat täiskäigul investeerimist on Eesti Balti riigist muutumas pigem Skandinaavia riigiks.

E. Allas Ühis pangast väidab, et mõistab Eesti pangandussüsteemi suuri edusamme pärast Itaalias veedetud puhkust. Ühe siinse firmajuhi väitel on suur õnn, et Eestis ei võetud kasutusele pangatšekkide süsteemi, vaid mindi nõukogudeaegselt sularahakasutuselt otse üle nn elektroonilise raha kasutamisele. Kohalik pangandussektor võimaldab kõiki tippasemel pangateenuseid (Internet, WAP U-kaart) väga konkurentsivõimeliste hindade ja suure efektiivsusega. Alates 2003. aastast pakub Ühispank oma klientidele WAP-teenust, mis lubab neil mobiiltelefoniga vaadata oma pangaarvet, teha ülekandeid ja maksta ostude eest. Mobiiliga maksmisel teostatakse makse ühe minutiga, kui nii müüja kui maksja kasutavad sama panga teenuseid; kui pangad on erinevad, kulub makse teostamiseks pool tundi.

Samuti on alates 2003. aastast võimalik oma panga vahendusel teha kõiki maksutehinguid: internetis on üleval eeltäidetud tuludeklaratsioon. Piisab vaid ühest nupuvajutusest, et see maksuametile saata. Enamasti tulumaksu korral kantakse summa kuu aega hiljem otse maksumaksja pangaarvele. Kui deklaratsioonis tuli teha muudatusi, kantakse raha üle kahe kuu möödudes. Ühe kohaliku kaupmehe väitel olevat süsteem kiire ja tõhus.

Eesti edu põhjusena nimetab E. Allas Ühis pangast juhtide noorust, avatud mõttelaadi ja eestlaste teadmistejanu.

Kokkuvõte-refereering: Madis Jürviste, Tartu Ülikooli üliõpilane

* Autori loal avaldame refereeringu ja prantsuskeelse tekstid värvitahvlil. Madis Linnamägi saatis need majandusajakirjas La Tribune 25.01.06 ilmunud artiklid .pdf-versioonis prantsuse sõpradele ca 30 linnas, täiendamaks visiooni Eestist, mida ta kahel kuuajalisel turneel (2003. ja 2005. a) püüdis luua.

KUIDAS PANNA VALITSEJAD VALITSEMA?

Juhan Telgmaa, Eesti Looduskaitse Seltsi esimees

Näib, et see on õlireostuse põhiküsimus. Sellisele nukrale tõdemusele viib aastatepikkune praktika. Avalikkus, sh ka Eesti Looduskaitse Selts, on valitsustelt vähemalt aastast 2000 valjuhäälselt nõudnud adekvaatset valmisolekut õlireostuse kiirelt kasvava ohu puhuks. Selle versta posti pani maha kurikuulus romutanker Alambra. Mart Laari valitsus ja tema keskkonnaminister ei liigutanud lillegi. Hullem veel – nad kaotasid mereinspeksiooni, millega vastutus pihustus olematuks. Ei teinud midagi ka järgnenud Siim Kallase valitsus. 2003. aasta kevadel, Juhan Partsi ja keskkonnaminister Villu Reiljani ajal, küsisime valitsuselt toetust, et välismaa kolleegide palvel saata paarkümmend vabatahtlikku appi Hispaania randu tanker Prestige’st pärit jätkusest puhastama. Praktilise tegevuse läbi oleks vajaliku kogemuse saanud nii vabatahtlikud kui ka kaasamiseks planeeritud päästeameti töötajad. Nad oluksid edaspidi oskuslikeks juhtideks, kui meil midagi juhtub. Rahandusministeerium talle tänaseni omase põlglik-ülbe suhtumisega kodanikuühendustesse laskis selle hea asja põhja. 2004. aastal tegi valitsusele asja n-ö puust ette Riigikontroll.

Ometi pole järgnenud tõsist tegu. Seniajani pole ühtset riiklikku tegevuskava. Miks? Selle koostamine on takerdunud ministeeriumide erimeelsustesse, mille lahendamine on ei kellegi muu kui peaministri kohustus. Keskkonnaministri pealekäimise tulemusena on valitsus vaid ära jaganud tegevus- ja vastutusala ministeeriumide-ametite vahel, kuid nende võimekus (väljaõpe, varustus, raha, vabatahtlike kaasamine) jääb vähemalt kümnekordselt maha vajadusest ja Eestile võetud rahvusvahelistest kohustustest. Peaminister, kes peaks asjad tähtsuse järjekorda panema ja hea seisma selle eest, et jagatud ülesanded ka tegelikkuses täidetud saaks, laiutab nüüd käsi ja imestab, miks asjad ei laabunud. Kui pole plaanipärast ja võimekat reostusennetust ja -käsitsemist, siis ei jäägi üle muud, kui tarmukalt süüdlasi otsida.

Hoogsalt suureneva tankeriliikluse tingimustes pole oht välditav. Küll aga peab reostus olema silmapilkselt avastatav, tõrje- ja tagajärgede likvideerimise võimekus piisav, süüdlane üheselt selgeks tehtav ja tema karistamine kindel. Tahaks selgeid vastuseid nii mõnelegi küsimusele.

1. Kas peaminister analüüsib, miks mõne ministri mõistlikud mõtted ja hoiatused teiste ministrite poolt põhja lastakse? Õlireostuse lugu on väga sarnane suhkrutrahviga. Siis lasti rahandusministril maha tallata põllumajandusministri hoiatused ja tagantjärele sisendatakse üldsusele, et peasüüdlane polegi rahandusminister, vaid hoopiski sõnumitooja – põllumajandusminister. Nüüd suhtutakse väga leigelt keskkonnaministri pürgimustesse.
2. Kas võetakse päevakorda Eesti piiri nihutamine vastu Soome piiri? Sellel oleks üks tugev külg – peale Eesti õiguste suurenemise oleks Eesti sunnitud võtma ka suurema vastutuse Soome lahes toimuva eest.
3. Miks tõrjutakse Soomes kolm aastakümnet hästi toimunud õlifondi loomist? Kas algatatakse läbirääkimised HELCOMi raames taolise fondi loomiseks kõigi Läänemerd ümbritsevate riikide osalusel?
4. Kas käivad läbirääkimised uute sadamate (Sillamäe, Kunda, Paldiski, Saaremaa) rajajatega, et nad võtaks endale õlitõrjekohustuse ka merel?
5. Kas analüüsitakse seadusandlust? Ei tohi olla konkse, millega osavad advokaadid saastaja n-ö puhtaks võiks pesta. Meenutan siinkohal, kuidas eesti nimedega (tol korral oli küll häbi olla eestlane, aga see meenutus kuulub lüürika valda) advokaadid Alambra kaitseks tõusid.
6. Kas mõistetakse, kui suur jõud on kodanikuühendustel? Kas tehakse plaane, kuidas neid edaspidi paremini kaasata, kutsuda vabatahtlikke valmidusele? Kas kaetakse viivitamatult innustunult tegutsenud Eestimaa Looduse Fondi kulutused ja võetakse tema tegevusest õpetust edaspidiseks?

Niisiis, kulla valitsejad, peaminister kõigepealt, mõtelge nendele ja veel paljudele teistele asjasse puutuvatele (mereinspeksiooni taastamisele sh) küsimustele. Sajad tankerid ju muudkui

kulgevad – täna ja iga päev. Ja ärge raisake tähelepanu kõrvalisele, nagu näiteks opositsiooni praegune kenitlemine. Ise valitsustes olles jätsid nad ju kõik tegemata.

7. veebruaril 2006

VALENTINI PÄEVA TEKKELOOST. KES OLİ PÜHA VALENTIN?

14. veebruar – meie noorte seas rohkem sõbrapäevana tuntuks saanud – mujal läänemaailmas valentini või armunute päevana tähistatud päeva algpäritolu kaob aegade hämarusse...

Arvatakse, et seegi on üks paganlikest pühadest, mille kristlus on üle võtnud. Vana-Roomas tähistati 15. veebruaril Lupercalia festivali, mis oli pühendatud karja kaitseks huntide vastu ja viljakusele. Pidustuste keskpunktis seisis armastusjumal Eros. Noored mehed rihmutasid end sel päeval naharibadest piitsadega. Neiud soovisid viljakust. Ühe versiooni järgi võtsid inglased peale Suurbritannia vallutamist roomlaste poolt I sajandil selle püha roomlastelt üle. Igatahes on see päev väga populaarne just inglisekeelsetes maades, samuti ka mandri-Euroopas. Juba keskajal on Inglismaal ja Normandias 14. veebruaril tähistatud armunute päeva. Inglismaal valivat rahvasuu järgi linnud sel päeval paarilise. Vana kalendri järgi (enne 1582. aastat) langes see 24. veebruarile.

Kes aga oli Püha Valentin? Tema kohta on väga vähe teada. Ajaloolise isikuna esineb rooma algkristliku kiriku piiskop Valentin, kes sündis Roomas III sajandil ja oli väga tuntud usutegelane. Niivõrd tuntud, et Rooma imperaator Claudius II laskis ta enda juurde paleesse kutsuda, et temaga isiklikult vestelda ja teada saada, millel tema kuulsus põhineb. Valentin suutis esmapilgul ka Claudiusele sügavat muljet avaldada. Keisri lähikondsed, eriti Rooma kuberner Calpurnio sundisid keisrit sammu tagasi astuma ja kristlasi edasi jälitama ning organiseerisid Valentini-vastase kampaania, mille käigus ta vangistati. Jälitajaid juhtis Calpurnio asetäitja Asterius. Vaimuliku naeruvääristamiseks käskis ta viimasel terveks ravida oma sünnist saadik pimedat tütre, mida Valentin ka tegi. Seepeale olevat kogu Asteriuse perekond kristlasteks hakanud, mis aga ei päästnud Valentini elu, sest võimud kartsid sõjaväe ja paganate mässi. Hukkamine sündis Roomas 14. veebruaril 269ndal või 270. aastal pea maharaiumise läbi. 350. aastal ehitati Valentini auks basiilika, mis asub Terni linnas, 97 km Roomast, kus hoitakse ka tema säilmeid. Valentin olevat ühtedel andmetel just Interama (tänapäeva Tern) piiskop olnud. Paavst Gelasio I nimetas 496. aastal 14. veebruari Püha Valentini päevaks.

Rahvasuu on just Püha Valentinist teinud armunute patrooni. Võib-olla sellepärast, et pärimuse järgi olevat vaimulik sel ajal, kui kristlus oli keelatud, laulatanud noorpaare kristliku kombe järgi. Üks versioon räägib, et Claudius II olla keelanud noormeestel enne sõjaväeteenistust abielluda, pidades vallalisi noormehi paremateks sõjameesteks. Valentin olevat keisri keelust üle astunud ja noori salaja paari pannud. Iga aasta 14. veebruaril tähistatakse San Valentini basiilikas nende noorpaaride kihluspidu, kes järgneva aasta jooksul abielluda kavatsevad.

Kristlane Valentin olnud ka suur lastesõber, kelle roomlased selle pärast vangistasid. Lapsed loopinud kirjakuulikesi tema vangikambrisse, mis olla saanud aluseks armunute kombele valentini päeval omavahel kaarte ja kirjakesi vahetada.

B. G. FORSELIUSE SELTSIS

B. G. FORSELIUSE SELTSI 2005. AASTA TEGEVUSEST

1. Seltsi juhatus (valitud 23.04.2005) koos osakonna Forseliuse Noored juhtkonnaga (valitud 18.08.2005; Eve Toomsalu, esimees), koordineeris seltsi ja osakondade tegevust. Neid abistasid töörühmad ja koolide aktivistid vabatahtlikkuse alusel.

Töörühmad: vabatahtlik tegevus, noorsoovahetus, laagrid ja suvekool, kodutütred, noorkotkad, matkad ja õpireisid, õpitoad ja uurimuslik tegevus (alias *studies forséliana*), ajakirjandus ja omalooming, trükiste kolleegium, veebileht www.forselius.ee, projekt *Forum Forselius*, teemapark Forseliuse Keskus (alias Kambja õppe- ja ekspositsioonikeskus), usuasjad.

Töörühmades leidsid rakendust seltsi põhikirjalised nõunikud ja kutsutud eksperdid.

2. Seltsi liikmeid on kõigis maakondades peale Hiiumaa, noorliikmeid seisuga 31.12.2005 on 21884. Liikmeskonna moodustavad peamiselt maapiirkondade ja väikelinnade noored.

Seltsi kontor asub Pepleri 27, Tartu. Majas on mitu seltsi, mis andis häid koostöövõimalisi ja kogemusi. Levitame noortele mõeldud teatmekirjandust, vahendame meilikontakte, nõustame rahastamist, abistame taotluste kirjutamisel ja noorteüritustest osalemisel nii Eestis kui välismaal.

3. Seltsi peamiseks partneriteks olid Eesti Põllumajandusmuuseum, Eesti Rukki Selts, Kambja Vallavalitsus, Eesti Kultuuriseltside Ühendus, Eesti Noorsootöökeskus (ENTK, õppevisiidid).

Teised koostööpartnerid: Haridus- ja Teadusministeerium ja noorteosakond, Kultuuriministeerium (Eino Pedanik), Kaitseliidu Tartu Malev, Kambja Avatud Noortetuba „Akvaarium“, Lõuna-Eesti Turismikeskus, Tartu Esperanto Selts, Eesti Noorteühenduste Liit (ENL).

Osalus ENL-i töös on soikunud, sest ENL-i juhtkond ei kaitsnud seltsi huvisid, mistõttu 2005. a tegevustoetus vähenes 2/5 ehk 48 000 krooni võrra.

4. Seltsi suurimaks projektiks on teemapargi Forseliuse Keskus (alias Kambja õppe- ja ekspositsioonikeskus) loomine. Keskuse peamised tegevusvaldkonnad:

4.1. Õppekavuline tegevus:

– riikliku õppekava ainete valitud teemade õpetamine näidistundidena ja lepinguliselt, prima meetoodika, tuntud praktikute ja interaktiivse multimeediatehnika abil.

4.2. Mitte-formaalne õppetöö ja mõtestatud vaba aja sisustamine interaktiivse multimeedia abil kujundatud fundamentaalse kultuuripärandi keskkonnas (vt Seletuskirja käesolevas kogumikus).

4.3. Üritused, konverentsid, kongressid:

– XVI hariduspäevad olid Kambja Ignatsi Jaagu Koolis 22.–23.04.2005, 63 osalejat-esindajat (21 kooli, 1 toetajaühing, üksikliikmed, nõunikud), keskseks sündmuseks täiendõppeseminar “Teemapargi „Forseliuse kultuuri- ja arenduskeskus“ loomine”

– Konverentsi „Teel Euroopasse. Sõlmpunkte Eesti maaelu arengus (Eesti põllumajanduse areng ja suhted Euroopaga)” (alateemad „Iseseisvusajast iseseisvusajani“, „Eraomandi taassünd“) korraldamise päevakorras hoidmine, uue kontseptsiooni mõtestamine ja uute esinejate värbamine.

– Juubelikonverents “Prantsusmaa kodanikuühendused lahendamas Euroopa Liidu keeleprobleeme” Boulogne-sur-Mer, 25.–31.03.05; tutvumine Prantsusmaa muuseumitega.

– Neljas Nitobe sümposium keelepoliitika küsimustes “Language Policy Implications of the Expansion of the European Union. Vilnius, Seim, 30.07 –01.08.2005.

– UEA 90. kongressil Vilniuses, 23.–30.07.2005 – Eestit haridussüsteemi ja kultuurilugu tutvustavate lühiettekanded (3).

– Ühingu Gesellschaft für Interlinguistik 15. aastakoosolek ja konverents „Keeltepoliitika ja keelekultuur“ 28.–30.10.05, Berliin

– Kodanikuühenduste üritused:

EMSLi konverents „Väike riik – suur ühiskond“, nov. 2005

Eesti Noorsooühingute Liidu talvelaager, rahvusvaheline noortepäev (12.08.),

Eesti Kultuuriseltside Ühenduse aastakoosolek,

Seltside aasta – Vanemuise Selts 140.

5. Seltsi esindajad osalesid ettekannete või sõnavõttudega liikmeskoolide üritustel (uurimistöökoduloopäevad, uurimiskonverentsid, aastapäevad, nõustamine): Antsla Gümnaasium, Aseri Keskkool, Järva-Jaani Gümnaasium, Kambja Ignatsi Jaagu Kool, Laeva Põhikool, Osula Põhikool, Pärnu-Jaagupi Gümnaasium, Saue Gümnaasium, Vastseliina Gümnaasium, Võru Kesklinna Gümnaasium. Aga ka paljudel partnerorganisatsioonide ja haridusministeeriumi üritustel ning koolitustel.

6. XVI suvekool oli Haljalas sealse gümnaasiumi baasil 16.–18.08.2005 (14 kooli, 50 sõpra, www.forselius.ee/Tegevusest/Suvekoolid – pildid, teemaks “Pärandkultuur, folkloor ja kooliajalugu Virumaal” Vaadeldi ka loodust, põllumajandust ja kalandust, tutvuti elu ja vaatamisväärsustega, õpilaskonverentsil kuulati uurimistöid (15) ja koguti materjali uute uurimistööde jaoks, võisteldi Haljala noortega spordis. Esimesel päeval tutvustavad osalejad loominguliselt ennast ja oma kooli. Õpilased said suvekooli, õpetajad täiendkoolituse tunnistuse.

7. Toimus koolitusreis ehk loenguturnee “Eesti kodanikuühiskond teel Nõukogude Liidust Euroopa Liitu” Prantsusmaale (14 linna, 12.03.–09.04.2005) koostöös Välisministeeriumi, Eesti saatkonnaga Pariisis ja Eesti Instituudiga Prantsusmaa Esperanto-Föderatsiooni kutsel ja korraldusel.

Eve Toomsalu oli rahvusvahelisel noortekokkutulekul Gröönimaal, Karmen Linnamägi täiendas ennast camphilli kasvatusasutuses USA-s (ülevaated-kaastööd Forseliuse Sõnumites 13, 2006).

Koolitus: spordimuuseum, maanteemuuseum.

8. Toimetasime ja kirjastasime kogumiku-aastaraamatu Forseliuse Sõnumid 12 (94 lk A4 + värvitahvlid I–X, 9 rubriiki), milles on õpilaste-õpetajate uurimusi mitmelt alalt, sh kooli- ja haridusloost, kaastööd pedagoogikast ja hariduspoliitikast, ülevaated ja aruanded, kroonika, bibliograafia.

9. Seltsi aastaraamatu-ajakirja rubriigis „B. G. Forseliuse Seltsis“ (ja www.forselius.ee) on avaldatud seltsi aumärke ja tunnustuskirju pälvinute nimed.

Edendasime EV teenetemärgi „Rukkilille orden“ asutamist haridus- ja kultuuritöötajate töö tunnustamiseks, sest riiklike teenetemärkide süsteem on iganenud ega saa arvestada kodanikuühiskonnale osutatud teeneid küllaldaselt määral. Esitasime kandidaate EV teenetemärkide andmiseks, kes pälvisid Valgetähe 4. ja 5. klassi ordeni.

Selts oli esindatud EV Presidendi vastuvõtul vabariigi aastapäeval 24.02.2005 ja Rahvastikuministri vastuvõtul kodanikupäeval 26.11.2005.

10. Põhitegevuse majandusliku külje tagasid osakondade liikmemaksud 31 500 kr, valitsuse sihtfinantseerimise vahendid 70 000 kr (EV Haridus- ja Teadusministeeriumi leping nr 10-10/52, 08.07.2005), tegevustoetus 10 000 kr (Eesti Kultuuriseltside Ühendus, leping 2005) ja sihtstipendiumid 39 120 kr (Eesti Kultuurkapital, Hasartmängumaksu Nõukogu). Ühisürituste korraldamisel rakendati osalustasusid 35 300 kr. Isikute annetusi ei olnud (maksuameti aruanded INF-4 ja INF-9). Andsime kaks arendusstipendiumi kokku 11 000 kr ulatuses.

Täname toetajaid abi eest, mis võimaldas küll tegutseda, kuid ei kindlustanud seltsi tegevuskava terviklikku täitmist. Avalikes huvides tegutsemise jätkusuutlikkus on kahtluse all.

Avalikkuse teavitamine toetuste saamisest on ka <http://kultuuriaken.tartu.ee/Korraldajad> ja tegijad, www.forselius.ee/Tegevusest.

Haridus- ja Teadusministeerium

11. Rahvusvaheline info- ja kultuurivahetus: meilid, raamatud, ajakirjad, artiklid, CD-d. Teemaatiline kirjavahetus toimus peamiselt Eesti, Belgia, Läti (Alüksne), Prantsusmaa ja Rootsi organisatsioonide/isikutega: prof-d Anu-Mai Kõll, Daniel Lindmark ja Aleksander Loit; ISCHE, Musée de la Mère Poule (Museum of Mother Chicken, 'kanaema muuseum').

SELETUSKIRI SIHTASUTUSE B. G. FORSELIUSE FOND PÕHIKIRJA UUENDAMISE PUHUL

I. HARIDUS, RAHVAKULTUUR, SIHTASUTUS, TEEMAPARK

1. "Bengt Gottfried Forseliuse Selts – Samfundet Forselius" kutsus ellu sihtasutuse „B. G. Forseliuse Fond“ 12.12.1990 (registrikood 24013177), mille ülesandeks sai Tallinnas, Eesti Raadio valges saalis 20. mail 1987 peetud laiapõhjalise nõupidamise mõtte – HARIDUS on rahvusliku iseolemise ja progressi võti – kaasteostamine.

B. G. Forseliuse Selts taaskinnitas asutamisosotuse 05.12.1997, viies Fondi põhikirja kehtiva seadusega kooskõlla. Tartu Linnakohtu registriosakond tegi kandeotsuse 14.01.1997 ja andis sihtasutusele registrikoodi 90001210.

2. Sihtasutuse loomise ajal tegutsesid eesti rahvas ja riigi juhtkond käsikäes, sest oli murranguline taasiseseisvumise aeg. Oldi valmis teostama ideid, mis aitavad säilitada ja tugevdada rahvuslikku identiteeti, osutama vaimset, vägivallatut vastupanu Nõukogude ideoloogiale ja võimule.

1986. aastal alanud Rootsi-aegsete juurtega koolide liikumine andis oma panuse riikliku iseseisvuse taastamiseks, sest igas maakonnas suurejooneliselt peetud koolide 300. aastapäeva ürituste raames sai juba julgemalt rääkida tõesest ajaloost ja tulevikupüüetest. 14. juunil 1987 avati Kambjas Eesti Rahvakooli Memoriaal ja sümbolised kalmukivid Bengt Gottfried Forseliusele (koolmeistrite seminari juhataja 1684–1688 ja esimese talurahvakoolide võrgu rajaja), Ignatsi Jaagule, Andreas ja Adrian Verginius' tele, taastati Vabadussõja mälestusmärke jne.

3. Üleminekuühiskonna (deklaratiivselt sotsialismilt kapitalismile ülemineku) tingimustes puudusid riiklikel ja omavalitsusstruktuuridel vahendid Seltsi ja tema Fondi suuremate kavade toetamiseks. Fond on teostanud seltsi järgmisi ettevõtmisi: iga-aastased hariduspäevad, konverentsid-seminarid, kultuuri tähtsündmuste äramärkimine, suvekoolid; ajakirja „Forseliuse Sõnumid“ väljaandmine (numbrid 1–12, á 100 lk, värvitahvlid), B. G. Forseliuse Seltsi Toimetised koos õpilastööde alasarjaga *Studia forseliana*, sari B. G. Forseliuse Seltsi Raamat jne.

Selts ja Fond arendavad turismi – peamiselt õpireise ja reisikoolitusi (tavaturismi litsents 1997–2002).

Selts on tunnustanud aumärkide ja tunnustuskirjadega, sh kolme tähtpäevamedaliga (Eesti rahvakool 300, Eesti koorilaul 200, Wastne Testament 1686) enam kui 500 isiku tööd. Laureaatide seas on Rootsi kuningas Carl XVI Gustaf, Rootsi Instituudi osakonnajuhataja Hans Lepp, Eesti Vabariigi President Arnold Rüütel, Stockholmi Ülikooli prof Aleksander Loit, prof Rein Veidemann, ühiskonnategelane Peeter Olesk ... (www.forselius.ee/Statuudid ja laureaadid; Forseliuse Sõnumid 1–12).

4. Riikliku õppekava ja muuseumipedagoogika interaktiivseks läbiviimiseks ning ekspositsioonide-säilike paigutamiseks on seni puudunud ruumid. Mõned näited:

- Tartumaal, Kambja vallas põles Suure-Kambja mõis, abihoone omandas pankur Andres Bergman;
- Ajalooline Kambja kihelkonnakooli hoone, kus koolmeistrina töötas Julius Kuperjanov, kukkus kokku. Kaitseliit oli nõus taastamisel aitama, aga Elva metskond eraldas metsalangi sohu – väljaostetud mets tuli seetõttu tagastada.
- Tartus AS Estiko (endise Tartu Kammivabriku) lasteaias Tähe tn. 101, Forseliuse gümnaasiumi ja Forseliuse pargi naabruses, jäi Forseliuse Keskus loomata, sest linnavalitsus ei aktsepteerinud Seltsi ettepanekut ja andis ruumid hr Aivar Mäe erakoolile, OÜ-u Arsis Arside Kellade Koolile. Ei aidanud pöördumine peaminister Mart Laari poole ega artiklid ajakirjanduses (Paul Lääne, Madis Linnamägi. Oma kodu Bengt Gottfried Forseliusele. Karlova tühi- ja laguhoonetele tuleks anda õige otstarve. – Tartu Postimees, 26.05.2000, lk 7; Forseliuse Sõnumid, 7, 2000, lk 60–61).

Üleminekuajale omaseid analoogseid situatsioone esines Harju-Madisel, Järva-Jaanis jm. Euroopalik kodanikuühiskond on Eestis veel lapsekingades, küpse demokraatia riikidega võrreldes on metseenlus vähearenenud ja riiklikult alareguleeritud.

Ülevaade “Eesti talurahvakool: eksponeerimise ideid ja teostamiskatseid aastatel 1987–2005” avaldatakse Eesti Põllumajandusmuuseumi toimetistes. Osa dokumente ilmub “Forseliuse Sõnumid“ nr 13, 03.03.2006.

5. Kui 1998. aastal pandi Kambja kooli uuele hoonele nurgakivi, muutus õppe- ja eksponeerimiskeskuse loomine reaalsemaks vabaneva kahekorruselise kivimaja näol. Uus koolihoone valmis alles 2005. aastal, sest enne tuli renoveerida Tartu Treffneri Gümnaasium ja ehitada KUMU Tallinnas.

Kambja Vallavalitsus ja B. G. Forseliuse Selts on aastaid tegelenud vana koolimaja rakendamisega uute ülesannete teenistusse. Kahe lepingu toel on sellega tegelenud ka Eesti Regionaalse ja Kohaliku Arengu Sihtasutus (ERKAS).

Tartumaa Omavalitsuste Liit koostas Tartumaa Muuseumi direktori Merike Toomase juhtimisel projekti „Tartumaa Ökomuuseum“ mille kaheksa objekti seas on Kambja temaatikat käsitletud tingnimetuse „Eesti Talurahvakooli- ja Piibliuuseum“ all. Projekt sai Euroopa Liidu programmi PPF-2 raames rahastuse 2004. aastal. See võimaldas teha teemapargi tasuvus-teostatavusuuringu (ERKAS) ja koostada ümberehituse arhitektuurilise lahendi (OÜ VarikProjekt).

ERKASe töö tulemusi ja ettepanekuid: <http://www.neoclient.ee/aivar/kambja>, projektijuht Aivar Hannolainen.

6. Eesti Põllumajandusmuuseumi filiaali loomise mõte (1988. aastal koostati filiaali eelarve projekt) on arenenud teemapargiks polüfunktsionaalse katusorganisatsioonina toimiva Kambja õppe- ja eksponeerimiskeskuse (*alias* Forseliuse kultuuri- ja arenduskeskus) näol. Selts koostas Keskuse visiooni, andis ajaloolise tausta ja kirjanduse loetelu:

- www.forselius.ee/Tegevusest;
- Forseliuse Sõnumid 11, 2004.

Visiooni alusel käsitlesid mitme ministeeriumi ja paljude organisatsioonide esindajad õppe- ja eksponeerimiskeskuse küsimusi kahel nõupidamisel (13.11.2003 Tartus, 17.11.2004 Kambjas). 22.–23.04.2005 toimus Kambjas konverents-täiendõppeseminar „Teemapargi “Forseliuse Kultuuri- ja Arenduskeskus” loomine“

7 Keskuse peamised tegevusvaldkonnad:

7.1. Õppekavuline tegevus:

– riikliku õppekava ainete valitud teemade õpetamine näidistundidena ja lepinguliselt, prima meetoodika, tuntud praktikute ja interaktiivse multimeediatehnika abil.

7.2. Mitteformaalne õppetöö ja mõtestatud vaba aja sisustamine interaktiivse multimeedia abil kujundatud kultuuripärandi keskkonnas:

– religioonide esitus, sh vennastekoguduste/herrnhuutlaste tegevus;

- kooliajalugu (haritus kui bränd): rahvakooli ajalugu, sh B. G. Forseliuse koolmeistrite seminar 1684–1688 ja esimene eestikeelsete talurahvakoolide võrk, õpilaste ja õpetajaskonna sümbol Ignatsi Jaak;
- põllumajanduslik koolitus: (Vana-)Kuuste mõisas tegutses esimene Venemaa põllumajanduslik kõrgkool ja uurimis-katseasutus Vana-Kuuste Põllumajanduse Instituut (1834–1839), mis muutis 7000 hektarilise majandi eeskujulikuks (uued põllutööriistad, maaparandus, mineraalväetised, katsed teraviljadega, köögi- ja puuviljaaiad, ...) ja andis tõuke Venemaa põllumajandusteadusliku õppe- ning uurimistöo arenguks;
- eesti kirjakeele lugu (Wastne Testament kui keelekasutuse normeeriija, tõlgitud 1686. a);
- eesti koorilaulu sünd herrnhuutlaste/vennastekoguduste algatusena (1794, Brüder-Unität'i arhiivi andmestik Herrnhutis Saksamaal);
- õpetaja ja Vabadussõja kangelane Julius Kuperjanov ning Kaitseliit;
- looduslooline tegevus, sh koolimetsahooldus.

7.3. Haridusstrateegia „Õpi-Eesti“ (2001) rakendamine:

- elukestva õppe kursused statsionaarselt ja mittestatsionaarselt.

8. **Sihtrühmad:** õppiv noorsugu, laulukoorid, kaitseliitlased, looduskaitstjad, elukestva õppe kursuselased, **sise-** ja välituristid.

9. Asutaja soovib kaasata avalikes huvides tegutsevasse sihtasutusse laia osalejate ringi, sest tegemist on ajalooliselt Kambjaga seotud, aga Eestile olulist tähtsust omavate kultuurivaldkondadega. Mõlemad Keskuse tegevuse peasuunad (õpetuslik ja eksponeeriv) aitavad kindlasti kaasa inimeste **sotsiaalse ja kultuurilise identiteedi** tugevdamisele, mis on isegi hästikindlustatud inimestel tugevasti kõikumasa ja mida globaliseerumise tuuled üha enam ohustama hakkavad.

HARIDUS on rahvusliku iseolemise ja progressi võti ka tänases üleilmastuvas maailmas, mida näitab ilmekalt harituse ja harimatuse vastasseis prohvet Muhamedi pilapiltide peeglis.

10. **Sihtasutuse prioriteetne tegevus nr 1:** Teemapargi riigimuseumite filiaalide loomine tegevusvaldkonniti, tagamaks alaliste töötajate koosseisu ja esialgse ainelise baasi.

11. **Sihtasutuse prioriteetne tegevus nr 2:** Teemapargi nii õppekavalise kui ka eksponeeriva osa kaasaegne tippteostus vajab Eesti, Euroopa Liidu jm programmide/fondide rakendamist. Rahastamisprojekte peavad koostama kohapealsed alalised projektikirjutajad.

Fondi tegevuses osalevad institutsioonid saavad ellu viia nii Keskuse kui ka ENDA EESMÄRKE, silmas pidades järgmist:

11.1. Projektikirjutamise vajalikkuse üheks näiteks on Riikliku arengukava **meede 1.1**. Tööjõu paindlikkust, toimetulekut ja elukestvat õpet tagav ning kõigile kättesaadav haridussüsteem (ESF). Väljavõte Haridus- ja Teadusministeeriumi www.hm.ee-lt:

Riikliku arengukava meetme 1.1 eesmärk on inimressursi arendamine ja konkurentsivõime suurendamine tööturul haridus- ja koolitussüsteemi täiustamise, elukestvaks õppeks vajaliku keskkonna loomise ning koolituse pakkumise kaudu.

Meetme spetsiifilised eesmärgid:

- õppe kvaliteedi tagamine;
- võrdsete võimaluste loomine hariduse omandamiseks;
- tingimuste loomine ja võimaluste pakkumine elukestvaks õppeks.

Meedet 1.1 rahastatakse programmi perioodil 2004–2006 40 215 765 euro (629 241 597 krooni) ulatuses Euroopa Liidu (EL) Euroopa Sotsiaalfondist (ESF). Euroopa Liidu osaluse määr on 75%. Meetme kogueelarve on 53 621 020 eurot (838 988 796 krooni).

07 detsembriks 2005 laekus Riikliku arengukava meetme 1.1 neljandasse taotlusvooru 91 taotlust kogumahus ligi 321 miljonit krooni, millest hinnati tehniliselt vastavaks 81 taotlust, kogumahus 305 miljonit krooni.

II. SIHTASUTUSE PÕHIKIRJAST

12. Eestis on muuseumite ja teemaparkide haldamise soosituimaks vormiks sihtasutus. Parimaks näiteks peetakse SA-t Virumaa Muuseumid, mille tegevust ja põhikirja oleme sihtasutuse põhikirja uuendamisel arvestatud.

13. Põhikirjaga on võimalik luua formaalseid eeldusi keskuse tegevuse edendamiseks, põhikirjas peaksid olema tajutavad euroopaliku kodanikuühiskonna põhitõed. Põhikirja sätted ei tohi põhjustada ummikseise, vaid võimaldama toimida niisama kindlalt avalikes huvides nagu toimised Bengt Gottfried Forselius ja tema mõttekaaslased 17. sajandil.

14. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liidu konverentsil „Väike riik – suur ühiskond“, 24.–25.11.2005, nimetasid kodu- ja välisesinejad **kaasamise** idee tooniandvaks tegevusjuhendiks: – EV peaministri Andrus Ansipi ettekanne "Kaasamise hea tava" – www.ngo.ee. Andrus Ansip.pdf. IV kodanikuühiskonna konverents “Väike riik – suur ühiskond”, 24.–25.11.2005. – Kaasamise hea tava. – <http://www.valitsus.ee/?id=4997&PHPSESSID=05388e4ab3da3cc2cb220e6a5d44484e>.

15. Kutsume põhikirja punktis 24 loetletud asutusi ja organisatsioone määrama Sihtasutuse nõukogusse oma esindajaid.

Vara või rahaliste vahendite eraldamine ei ole Sihtasutuse töös osalemise tingimuseks, vaid soovitusena. Kodu- ja välismaised riiklikud struktuurid, omavalitsused ja äriühingud saavad teha Sihtasutusele rahalisi ja varalisi eraldisi nii Keskuse kui asutuse/organisatsiooni ENDA EESMÄRKIDE elluviimiseks.

16. Arvamused on oodatud: madis@forselius.ee; B. G. Forseliuse Selts, Pepleri 27, 51010 Tartu; vald@kambja.ee; Kambja Vallavalitsus, Kesk 2, 62001 Kambja, Tartumaa

Erksat kodanikumeelt ja koostöövaimu!

12.02.2006

SIHTASUTUS B. G. FORSELIUSE FOND Põhikiri

I. Üldsätted

1. B. G. Forseliuse Fond on tähtajatu avalikes huvides tegutsev sihtasutus*.
2. Sihtasutuse täielik nimi on “Sihtasutus B. G. Forseliuse Fond” (edaspidi: Fond).
3. Fond juhindub oma tegevuses Eesti Vabariigis kehtivatest seadustest, käesolevast põhikirjast ja oma nõukogu otsustest.
4. Fondi asukoht on Tartumaal.
5. Fondil on pitsat, vapp ja muu sümboolika, mille kirjeldus ja kasutamine on fikseeritud sümboolika statuudiga.
6. Fondi majandusaasta algab 1. jaanuaril ja lõpeb 31. detsembril.

II. Eesmärgid, põhiülesanded ja tegevussuunad

7. Fondi eesmärgiks on tema käsutuses oleva vara valitsemine ja kasutamine Eesti hariduse ja kultuuri edendamiseks ja populariseerimiseks, haridus- ja kultuuriväärtuste uurimiseks ja vahendamiseks teaduslikel, hariduslikel ja meelelahutuslikel eesmärkidel.
8. Fondi põhiülesanded:
 - 8.1 õppe- ja ekspositsioonistruktuuride rajamisele kaasaaitamine: B. G. Forseliuse nimeline poli-funktsionaalne õppekeskus; riigimuseumite filiaalid; ekspositsioonid (talu)rahvakooli-,

- põllumajanduskoolituse, eesti kirjakeele, vennastekoguduse ja koorilaulukultuuri, religiooni, Kambja valla, Julius Kuperjanovi jne kohta;
- 8.2 tingimuste loomine kodanikuühenduste tegevuseks: noorsootöö, riigikaitse, pärandkultuur, keskkonnaharidus, koolimetsahooldus. kodu-uurimine jt alad;
 - 8.3 õppe- ja uurimistöö edendamine;
 - 8.4 Eesti hariduselu uuendavate projektide toetamine;
 - 8.5 arendus- ja uurimisstipendiumite eraldamine;
 - 8.6 haridus-, kultuuri- ja meelelahutusürituste korraldamine;
 - 8.7 õpiturism ja koolitus;
 - 8.8 kirjastamine.
 9. Eesmärkide ja põhiülesannete saavutamiseks Fond:
 - 9.1 sooritab varatehinguid;
 - 9.2 arendab ettevõtlust, sh toitlustus- ja kaubandustegevust külastajate teenindamiseks;
 - 9.3 kaasab investeeringuid;
 - 9.4 arendab muid majandustegevuse vorme, mis on vajalikud Fondi eesmärkide saavutamiseks ja Fondi kapitali kasvatamiseks.
 10. Fond teeb koostööd Eesti ja teiste riikide asutuste, äri- ja mittetulundusühingute, sihtasutuste ja mõttekaaslastega.
 11. Fond esitab oma töötajaid, aktiviste, sponsoreid ja metseene Eesti kodanikuühiskonnale osutatud teenete eest au- ja teenetemärkide ning tunnustuskirjadega autasustamiseks, aunimetuse andmiseks või muul viisil äramärgimiseks.

III. Fondi vara

12. Fondi vara tekib:
 - 12.1 Eesti Vabariigi, teiste riikide ja omavalitsuste sihtotstarbelistest eraldistest, üleantavast varast ja muudest laekumistest, mis on vajalikud Fondi põhikirjaliseks tegevuseks;
 - 12.2 kodu- ja välismaiste programmide ja fondide eraldistest ja toetustest;
 - 12.3 annetustest, kingitustest ja testamendijärgsetest pärandustest;
 - 12.4 Fondi isemajandamise tulemist.
13. Fond rakendab oma vara ja tulusid üksnes põhikirjaliste eesmärkide ja ülesannete täitmiseks ning vastutab ülesannete täitmisel kogu talle kuuluva varaga
14. Fondile üleantavad mitterahalised vahendid võetakse arvele hindamisakti alusel.
15. Juhatus kasutab sihtotstarbelisi annetusi, kingitusi ja pärandusi annetaja näidatud tingimustel ja korras.
16. Juhatus ei või vastu võtta sihtannetusi, mis ei lange kokku Fondi eesmärkidega või on tehtud ebaeetilistel ja seadusevälistel kaalutlustel.
17. Fondi vahenditest moodustatakse põhi- ja käibekapital.
18. Põhikapital investeeritakse, saadud tulu kasutatakse põhikirjaliste eesmärkide täitmiseks. Käibekapital moodustub põhikapitali kasumist ja muust põhikapitali hulka arvamata varast.

IV. Juhtimine

19. Fondi juhtorganid on nõukogu ja juhatus.
20. Juhtorganite liikmetel ei tohi olla isiklikku huvitatust Fondi poolt jagatavate hüvede saamiseks. Hüvide konflikti puhul, samuti kui otsustatakse Fondi juhtorgani liikme ja Fondi vahelise tehingu teostamise või tema vastu kohtuvaidluse alustamise või lõpetamise küsimust, ei osale Fondi juhtorgani liige küsimuse otsustamisel ja hääletamisel.
21. Fondi nõukogu (edaspidi: **Nõukogu**):
 - 21.1 kavandab eesmärkidest lähtudes Fondi tegevust ja määrab kindlaks tegevussuunad demokraatliku kodanikuühiskonna norme ja tavaid arvestades;
 - 21.2 kinnitab Fondi majandusaasta eelarve ja -aruande;
 - 21.3 määrab Fondi juhatusse üks kuni kolm liiget kolmeks aastaks, kehtestab juhatuse liikmete palgamäärad, sõlmib juhatuse liikme lepingu ja teostab järelevalvet juhatuse tegevuse üle;

- 21.4 võtab vajadusel vastu otsuse juhatuse liikmete esindusõiguse piiramiseks (ei kehti kolmandate isikute suhtes);
- 21.5 moodustab olemasolevatest vahenditest põhi- ja käibekapitali ning määrab nende kasutamise korra;
- 21.6 otsustab kinnisasjade ja registrisse kantud vallasasjade võõrandamise või asjaõigusega koormamise;
- 21.7 otsustab Fondi äriühingute asutamise ja lõpetamise, osaluse omandamise või lõppemise äriühingutes;
- 21.8 otsustab laenude võtmise.
22. Nõukogu liikmed ja kutsutud külalised võivad osaleda juhatuse koosolekul. Nõukogu liikmed võivad tutvuda kõigi Fondi dokumentidega ja kontrollida raamatupidamise õigsust, vara olemasolu, Fondi tegevuse vastavust seadusele, põhikirjale ja Nõukogu otsustele.
23. Nõukogu võib juhatuse liikme igal ajal tagasi kutsuda, temaga sõlmitud lepingust tulenevad õigused ja kohustused lõpevad vastavalt lepingule. Nõukogu esindab Fondi vaidlustes ja tehingute sõlmimisel juhatuse liikmetega.
24. Asutaja kuulutab välja Nõukogu liikmete määramise tähtaja. Nõukogus on kolm kuni kaksikümne liiget, kelle määramise õigust omavad:
24.1 B. G. Forseliuse Selts, asutaja	– kaks liiget,
24.2 Kambja Vallavalitsus	– kaks liiget,
24.3 Haridus- ja Teadusministeerium	– üks liige,
24.4 Kaitseministeerium	– üks liige,
24.5 Keskkonnaministeerium	– üks liige,
24.6 Kultuuriministeerium	– üks liige,
24.7 Põllumajandusministeerium	– üks liige,
24.8 Eesti Kirikute Nõukogu	– üks liige,
24.9 Eesti Looduskaitse Selts	– üks liige,
24.10 Eesti Piibliselts	– üks liige,
24.11 Eesti Põllumajandusmuuseum	– üks liige,
24.12 Kaitseliidu Tartu Malev	– üks liige,
24.13 Põhjamaade Ministrite Nõukogu Eesti esindus	– üks liige,
24.14 Rootsi Kuningriigi Suursaatkond Eestis	– üks liige,
24.15 Saksa Liitvabariigi Suursaatkond Eestis	– üks liige,
24.16 Sveriges Institut (Rootsi Instituut)	– üks liige,
24.17 Tartumaa Muuseum	– üks liige,
24.18 Tartu Ülikooli usuteaduskond	– üks liige.
25. Nõukogu tegevusperiood on kaks aastat. Kui asutus või ühing ei esita asutaja poolt väljakuulutatud tegevusperioodiks Nõukokku oma esindajaid, siis jääb talle õigus järgmise tegevusperioodi liikmete nimetamiseks.
26. Nõukogu liikme volitused kestavad kaks aastat väljakuulutatud tegevusperioodi ulatuses. Liige võib tagasi astuda, esitades Nõukogule kirjaliku avalduse. Asutusel või ühingul on õigus Nõukogusse määratud liikmeid roteerida väljakuulutatud tegevusperioodi ulatuses.
27. Nõukogu esimehe kohuseid täidab asutaja või Kambja Vallavalitsuse esindaja, kes korraldab Nõukogu tegevust. Esimehe rotatsiooni kord sätestatakse eraldi dokumendiga.
28. Fond hüvitab Nõukogu liikmele otsesed ja põhjendatud kulud, mis kaasnevad tema osalusega Nõukogu töös. Kulutuste hüvitamise korra kehtestab Nõukogu.
29. Nõukogu korralised koosolekud toimuvad vähemalt kaks korda aastas. Nõukogu esimees saadab liikmeile teate koosoleku aja, koha ja päevakorra kohta kirjalikult seaduses sätestatud korras.
30. Audiitor, Nõukogu liikmed või juhatuse liikmed võivad nõuda Nõukogu koosoleku kokkukutsumist arutamisele tulevate küsimuste kirjaliku äranäitamiseks.
31. Nõukogu koosolekud protokollitakse, protokollid peavad olema kättesaadavad kõigile Nõukogu liikmetele. Protokollile kirjutavad alla koosoleku juhataja ja protokollija. Nõukogu liikme eriarvamus kantakse protokollile, mille ta kinnitab allkirjaga. Protokollile lisatakse registreerimis-leht koosolekul viibinud Nõukogu liikmete allkirjadega.

32. Nõukogu koosolek on otsustusvõimeline, kui sellest võtab osa üle poole Nõukogu liikmetest. Nõukogu otsus on vastu võetud, kui selle poolt hääletab üle poole koosolekul viibivatest Nõukogu liikmetest. Igal Nõukogu liikmel on üks hääl.
33. Nõukogu võib teha otsuseid koosolekut kokku kutsumata, kui otsuse poolt hääletavad kirjalikult üle poole Nõukogu liikmetest. Nõukogu liikmete allkirjastatud otsustused lisatakse protokollile.
34. Nõukogu liikmed vastutavad oma kohustuste rikkumisega Fondile tekitanud kahju hüvitamise eest nagu juhatuse liikmed. Kahjunõude aegumise tähtaeg on viis aastat.
35. **Juhatus** (juhataja) juhib ja esindab Fondi, järgides Nõukogu korraldusi. Fondi igapäevase majandustegevuse raamest väljuvaid tehinguid võib teha ainult Nõukogu nõusolekul.
36. Juhatus annab Nõukogu liikmetele teavet Fondi kohta, esitab kaks korda aastas Nõukogule kirjaliku ülevaate Fondi majandustegevusest ning majanduslikust seisundist, teatab viivitamatult Fondi majandusliku seisundi olulisest halvenemisest ja muudest olulistest asjaoludest.
37. Juhatusel on õigus esindada Fondi kõigis toimingutes. Juhatusel on hüvitada oma kohustuste rikkumisega Fondile tekitatud kahju. Kahjunõude aegumise tähtaeg on viis aastat.

V. Raamatupidamine ja kontroll

38. Juhatus peab Fondi raamatupidamist Raamatupidamise seaduse ja Raamatupidamise toimikonna juhendite järgi. Pärast majandusaasta lõppu koostab juhatus raamatupidamise aastaaruande ja tegevusaruande. Juhatus esitab aruanded kinnitamiseks Nõukogule hiljemalt nelja kuu jooksul majandusaasta lõppemisest.
39. Enne aruannete Nõukogule kinnitamiseks esitamist edastab juhatus aruanded audiitorile kontrollimiseks.
 40. Nõukogu nimetab audiitori ühekordse audiitorkontrolli tegemiseks või teatud tähtjaks ja määrab talle tasu maksmise korra. Audiitori nimetamiseks peab olema tema kirjalik nõusolek. Audiitori vahetumisest teavitab juhatus registripidajat.

VI. Põhikirja muutmise kord. Fondi ühinemine, jagunemine, lõpetamine

41. Asutaja võib muuta Fondi põhikirja üksnes muutunud asjaolude arvessevõtmiseks, järgides Fondi eesmärki.
42. Fondi ühinemine ja jagunemine toimub seaduses sätestatud korras, kui Fondi eesmärkide saavutamine muutub senisel viisil võimatuks või ebaotstarbekaks.
43. Fondi tegevus lõpetatakse:
 - 43.1 Fondi eesmärkide saavutamine on muutunud ebaotstarbekaks või võimatuks;
 - 43.2 Fond on kaotanud oma vara ja piisava vara omandamine lähitulevikus ei ole reaalne;
 - 43.3 Fond ei järgi seaduse ja põhikirjaga kehtestatud nõudeid;
 - 43.4 muul seaduses ettenähtud alusel.
44. Fondi tegevuse lõpetamise otsuse võib teha:
 - 44.1 asutaja;
 - 44.2 Nõukogu pp 43.1 ja 43.2 alusel, kui otsuse poolt on hääletanud kõik Nõukogu liikmed;
 - 44.3 kohus.
45. Fondi likvideerimisel allesjäänud vara jaotatakse pärast võlausaldajate nõuete rahuldamist B. G. Forseliuse Seltsi ja Kambja valla vahel võrdsetes osades. Kultuuriloolised muuseumid antakse üle Tartumaa Muuseumile ja erialamuuseumidele.

* B. G. Forseliuse Selts – Samfundet Forselius asutas sihtasutuse „B. G. Forseliuse Fond“ 12.12.1990 (registrikood 24013177).
 B. G. Forseliuse Selts taaskinnitas asutamiseotsuse 05.12.1997, viies Fondi põhikirja kehtiva seadusega vastavusse. Tartu Linnakohtu registriosakond tegi kandeotsuse 14.01.1997 ja andis sihtasutusele registrikoodi 90001210.

EESTI NOORSOO-ORGANISATSIOONID. UURIMUS

Heili Jõe ja Tiiu Oga, MTÜ Eesti Noorsoo Instituudi uurijad

4. B. G. Forseliuse Selts

Üleriigiline noorte- ja haridusühendus

Loodud: 22. veebruar 1989

Liikmed: Ühisliikmeid 65 (enamasti koolide baasil/juures osakonnad) ja üksikliikmeid 76 (sh ka auliikmed ja asutajaliikmed), toetajaliikmeid 9 ja nõunikke 12.

Koondab enda alla: 65 kooli

4.1 Kujunemine/eellugu

B. G. Forseliuse Selts ühendab pika ajaloo koolide noori üle Eesti, samuti üksikisikuid, luterlikke kogudusi ja ühinguid. Seltsi kodulehelt (www.forselius.edu.ee) leiab ülevaatliku kirjelduse eesti rahvakoolide tekkimisest ja arengust 17. sajandil.

Kuigi sinne kooliajalugu ulatub 12.–13. sajandisse, tuleb eesti rahvakooli alguseks lugeda 1686. aastat, sest siitpeale hakati teadlikult, riikliku poliitika tulemusena kooliharidust andma ka lihtrahvale. Selts võttis endale nime tolle aja haritlase, Harju-Madiselt pärit **Bengt Gottfried Forseliuse** (1660–1688) auks, kes esimesena alustas kutseliste koolmeistrite koolitust ning kelle eestvedamisel koolitati Eesti talupoisse koolmeistriteks. 1684. aastal tööd alustanud seminaris sai hariduse umbes 160 poissi, neist 11 asus juba 1686. aastal koolmeistrina tööle **Kambjas, Kolga-Jaanis, Laiusel, Nõos, Otepääl, Pilistveres, Puhjas, Põltsamaal, Rõngus, Sangastes ja Tartus** (Maarja koguduse juures). 19. sajandil oli eestlaste kirjaoskus Lääne-Euroopa rahvastega võrdsel tasemel, seeläbi sai võimalikuks ärkamisaeg, seltsielu, valdade omavalitsused, laulupidude traditsioon, kodanikuühiskonna areng.

Venekesksel Nõukogude ajal oli Rootsi aeg tabuteema, seepärast ei tulnud 1986/87 õppeaastal kõne allagi rahvakooli 300. aastapäeva üldriiklik tähistamine. 1686. aastal ja varem alustanud koolid tähistasid üksipäini oma juubeleid.

300-aastaste rahvakoolide liikumist peavad selle asutajad fosforiidisõja ning loomeliitude pleenumi kõrval laulva revolutsiooni eelkäijaks. Kambja kooli eestvõttel tulid 1987. aasta aprillis kokku üksteist 1686. aastal alustanud kooli ja Padise kool Harju-Madiselt koolide 300-aastapäeva tähistama, nimetades ennast “12 Kooli Klubiks” Klubi kutsel asutati 22. veebruaril 1989 Tartu Õpetajate Seminaris B. G. Forseliuse Selts, mille esimeheks sai prof Arnold Rüütel (auesimees 9. jaanuarist 2002).

4.2 Peamised eesmärgid ja tegevuse alused

B. G. Forseliuse Selts pole tüüpiline noorteorganisatsioon. Seltsi nõunikuna tegutsev ajaloo professor Helmut Piirimäe on seltsi hinnanud eelkõige mentaliteediajaloo väärtustajana, mis kujundab noorte vaimsust ja ellusuhtumist juba maast-madalast (*Forseliuse Sõnumid*, 2005).

Seltsi peamiseks sihtrühmaks on õppivad noored, kes oma kodukoha kultuurilugu ja kooli ajalugu teadvustavad. Seltsi aktiivseks liikmeskonnaks on ka noorte juhendajatena tegutsevad pedagoogid ja haridusuurijad. Kuigi seltsi tegevus on vahepeal osaliselt muutunud, on endiselt prioriteetseks haridustemaatika, kuna selts on loodud koolide initsiatiivil.

Vastavalt oma põhikirjale tegeleb selts hariduelu edendamise, noorsootöö ja hariduse ajaloo uurimisega, keskendudes peamiselt haridus- ja kultuuriloo temaatikale, pakkudes oma liikmetele, eelkõige maapiirkondade koolides, väljundit uurimistööst (kooliajaloo teadvustamine) või külastusprojektide näol.

Seltsi põhikirjalised eesmärgid on:

- eesti rahvusliku hariduse ja kultuuri mõtestamine ja arendamine;
- osalemine hariduspoliitika ja -strateegia kujundamisel ning õigusaktide väljatöötamisel ja täiustamisel;
- haridus- ja kultuuriloo uurimine ja õpetamine, sh 17. sajandi haritlaste ja B. G. Forseliuse koolmeistrite seminari tähtsuse teadvustamine Eesti avalikkusele;
- hariduselu järjepidevuse hoidmine, auväärse ajaloo koolide ja nende vilistlaskogude ühtekuuluvuse kujundamine;
- noorte huvi- ja tervistava tegevuse sisustamine;
- õpetaja töö väärtustamine ja õpetajakutse populariseerimine;
- liikmeskonna tõekspidamiste väljendamine keele, hariduse, kultuuri, usu ja poliitika üldistes küsimustes;
- koostöö- ja turismialane tegevus.

Ka organisatsiooni põhiteesides (22.02.1989) on tegevuste rõhuasetus eelkõige haridustraditsioonide säilitamisel ning kohaliku koolielu edendamisel, samuti koduloolisel uurimistegevusel. Maakoolid on oma piirkonnas ühtlasi rahvusliku haridus- ja kultuuriloo arendajad. Seltsi eesmärgiks on süvendada koolide ühtekuuluvustunnet auväärse ajaloo ja ühistegevuse kaudu ning kasvatada austust õpetajakutse vastu (www.forselius.ee).

Seltsi tegevuse alusdokumentideks on põhikiri ja rikkalik autasude süsteem, mis on sätestatud statuutidega. Põhikiri sätestab seltsi üldeesmärgid, liikmed ja juhtimisstruktuuri. Põhikirja on tegevusaastate jooksul muudetud ühel korral (22.02.1997), viies selle vastavusse Mittetulundusühingute seadusega. Seltsi põhjalik tunnustussüsteem on reguleeritud vastavate statuutidega. Antakse välja erinevaid tunnustuskirju, aumärke, aunimetusi, stipendiume, taieseid. Kodulehel leiab ka laureaate nimekirja.

Seltsi sümbolikas domineerivad aabtsakukk, Forseliuse nime esimene täht F, sinine ja kollane värv – neid kasutavad ka liikmeskoolid oma sümbolika kujundamisel.

Selts on oma tegevustes järginud Eesti Kodanikuühiskonna Arengu Kontseptsiooni (EKAK, Riigikogu vv 12.12.2002), mille väljatöötamisele ka kaasa aidati. Koostamisel on jätkukava aastate 2000–2005 arengukavale (üldkogul 13.03.1999 kinnitatud, 05.03.2004 täiendatud), mille sisu hakkab suuresti sõltuma multilateraalse kokkuleppe sätetest Kambja vabanenud vanas koolihoones Forseliuse Keskuse loomiseks. Läbirääkimised kokkuleppe osas käivad.

4.3 Põhitegevused ja suuremad koostööpartnerid

Põhiteeside kohaselt tegeleb Selts sisuliselt õpimetoodikate uuendamisega, samuti antakse välja stipendiume ja autasusid, korraldatakse õpireise, avaldatakse trükiseid. Igal aastal toimuvad traditsioonilised hariduspäevad (koos konverentside ja täiendõppeseminaridega), suvekoolid jms.

Põhikirjalised tegevused:

- korraldab kursusi, seminare, konverentse, suvekoole, ekspeditsioone, näitusi; kultuurhariduslikke, spordi- ja erialaüritusi, kokkutulekuid; ekskursioone, õpi- ja turismireise, reisirakende, matku jm;
- taotleb Eesti Haridusmuuseumi ja selle filiaalide loomist, aitab kaasa haridusloolise ainese kogumisele ja säilitamisele;
- arendab koostööd lähedasi eesmärgi taotlejate ühingute ja asutustega kodu- ja välismaal, vahetab informatsiooni ning annab välja trükiseid;
- kasutab seltsi eesmärkide elluviimisel silmapaistnute ja seltsile, osakondadele ning ühisliikmetele teeneid osutanute tunnustamiseks ja ergutamiseks tunnustuskirju (aukiri, tänukiri ...), aumärke (teenetemedalid, mälestusmedalid ...), aunimetusi (auliige, auesimees ...) ja stipendiume.

Organisatsiooni jooksvatest tegevustest annab juhatus ülevaate ringkirjadega, mis koostatakse tavaliselt kolm korda aastas – veebruaris, mais ja oktoobris. Ülevaade kajastab Hariduspäeva(de) järelkaja, informatsiooni tulevases suvekoolist, olulisimatest projektidest, aga ka muudest akuutsetest küsimustest (2005. aastal oli see näiteks rahastamine). Põhjaliku ülevaate senistest tegevustest saab ka seltsi kodulehelt (www.forselius.ee)

I Seltsi **üleriigilisteks traditsioonilisteks üritusteks** on Hariduspäev(ad) (kevad), mille raames toimuvad seminarid ja ettekanded. 2005. aastal oli peateemaks teemapargi “Forseliuse Kultuuri- ja Arenduskeskus” loomine. Ürituse lõpus toimub Üldkogu koosolek, millel tunnustatakse ka oma liikmeid ja kinnitatakse autasude laureaadiid. 2005. aastal valiti uus juhatus ja suvel ka uus Osakonna Forseliuse Noored juhatus. Hariduspäeval osalejaid on enamasti üle 60, moodustades umbes kolmandiku koolide esindajatest.

Teise suurema kokkusaamiskohana eelkõige noortele on Suvekoolid, mida on korraldatud kokku 16 korda. Suvekoolide programmid on mitmekesised, koolituste raames külastatakse eri paiku, sõltuvalt vastuvõtvast osakonnast (koolist). Koolituse kulminatsiooniks on Forseliuse Noorte endi uurimistöde esitamine. Sel aastal tuli koolituse puhul tasuda ka osalusmaksu, mis oli pool üldmaksumusest (400 krooni) kolmele esindajale, s.o á 200 kr. Enamasti katsid selle tasu osakonnad (koolid) ja õpilastel polnud vaja tasuda. Aastatel 2000–2004 aitas suvekooli finantseerida Haridus- ja Teadusministeerium noorteprojekti kaudu, siis osalesid õpilased tasuta. Suvekooli traditsiooniliseks osaks on ka talvise uurimistöde konverentsi ettevalmistamine.

Lisaks on tegevusaastate jooksul algatatud ja kaaskorraldanud suurüritusi, nagu eesti laulukultuuri 200. aastapäev (1994) ja esimese läbinisti eestikeelse Wastse Testamendi 310. aastapäev (1996), rahvakooli 310. aastapäeva ürituste sari ja konverents "Eesti kool – juured ja tänapäev" (1998).

II **Õpiturismi** ürituste raames külastavad koolinoored eri paiku näiteks naaberriikides. Forseliuse Selts on korraldanud ja koordineerinud õpi-, kogemus- ja turismireise ning matku. Viimastel aastatel on see tegevus pidurdunud peamiselt finantseerimisvõimaluste kasinuse tõttu. Kooli soovil pakutakse õpireisi programmis mõne välisriigi kooli külastamist, näiteks Soomes, Norras, Rootsis, Itaalias, Prantsusmaal. 2004. aastal toimus koolitusreis Soome, Porvoo vanalinnapäevadele. 2006. a on kavas sõita Rootsi ja rootsieestlaste skautide-gaidide „Metsakodus“ ka 17 Forseliuse Noorte suvekool korraldada.

III 2004/5. aastal on uuesti tõstatunud **teemapargi Forseliuse Kultuuri- ja Arenduskeskuse loomine** Kambja kooli juurde. Idee pärineb juba 1987. aastast Eesti Rahvakooli ja Piiblimuuseumi nime all. Vahendite kogumiseks asutati 1990. aastal eraldi sihtasutus B. G. Forseliuse Fond, kuid teostus jäi pikaks ajaks soiku. Nüüdseks on keskuse loomist rahastanud Euroopa Liit maakondliku projekti raames. Teemapark on saanud endale mitmeid ideelisi toetajaid ning selle realiseerumine sõltub palju nii riigi, kohaliku omavalitsuse kui ka kolmanda ja erasektori koostööst.

Keskuse eesmärgiks on teemapargi mudeli arendamine Eestis. Keskuse üheks väljundiks oleks näiteks kooliväliste valikutundide andmine riiklike õppekavade järgi lepingulisel alusel, mitteformaalne õppetegevus (keskkonnakaitse, koolimetsahoodus, riigikaitse, seiklusturism ...), Eesti haridus- ja kultuuriloo tutvustamine ja ka turistide teenindamine. Keskus kavatses koordineerida mitmesuguste ühenduste tegevusi: avatud noortekeskus, koolimetsaselts, seiklusraja seltsing, valla/piirkonna noorkotkaste ja kodutütarde kodu, uuriva õppetöö koordineerimise keskus, Eesti Rahvakooli Muuseum, noorgiidide seltsing jpm.

Keskus peaks olema isemajandav. Asutajatena nähakse seltsi kõrval Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Kultuuriministeeriumi, Kambja Vallavalitsust jt omavalitsusi, Rootsi Instituuti, Eesti Keele Instituuti, TÜ usuteaduskonda, Kaitseliitu jne.

Olulisemad koostööpartnerid (*Forseliuse Sõnumid, 2005*): ENL (noortepäev, töörühmad ja ka õpilaste koda (kuni eksisteeris)), ENTK (õppeviisidid), Eurodesk (arvutikeskne infoedastus), Eesti Kultuuriseltside Ühendus, Eesti Esperanto Assotsiatsioon ja Tartu Esperanto Selts.

Koostööd tehakse veel HTM-ga, Kultuuriministeeriumiga ja Põllumajandusministeeriumiga, ka Kambja Vallavalitsuse ja Kambja Avatud Noortetoaga "Akvaarium" erasektorist on partneriks Express Reisid.

Organisatsiooni esindajad toimivad: Eesti Õpetajate Liit, Eesti Ajalooõpetajate Selts, Eesti Kultuuriseltside Ühendus, EÕOL, Eesti Haridusfoorum, Eesti Muinsuskaitse Selts, Eesti Koolijuhtide Ühing. Plaanis on tihendada koostööd Kaitseliiduga.

Koostöö kohalike omavalitsustega on juhuslikumat laadi, sõltuvalt sellest, kus toimuvad eri üritused – toetatakse ruumide või muude ressursside osas. Erandiks on Kambja Vallavalitsus, kellega koostöö on tihedam.

Sisulist koostööd Haridus- ja Teadusministeeriumiga praktiliselt pole. Kanaliks ongi ENL, kelle ümarlaudadel on osaletud.

4.4 Tegevusvahendid

Seltsi kontor asub Tartus, Pepleri tänaval ning see on samal ajal avatud noortekeskuseks, ka Eurodeski tugikeskuseks. Samas majas on mitu seltsi (Vanemuise Selts, Eesti Kultuuriseltside Ühendus, Eesti Juudikogukonna Tartu Osakond, Tartu Esperanto Selts, TÜ üliõpilaskorporatsioon Revelia, laulustuudio Fa-diees), mis võimaldab koostööd kogu linna heaks teha. Kontoris levitatakse teatmekirjandust, vahetatakse kontakte, nõustatakse rahastamisprojektide osas ja taotluste kirjutamisel ning osalemist noorteüritustel nii Eestis kui välismaal.

Seltsil pole palgalist töötajat, aga on olnud praktikandid aastatel 1996–2003, pakkumisi tuleb ka noorsoovahetuste raames, aga Eesti-poolne rahastamine pole suuri vahetusi võimaldanud. Tegevjuhi sõnutsi on raske edaspidi praktikantidega tegeleda (pole palgalist kaadrit juhendamiseks).

Üheks suuremaks probleemiks jätkusuutlikkuse tagamisel on inimeste ja aja puudus.

Selts on viimase viie aasta jooksul saanud riigilt tegevustoetust. Summad on kõikunud 52 000 kuni 112 000 kroonini. 2005. aastal vähenes riiklik toetus 37,5% võrra. Riigipoolset toetust peetakse väga vajalikuks ja positiivseks, toetust saavad vähesed noorteühendused Eestis.

Aastatoetuse osakaal on siiani moodustanud koguelarvest umbes kolmandiku. Nüüdseks on see langenud 21,88%-le (2005. a). Sellest tulenevalt vaadatakse erinevad üritused eelarves üle. Viimastel aastatel on selts traditsiooniliselt saanud toetust kohalike omavalitsustelt tema territooriumil korraldatud üritusteks (tasuta ruumid ja kommunaalteenused, osaline toitlustus).

- a. 2005. a eelarve summa: 320 000 krooni.
- b. Sissetulekuallikad protsentuaalselt: liikmemaksud 10,94%, HTMi aastatoetus 21,88%, fondide sihtstipendiumid 12,5%, ühisürituste tulud 54,68%.
- c. Kuluallikad protsentuaalselt: põhikirjalised tegevused, sh trükiste kirjastamine 72,89%, ähetused 5,62%, kontor, side, digitehnika, hooldus 18,37%, raamatupidamine 1,56%, tööjõukulud 1,56%
- d. Aastatoetuse kuluallikad protsentuaalselt: Forseliuse Noorte suvelaagri korraldamine 28,57% hariduspäevade korraldamine 7,14%, trükiste kirjastamine 25,71%, kontorikulud, teatmekirjanduse soetamine 10%, veebilehe, internetiühenduse ja arvutipargi täiendamine ja hooldus 5,72%, lähetused noorteüritustele Eestis ja välismaal 10%, tunnustusvahendite uuendamine/täiendamine, raamimine, auhinnad 7,14%, raamatupidamine 5,72%.

Rahastamise puhul peetakse peamiseks probleemiks seda, et kuigi kodanikuühiskond areneb ja ka noored soovivad rohkem tegutseda, on riigi poolt jagatav summa tervikuna üsna väike. Seetõttu tuleb pidevalt otsida alternatiivseid sissetulekuallikaid, näiteks rahastamisprojektide kirjutamise näol, mis rõõvib väga palju aega (hinnanguliselt 1/3 töötundidest), kahjustades sellega sisulise töö mahtu ja kvaliteeti.

4.5 Liikmeskond

Kuigi seltsi peamiseks sihtrühmaks on õppurnoor, põhineb tegevliikmeskond lisaks õpilastele ka pedagoogidele ka kultuuriinimestele. Seltsi asutaja-, au-, ja toetajaliikmeteks on mitmed Eesti ühiskonna arvamushidrid ja haritlased. Liikmeid ühendab huvi koolitemaatika ja rahvakoolide vastu. Suurem liikmeskond on koondunud siiski koolidesse.

Põhikiri sätestab liikmeskonna üsna detailselt. Seltsi liikmeteks saavad olla juriidilised isikud, kes on kas ühisliikmed (tähtajatud koolide õpilaste või õpetajate seltsid ja ühingud, organisatsioonid) või toetajaliikmed (tähtajalised). Füüsilised isikud on sätestatud üksikliikmetena (tähtajatud – õpetajad, õpilased, kellest alla 18. aasta vanuseid nimetatakse noorliikmeteks, haridustöötajad, koduloo-uurijad ja kooliajaloolased jms) või toetajaliikmed (tähtajalised) ja nõunikud (tähtajalised).

Kui tähtajatud liikmed on seltsi põhiliikmed, siis tähtajalised on eelkõige toetajaliikmed (kuni viieks aastaks) või üldkogu poolt valitud nõunikud (teadlased, valdkonna spetsialistid).

Tähtajatutel liikmetel on aastane katseaeg. Liige peab kahe aasta jooksul osalema kas üldkogul või seltsi üritusel või esindama seltsi teiste asutuste/organisatsioonide poolt korraldatud üritustel või avaldama kaastöid seltsi trükistes või avaldama arvamust kirjalikult/virtuaalselt esitatud päringule jne. Seltsi juhtkonna ja toimkondadega tegevuse koordineerimiseks on ühisliikmel kindel kontaktisik.

Seltsi kuulumine pole piiratud asukohamaaga või kodakondsusega. Sätestatud on ka liikmemaks (v.a nõunikele), mida noorliikmed maksavad vähemal määral kui teised liikmed. Liikmemaksu maksavad osakonnad koolide juures, harva tuleb ette liikmemaksust vabastamist juhatus otsuse alusel.

Nõunikke on seltsil hetkel 12, toetajaliikmeid 9 (alates 1990. aastate algusest), kellest 3 on kogudused, 2 eraettevõtted, 1 maavalitsus, 2 seltsi ja 1 eraisik. Ühisliikmeid on kokku 65, kellest 61 on moodustunud koolide baasil/juures); üksikliikmeid on 76, kellest 44 on asutajaliikmed. Eriala poolest on üksikliikmeks alates pedagoogidest, lõpetades Riigikogu liikmete ja Vabariigi Presidendiga.

Liikmed on jagunenud üle Eesti laiali ja koolid on kujunenud sidepunktiks. 2004. aasta seisuga paikneb liikmeskond kõigis maakondades peale Hiiumaa. Kokku oli 25 383 noorliiget (*Forseliuse Sõnumid*, 2005), seisuga 01.09.2005 on 24 068 noorliiget. Koolide liikmeskonnast moodustuvad osakonnad (haruseltsid), mis tegutsevad iseseisvate üksustena. Osakondadel võib olla näiteks oma üldkogu ja juhatus. Tehakse kaasaruandeid üldkogule. Kontaktisikuks on enamasti pedagoog või huvijuht, kelle tegutseb vabatahtlikkuse alusel. Hetkel on osakondi kokku 68, neist 61 on moodustatud koolide baasil.

Seltsi tegevuste eripärast tulenevalt ei plaanita liikmeskonna suurenemist. Umbes kolmandik liikmeskoolidest on aktiivsed seltsi tegevustes kaasalööjad. Õpilased vahelduvad pidevalt ning omavad seltsiga kokkupuudet ainult mõned aastad.

Liikmete teavitamine toimub peamiselt kodulehe kaudu (ringkirjad toimunud üritustest) kui ka igal aastal ilmuva *Forseliuse Sõnumite* näol, mis lisaks tegevuste kirjeldusele sisaldab põhjalikke artikleid nii haridus- ja kultuuripoliitika kui ka kooliajaloo, õpilastööde ning seltsitegevuste kohta. Sisuliselt kuulevad õpilased Seltsi tegevustest huvijuhi või pedagoogi käest. Õpilaste paremaks kaasamiseks on 2004. aastal valitud Forseliuse Noorte juhatus (vt ka pkp 4.6 Organisatsiooni

juhtimine), kelle ülesandeks on õpilasi operatiivsemalt teavitada ning ka ühistegevusi koordineerida.

Maakooli õpilastele on positiivseks väljundiks just Suvekool ja võimalus näha Eestimaa teisi paiku. Samuti vahendatakse ka rahvusvahelisi üritusi. Populaarsed on noorsoovahetused koostöös Euroopa Noortega. Näiteks on Seltsi koolidest tekkinud teatav võrgustik, kust taoliste programmidele kaasalööjaid otsitakse.

ENTK õppevisiidid on toimunud Leetu ja Lätti. Uuriva õppetöö konverentsid on õpilastele uurimustööde esitamisele heaks väljundiks. Noore jaoks on see eelkõige alternatiivseks õppevormiks.

4.6 Organisatsiooni juhtimine

Kõrgeimaks organiks on Üldkogu, mis saab muuta programmi, põhikirja, kinnitab aastaeelarve, liikmemaksude määrad, juhatuse ja revisjonikomisjoni aruanded, liikmed, valib juhatuse ja revisjonitoimkonna, nõunikke, auliikmeid, esimehi. Ka seltsile kuuluvate kinnisasjadega seotud tehingud ja muud tehingud on Üldkogu pädevuses. Juhatuse võib tehinguid teostada, kuid annab kinnitamise Üldkogule. Üldkogu toimub üks kord aastas. Üldkogu on otsustusvõimeline, kui kohal on pool ühis- või üksikliikmetest. Väiksema kvoorumiga korral peetakse samal päeval sama päevakorraga uus üldkogu, millest osavõtjatel on otsustusõigus päevakorra osas.

Täidesaatvaks organiks on juhatuse, kes koostab tegevuskavu ja eelarveid, moodustab osakondi, toimkondi, koostab aruannet revisjonikomisjonile ja üldkogule, kinnitab juhendeid, statuute, võtab tööle palgalised töötajad, kinnitab palgamäärad, võtab vastu uusi liikmeid ning esitab liikmete nimekirjad üldkogule. Kõikidel juhatuse liikmetel on õigus esindada Seltsi õigustoimingutes. Töö on jaotatud liikmete vahel valdkonniti: noorsootöö, õpiturism, uuriv õppetöö, kirjastamine, aine- ja huvitegevus, autasustamine ja tunnustamine.

Juhatuse tegevusperiood on 3 aastat. Koos käiakse vähemalt 3 korda aastas. Huvitav on, et seltsi juhatuses on 11 inimest (põhikirjaliselt võib olla kuni 10 liiget). Juhatuse liikmed, kes on valitud regionaalsel põhimõttel, valivad oma liikmete hulgast esimehe, kes saab Seltsi esimeheks. Viimane koordineerib organisatsiooni eri struktuurüksuste tööd, käsutab seltsi vara ja sõlmib lepinguid. Mahukaimaks tööülesandeks on viimasel ajal kujunenud projektikirjutamine. Praegune esimees, Madis Linnamägi on organisatsiooni tegevjuhiks olnud sisuliselt selle loomisest peale.

Juhatuse ja liikmetevaheline sisuline töö toimib meilitsi. Plaanis on kodulehel foorumi juurde luua ka keskkond, kus saaks dokumente vahetada.

Kui vaadata organisatsiooni struktuuri, siis kuuluvad juhatuse tegevuse alla veel toimkonnad e töörühmad (näiteks suvekooli korraldamine, uuriv õppetöö, matkad ja reisirid, trükised, veebileht, *Forum Forselius* ja teemapark); osakonnad (temaatilised: Forseliuse Noored, Avatud Noortekeskus; ning koolide osakonnad, samuti vilistlaskogud, kogudused, seltsingud jms). Plaanitud on luua osakondadena Forseliuse Lastevanemad ja Forseliuse Seeniorid, kuid need pole sisuliselt veel formeerunud, sest pole kujunenud initsiatiivgruppi. Näiteks seeniorid on koondunud vilistlaskogudesse ja on tegevad pigem seal.

Forseliuse Noorte juurde on moodustatud ka noorte juhatuse, kuhu kuulub 9 noort ning Noortega tööd koordineerib Kambja kooli huvijuht Toivo Ärtis. Noortejuhatus liikmed saavad juhtimis- ja organiseerimiskogemusi, kuid küllalt sageli on tegemist mitut moodi aktiivsete inimestega, kelle põhitöökäsi on õppimine või kannatada. Kui õnnestub leida vabatahtlikku (finantsiline seisund ei võimalda palgalist noortajuhti võtta), siis võib Osakond Forseliuse Noored end vormistada juriidilise isikuna, et ta saaks rahastamistingimusi ja –taotlusi omapäi teha.

Põhikirjaliselt on Seltsi kontrollorganiks revisjonitoimkond, kes aga kontrollib üksnes Seltsi finantsmajandustegevust ja teeb ettepanekuid.

4.7 Arengusuunad

Seltsi juhi hinnangul eristatakse teistest noorteühendustest Eestis – oluliseks peetakse kultuuriloo ja teatud vaimsure viimist noorteni, kes muidu selle temaatikaga ei pruugi kokku puutuda. Kohtumistel puutuvad kokku eri generatsioonid. Seltsi tegevuse eripära tuleneb sellest, et liikmeskond tuleb kindlastest koolidest ja liikumise järjepidevust antud koolides hoiavad eelkõige pedagoogid või juhendajad – palju sõltub ka nende aktiivsusest. Näiteks infokanalina. Viimasel aastal on üritatud noori aktiivsemalt kaasata läbi Forseliuse Noorte osakonna. Valdkond, millega tegeletakse, on õpilaste jaoks aga üsna kitsas – hetkel on noorte jaoks peamiseks väljundiks uurimistööde tegemine, külastusvisiidid ja ka õpilasvahetusprogrammid. Huvi kooliajaloo ja oma ümbruskonna kultuuriloo vastu saab tekkida õpilastel läbi aktiivse osalemise ja seda on Selts ka teha üritanud. Sihtgrupiks on tegelikult iga kooli õpilane, kes soovib selles valdkonnas kaasa lüüa.

Organisatsiooni juhtimine on peamiselt seltsi esimehe pärusmaa. Aktiivsemalt on jõutud tegeleda ürituste korraldamisega, organisatsiooni sisemine arendamine ja ka laiendamine pole siiani eraldi eesmärgiks olnud just aja- ja inimressursi puuduse tõttu. 2005. a sügisest on väljatöötamisel ka järgmise perioodi arengukava. Organisatsiooni juhid arendavad liikumist oma töö kõrvalt ning aega pole jäänud isegi vabatahtlike rakendamiseks kontoris. Teisalt saab öelda, et traditsioonilised üritused ongi seltsi jätkusuutliku tegevuse tagajad. Olemasoleva liikmeskonna võrgustik toimib. Osalemise eelduseks on eelkõige huvi teema vastu. Koolid teavad, et nad on liikmed ja aastaid on osaletud ka ühisüritustel.

Seltsi peamiseks suhtlusgrupiks on maakoolid ja nende õpilased. Üritusi korraldavad vastuvõtjad koolid eri maakondades ja see on olnud ka väljundiks oma kooli tutvustamisel. Liikmete esindatus kõikides maakondades on küll tervitatav, kuid ülevabariigilisi üritusi ei saa selle tõttu tihedasti teha. Ka juhatuse tööd on see veidi raskendanud.

Tähelepanu

B. G. Forseliuse Seltsi peamiseks arengusuunaks lähiaastatel on haridusalase teemapargi loomine Kambjas. Projekt on põhjalikult läbi mõeldud, ka toetust on saadud EL fondidest. Siiski eeldab see tihedat koostööd nii riigi-, kohaliku omavalitsuse-, kolmanda sektori organisatsioonide – kui ka erasektori vahel. Oluline töö seisab veel ees.

Suuremaks väljakutseks tulevikus on kindlasti projektipõhisele tegevusele üleminek. See on paratamatu. Projektikirjutamine eeldab tegevuste etteplaneerimist mitmeks aastaks ja tulemustes ei saa kindel olla.

Märkus: Uurimus lõpetati 2005. oktoobris

BIBLIOGRAPHIA FORSELIANA

Rubriik sisaldab väljaandeid ja artikleid liikmetelt ja liikmete ning seltsi kohta, üldkultuurilisi artikleid ja väljaandeid, annetusi seltsi raamatukogusse.

1988

Lembit Andresen. Eesti vanemad aabitsad. Esimene teadaolev eestikeelne ABC raamat aastast 1575. – VEKSA kalender 1989. Väliseestlastega Kultuurisidemete Arendamise Ühingu aastaraamat, XII, lk 82–85

Lilian-Astrid Kivi. Kuidas me koostasime aabitsat. – VEKSA kalender 1989. Väliseestlastega Kultuurisidemete Arendamise Ühingu aastaraamat, XII, lk 86–89

1989

Eesti ajalugu. 1. osa muinasajast kuni 19. sajandi lõpuni. Konspektiivne õppematerjal keskkoolile. Koostanud Silvia Õispuu. 143 lk [Autorid Mart Laar, Hillar Palamets, Helmut Piirimäe, Sulev Vahtre ja Silvia Õispuu. Ulatuslikult on käsitletud ka muistset usundit, B. G. Forseliuse tegevust, katoliiklikku ja protestantlikku kooliharidust, talurahva maailmavaadet 17. sajandil, kui au sees olid veel mitmed jumalad: Uku, Metsik, Tõnn, Peko, Pikne (Pikken)]

1992

Västerbotten. Folkskolan 150 år.

1993

Heinrich Mark. Göteborgi Eesti Algkooli dramaatiline asutamiskäik. – Informatsioonikataloog. Kataloog 1993/1994. 1993. Lk 20–21; Forseliuse Sõnumid, 1, 1995, lk 4-7–4-8

Informatsioonikataloog. Kataloog 1993/1994. 28 lk [Göteborgi Eesti Kooli ehk Johannebergsskolan'i väljaanne]

Eesti ja Rootsi. Estland och Sverige. Koostanud Anne-Marie Dahlberg ja Toomas Tamla. 160 lk. © "Huma", Eesti Ajaloomuuseum. ISBN 9985-801-06-7. [1993. a mais avati Maarjamäe lossis näitus. Kogumikus on näitusega seotud materjalid autoritelt: H. Jaanusson, J. Kivimäe, A. Loit, H. Lepp, H. Valter, A. Küng, G. Tegnér jpt]

1994

Vabadussõja mälestusmärgid Võrumaal. Koostanud Silja Järvpõld. Kujundanud Aino Tamberg. 39 lk A5 [Vabadussõja mälestussamba taasavamine Vaba Sõltumatu Noortekoloni nr. 1 algatusel Võrus 23.06.1988 oli sündmuseks kogu Eesti elus]

1995

Osula kool läbi aegade. Õpetajate & õpilaste mälestusi. Koostanud Heljo Saar. 80 lk A5 [Uuno Ojala eessõna. Sarjast „230“]

Osula kooli õpetajaid ja õpilasi. 60 lk A5 [Koostanud Heljo Saar. Sarjast „230“]

Seltsid ja ühiskonna muutumine. Talupojäuhtkonnast rahvusriigini. Artiklite kogumik. Toimetajad Ea Jansen, Jaanus Arukaevu. 214 lk A5. ISBN 9985-60-165-3. © Eesti ajalooarhiiv, TA Ajaloo Instituut

Seltsid ja ühiskonna muutumine. Talupojäuhtkonnast rahvusriigini. Artiklite kogumik. Toimetajad Ea Jansen, Jaanus Arukaevu. 214 lk A5. ISBN 9985-60-165-3. © Eesti ajalooarhiiv, TA Ajaloo Instituut

1996

Egil Johansson. Rootsi rahvaharidus enne rahvakooli. – Forseliuse Sõnumid, 2, 1996, lk 20–25 [Tõlge teosest “Ett folk börjar skolan. Folkskolan 150 år. 1842–1992” 1992, lk 9–17 ISBN 91-38-40489-3]

Kajetonas Nezabitauskas. Naujas mokslas skaitymo dėl mažų vaikų Žemaičių ir Lietuvos. 108 lk ISBN 9986-02-147-2 [Leedu esimene illustreeritud aabits *fac simile*. Sisaldab vanasõnade loetelu, mis on esmakordne leedu folkloori trükk. Esimene on ka leedukeelsete raamatute bibliograafia

esitus. Aabitsat kommenteerivad: Aušra Navickienė, Ingrida Korsakaitė, Giedrius Subačius, Birutė Vanagienė]

1997

Professor Evald Maltenek. Koostanud Annela Armulik, Osula Põhikooli IX kl õpilane. Juhendanud õpetaja Heljo Saar. 43 lk A5. [Osula Põhikooli kodu-uurimisring. Energeetikamuuseumi väljaanne. Voldikuna lisatud „Karl ja Rosalie Malteneki järglased“]

1998

Mõnda Kaarma valla minevikust. Kaarma valla päeval 18. juunil 1996 toimunud ajalookonverentsi ettekanded. 52 lk A5

1999

Helmut Joonuks. Kirjanduslikke paiku Eestis. 174 lk. © Koolibri
“Koit” 130. Toimetanud Helgi Kaldma. 71 lk. Väljaandja Viljandi kultuuriselts “Koit”
Rukkileib meie laual. Koostajad Tagli Pitsi, Riina Täht, Sirje Vaask. 28 lk A5. Projekt “Rukkileib meie laual”

2000

Eestlane ja tema maa. Konverentsi „Kodumaa ja kodupaik: eestlaste territoriaalne identiteet“ (16.–17. november 1999) materjale. Koostanud ja toimetanud Aivar Jürgenson. 239 lk [18 autorit. Resümeed ingl k]. – Ajaloo Instituut. Scripta ethnologica 4

Hans Lepp jt. Rootsi ja Narva. 6 lk A4. © Rootsi Instituut. ISBN 91-520-0658-1

2001

Hannes Kuusma. Rüütel tõusis presidendiks. – Virumaa Teataja, 22.09.

Meie ise. 4.a klassi omaloomingut. Väljaandja Mart Reiniku Gümnaasium. 80 lk

Arnold Rüütel. Tuleviku taassünd. 197 lk. ISBN 9985-57-355-2

Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilastööde vormistamise ja viitamise põhireeglid. Koostanud Jaan Sootak. 54 lk

Voldemar Vitkin. Suguvõsa uurimine. Praktiline käsiraamat. 208 lk. ISBN 9985-68-098-7

2002

George Butterworth, Margaret Harris. Arengupsühholoogia alused. ISBN 9985-56-677-7. ©

Tartu Ülikooli Kirjastus

Eesti rukki raamat. Koostanud Vello Pilt. 144 lk A5. ISBN 9985-57-435-4. © Eesti Rukki Selts, AS Kirjastus Ilo

Juhan Aare. Päästetud kroon. Eesti krooni taassünni lugu. 222 lk

Margaret K. (Omar) Nydell. Kuidas mõista araablasi. Teejuht edukaks suhtlemiseks. 189 lk

Heiki Raudla. Kodaniku raamat. 230 lk [Elementaarse teabe *compendium* kodanikeühiskonna liikmele]

Rääkides religioonidest. Kaksteist usuteemalist intervjuud Eesti tuntud inimestega. Koostanud Hugo Treffneri Gümnaasiumi religiooniõpetuse õpetaja Toomas Jürgenstein. 80 lk [Lühike, kuid väga õpetlik intervjuude kogumik: usklikud, intelligendid ja teadlased avavad usu, kunsti ja teaduse rolle maailma seletamisel vanast ajast tänapäevani. Bioloogiadoktor Kalevi Kull rõhutab muuhulgas südametunnistusel põhineva väärtuste süsteemi vajalikkust teaduslike seletuste kõrval]

Kjell Skogen, Jorun Buli Holmberg. Kohadatud õpe ja kaasav kool. Innovaatiline lähenemine. 256 lk. © Haridus- ja Teadusministeerium, El Paradiso. ISBN 9985-9529-3-6 [Eripedagoogikarofessor Jaan Kõrgesaare saatesõnad]

Meelis Lainvoo. Vanim maakool elab sünnipäevalainel. – Virumaa Teataja, 09.05. [Prof Lembit Andreseni foto]

2003

Johan Ahlberg. Eesti elu. Kotijooks? Väärtushinnangud muutuvad ... Kummale poole? 236 lk

Enn Ernits, Väino Poikalainen. Muinastaide harrastamisest tähetorni kupli all. Mõtteväljatustest muinastaideseltsini 1982–2002. 251 lk. ISBN 9949-10-122-0

Egon Friedell. Uusaja kultuurilugu. Suurest katkust kuni Esimese maailmasõjani. 415 lk. ISBN 9985-61-262-0

Jakob Hurt 22. juuli 1839–13. jaanuar 1907 6 lk. © J. Hurda nim. Põlva Rahvahariduse Selts [Mart Laari artikkel elutööst, tsitaate, pilte jm]

Odette Kirss. Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani. 216 lk. © Virumaa Muuseumid

Heiki Kortspärn. Eestlase saatus. 59 lk A5. Trükitud autori kulu ja kirjadega kinkimiseks

Rein Lillak. Eesti Põllumajanduse ajalugu. 240 lk ISBN 9985-816-49-8

Stefan Pastuszewski. Pamiątki inflanckie. Inflantų atminos. Inflantu atmiņas. Liivimaa suveniirid. 100 lk. ISBN 83-886323-02-7 [Luuletused Liivimaa paigust koos foto või joonistusega. Tõlge on kohariigi keeles. Eesti keelde on tõlkinud Alina Tsvetkova]

Toomas Paul. Kirik keset küla. Teine trükk. 462 lk. ISBN 9985-77-170-2. © Ilmamaa [Artiklikogumik]

Arnold Rüütel. President. 141 lk. ISBN 9985-79-027-8

Tartu Ülikooli botaanikaaed. Botanical garden of the University of Tartu. 1803–2003. Koostanud Heiki Tamm. 66 lk

Öölaulupeu laulud Kaarma maalinnal 19.08.2003. 28 lk A5

2004

Ajalooline Palamuse. Koostanud Tiina Kivits. 40 lk. Väljaandja Palamuse O. Lutsu Kihelkonnakoolimuuseum

Contrarünnak. 64 lk A5. © contrarünnakud: Margus Konnula 2004. © illustreeringud: Ints 2004. © tagakaanefoto: Terje Atonen 2004 [Contrarünnakud on sündinud Contra ja Raadio 2 koostöös. Loetud pärast hommikusi spordiuudiseid. Idee autor: Villu Ester]

Eesti rukki raamat. Koostanud Vello Pilt. 144 lk A5. ISBN 9985-57-435-4. © Eesti Rukki Selts, Fenno-ugristica 26. Uralistika müüdid ja faktid. Myths and facts in uralistics. Toimetanud Piret Klesment. 333 lk A4. ISSN 1406-0825 [TÜ uurali keelte õppetool on pühendanud kogumiku akadeemik prof Paul Ariste 100. sünniaastapäevale 03.02.2005]

Monika-Aino Jõesaar. Küla kodu-uurija kukeaubits. 216 lk. ISBN 9985-9490-9-9 [I osas lk 9–45 on üldised abimaterjalid, sh Helgi Lahe “Küla ja kool”, II osas on uurimused Ida-Virumaa kohta]

Robert Fisher. Õpetame lapsi õppima. 179 lk. ISBN 9985-9551-5-3 Copyright © Nelson Thornes Ltd, 2004

Karl Kello. Põhjamaine vaarao. 87 lk. ISBN 9949-10482-3 [Saaremaa ajaloost ja pärimustest autori interpretatsioonil]

Karin Lippus. Ajaloo konspekt gümnaasiumile III. Toimetanud Arvis Kiristaja. 72 lk

Murelaulik Marie Heiberg. Koostanud Osula Põhikooli õpilane Enila Laks ja õpetaja Heljo Saar. Toimetanud Riina Ermel. Trükki toimetanud Heljo Saar. 95 lk. ISBN 9949-10-889-6 [Urvaste luuletaja eluteest. Tema luulet ja jutte on tekstis ja lisades. Illustreeritud]

Rukkileib meie laual on tervis. Koostanud Anneli Zirkel. 36 lk A5. ISBN 9949-10-515-3. Projekt “Rukkileib meie laual on tervis”

Erkki Toivanen. Öhtusel jalutuskäigul Euroopas. © Varrak [Autor peab Eestit vaimseks kodumaaks]

Heino Tooming. Torma kihelkonnast pärit koolimees Gustav Tooming. – Torma Album IV lk 98–104. Tormalaste Kodupaigaühenduse väljaanne

Endla Viesemann. 315 aastat kooliharidust Tormas. – Torma Album IV lk 95–96

Andrus Voitk. Sõida seenele 32 lk [Hallivariku talu Kambja vallas]

Peter Watson. Kohutav ilu: XX sajandi intellektuaalne ajalugu. ~1000 lk. © Varrak [Romaanilaadselt esitatud ideede ajalugu]

Ernst Õpik. Meie kosmiline saatus. Koostanud ja toimetanud Mihkel Jõeveer. 495 lk. © Ilmamaa [Meie rahvusvaheliselt tuntuima astronoomi artiklikogu avab universumi saladusi ja hoiatab inimkonda (enese)hävitusliku kurjuse eest]

Toivo Ärtis. Kambja teemapargi kavandamine jätkub. – Kambja valla ajaleht Koduvald, 11 (87) november–detsember

- Antsla kool läbi aegade. 60 aastat Antsla koolielu. Toimetaja Heinar Kool. 236 lk
Eesti maakultuuripärandi olevik ja tulevik. Seminari kogumik. Tartu, 21. aprill 2005. Koostanud Toomas Lemming. © Ambla Metsaühistu. ISBN 9949-13-276-2
- Elukillud V 168 lk. [Antsla Gümnaasiumi almanahh, milles on aastail 2000–2005 valminud õpilaste omaloomingut ja uuriva õppetöö vilju erinevatest ainevaldkondadest]
- Forseliuse Seltsi liikmed kohtusid Kambjas. – Kambja valla ajaleht Koduvald, 2 (89) varakevad
- Eha Jakobson**. “Siin on õdus ja pole tunda raha lõhna.” Tippnäitlejad Aarne Üksküla, Aleksander Eelmaa ja Tõnu Oja külastasid Unipiha kooli. – Kambja valla ajaleht Koduvald, 3 (90) kevad
- Lembit Jakobson**. ETV Maahommik käis külas Unipiha koolis. – Kambja valla ajaleht Koduvald, 2 (89) varakevad
- Lembit Jakobson**. Kohtumine ajalooaja: koolitunnid tsariaja moodi. – Kambja valla ajaleht Koduvald, 3 (90) kevad
- Lembit Jakobson**. Neil on meie vastu väga suur huvi. Hispaania Kuningriigi Reuzi linna algkoolist saab tulevikus Unipiha kooli sõpruskool. – Kambja valla ajaleht Koduvald, 2 (89) varakevad
- Kambja vald. Teine täiendatud trükk. 84 lk A5 [Ilmus 01.09.05 uue koolimaja sisseõnnistamise ja Kambja esmamainimise 675. aastapäeva puhul. Värvipilte rikkalikult]
- Koolikaja. Osula Põhikool 2005. Eriväljaanne. 30. aprill 2005. 4 lk A4 värvipiltidega
- Peeter Kreitzberg**. Haridusreform korrastab koolivõrku eutanaasiaga. Haridusministeerium paneb koolid ja õpilased ebavõrdses olukorras mõttetult võistlust pidama. – Postimees, 21.02
- Peeter Kreitzberg**. Tõnu Viigi jälgi pidi. – Õpetajate Leht, 29.04 [Avalik-õiguslike ülikoolide dialoogist ühiskonna ja riigiga. Eesti edasiarengu visioonist]
- Eve Peets**. EK(b)P VIII pleenumi järellainetus Eesti NSV Riiklikus Ajaloomuuseumis. – Muuseum, 1 (17), lk 40–42 [Museaalide hävitamisest. Fotod dokumentidest]
- Harrys Puusepp**. B. G. Forseliuse Selts pidas Haljalas suvekooli. – Virumaa Teataja, 19.08.
- Sirje Pärismaa**. Kambja kool sai lõpuks valmis. – Maaleht, 08.09.
- Soome ja soomlased. Fennid – Tacitusest tänapäevani. Koostanud Maarja Lõhmus ja Eero Medijainen. 365 lk. © Tartu Ülikooli Kirjastus [Raamat seletab lahti Soome fenomeni, vaatab sisse nii Soome “füüsilisse” kui “vaimsesse” kujunemisse]
- Tootsi taskud. Kambja ignatsi Jaagu kooli sõnailu ja pildivara kogumik. Kümnes aruanne. Koostajad Tiina Tiideberg ja Toivo Ärtis. 88 lk
- Heljo Saar**. Osula koolil läheb hästi. – Õpetajate Leht, 29.04 [Esimene rubriik käsitleb ajalugu, viis järgmist tänapäeva. Viis fotot. Kooli logo]
- Vanemuise Seltsi Segakoor 140. 12 lk A5
- Rein Veidemann**. Eestlasi võib ees oodata keelevahetus. – Postimees, 06.08 [K. Wiik'i raamatu „Eurooplaste juured“ tutvustus]
- Venemaa süüdistused on laim. Eesti kultuuritegelaste pöördumine seoses Eesti pideva süüdistamisega Venemaa poolt inimõiguste rikkumises. – Postimees, 05.03 [Saadetud 17.02.05 ÜRO Peaassambleele, Euroopa Liidu parlamendile, Euroopa Nõukogu Parlamentaalsele Assambleele]
- 15 aasta eest ... – Postimees, 19.07, rubriik “Postimees ajast aega” lk 2 [B. G. Forseliusest ja Forseliuse Seltsi asutamisest]
- Kalevi Wiik**. Eurooplaste juured. © Ilmamaa
- Terje Äkke**. Õppekava muudab inimesi paremaks. – Õpetajate Leht, 29.04 [Eesti Rahvusvahelise Kooli õpetaja on osalenud kooli õppekava koostamisel ja rakendamisel, mis rakendab IBO (International Baccalaureate Organisation) programme: *Primary Years Program* algklassidele, *Middle Years Program* keskastmele, *International Baccalaureate*]
- Toivo Ärtis**. President tunnustas koolimees Enn Liba tööd Valgetähe teenetemärgiga. – Kambja valla ajaleht Koduvald, 1 (88) talv
- Tõuloomakasvatust Eestis. Koostaja ja toimetaja Olev Saveli. 74 lk A4. ISBN 9949-13-187-1 [Õpetlikud ülevaated koduloomade ja -lindude aretusest ning põllumajanduse hetkeseisust]
- Toivo Ärtis**. Elupõline kooliõpetaja Leili Kesas sai tänutäheks valla teenetemärgi. – Kambja valla ajaleht Koduvald, 1 (88) talv

Bibliograafia veebiabi:

1. Väljaanded.

<http://ester.nlib.ee/> – Tallinna raamatukogude elektronkataloog

<http://ester.utlib.ee/> – Tartu raamatukogude elektronkataloog

2. Artiklid.

<http://ise.nlib.ee> – **ISE (Index Scriptorum Estoniae)**, rahvusraamatukogu humanitaar- ja sotsiaalvaldkonna artiklite bibliograafiline koondandmebaas, mida koostatakse peamiselt Eestis ilmuvate ajalehtede, ajakirjade ja artiklikogumike põhjal. Rahvusraamatukogu andmebaas ei ole täielik, vaid kajastab Eesti ajakirjanduses ilmunud artikleid valikuliselt. Seda koondandmebaasi täiendatakse iga päev. Otsingu sooritamiseks tuleb valida menüüst teema. Iga teema juures saab kasutada loendeid ja täiendavaid abimaterjale.

Haridusteemalisi artikleid sisaldab rahvusraamatukogu andmebaas **Varia** (<http://ise.nlib.ee/>Varia>, 1994–31.12.2004). Alates 1. jaanuarist 2005 on haridusalaseid artikleid Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu andmebaasis **Haridus** (<http://digi.ear.ee/biblioserver/>Haridus> või uus www.tlulib.ee).

Veebilehel www.forselius.ee on viimaste Forseliuse Sõnumite sisukorrad ja valitud artiklid. Neid võib leida ka ülaltoodud bibliograafilistest andmebaasidest.

A U T O R I T E S T

Jüri Ginter on lõpetanud Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ning on filosoofia kandidaat rakendussotsioloogias. Ta oli üks Eesti Haridusseltsi asutajaliikmeid ning eestvedajaid. Alates 2000. aastast on aktiivselt osalenud Eesti Haridusfoorumi tegevuses. Ta on osalenud paljude seaduseelnõude väljatöötamisel hariduse valdkonnas. Ta on Jõgeva Maakonna Alaealiste Komisjoni esimees alates 1999. aastast. Jüri Ginter on viinud läbi arvukalt koolitusi.

Jüri Ginter töötab Tartu Ülikooli haridusteaduskonna koolikorralduse lektorina. Ta on osalenud paljude koolide ning valdade ja linnade hariduse arengukavade koostamisel. Lähemalt on võimalik tutvuda tema kirjutistega hariduse valdkonnas www.zone.ee/tkoolitus ja www.ut.ee/~jyrig ning arengukavade ja regionaalarengu kohta www.zone.ee/regpol.

HARIDUSPÄEVA VÕÕRUSTAJA

MUSTVEE GÜMNAASIUM EILE JA TÄNA

Luule Nõmm, Mustvee Gümnaasiumi direktor

Mustvee Gümnaasium asub Jõgevamaal Peipsi-äärses väikelinnas. Mustvee on huvitava elanikkonnaga linn. Lisaks eestlastele elab seal ka väga arvukas vene kogukond, kes kannab endas sajandite eest Venemaalt põgenenud vanausuliste erilisi tavasid ja kombeid. Mustvee elanike rahvuslik eripära on mõjutanud Mustvee arengut üldse ja eriti ka meie kooli minevikku ja tänapäeva.

On kujunenud olukord, kus meie koolis õpib väga palju õpilasi, kes on pärit eesti-vene segaperekondadest ja ka neid lapsi, kelle kodune keel on vene keel ning mõlemad vanemad venelased.

Eestikeelne hariduselu algas Mustvees 1828. aastal. Avati Mustvee Eesti Algkool, mis 1940. aastaks oli kujunenud Mustvee Reaalgümnaasiumiks. Alates 1945ndast kandis kool Mustvee I Keskkooli nime. Gümnaasiumi nimi taastati 2003. aastal. Hoolimata kooli nimetuse ja riigikeele muutustest, on Mustvees eestlaste kool püsinud juba 178 aastat. Tänavu lõpetab 60. lend ning vaatamata keerulisele ajaloole ja kirevatele poliitilistele sündmustele on selle aja jooksul õppetöö katkenud vaid ühel korral.

Meie praegune koolihoone on samuti aja jooksul kasvanud: 1938. aastal valmis uus koolihoone, mis täna moodustab kooli põhiosa, 1966. aastal valmis esimene ja 1976 teine juurdeehitus. Õpilaste arvu poolest olid Mustvee Gümnaasiumi hiilgeajad kuuekümnendate lõpus, seitsmekümnendate algul. Siis küündis õpilaste arv tublisti üle kolmesaja.

2005/2006. õppeaastal õpib Mustvee Gümnaasiumis 196 õpilast, 89 tüdrukut ja 107 poissi. Koolis töötab 23 õpetajat. Pedagoogiline kaader on erialase ettevalmistusega ning piisavate praktiliste kogemustega. Kooli kollektiivis valitseb hea mikrokliima. Õpetajad on kursis paikkonna omapära ja õpilaste koduse olukorraga. Koolitöö paremale korraldusele aitab kaasa koostöövõimeline hoolekogu ja õpilasomavalitsus, mis tegutseb aastast 1977. Koolis on 12 klassikomplekti. Õpilaste arvult on suurim 9. klass – 29 õpilast. Väikseim aga 2. klass, kus õpib ainult 10 last. Lisaks kohustuslikule õppekavale õpivad meie lapsed valikainetena 2.–12. klassini arvutiõpetust, majandusõpetust gümnaasiumi osas, samuti eetikat, joonestamist, keskkonnakaitset. Eriti populaarne on infotehnoloogia, meie arvutiklass on tihtipeale hõivatud hiliste õhtutundideni. Ka enamikus teistes klassiruumides on arvuti olemas.

Õppetöö tulemused on aastate lõikes erinevad, on väga edukaid aastaid ja mitte nii edukaid. Näiteks 2003. aastal said gümnaasiumi lõpetajad ühe kuldmedali, 2004. aastal kaks hõbemedalit, 2005ndal neli hõbemedalit. Eelmisel kevadel lõpetas gümnaasiumi 22 õpilast, neist 8 õpib edasi kõrgkoolis.

Õpilaste kasutada on kooli raamatukogu. Sportimas käime Mustvee linna võimlas. Õpilaste hulgas on populaarsed korvpall ja võrkpall, viimasel ajal jälle ka saalihoki. Saalihoki mängimisel on Mustvees pikk traditsioon, on vahetunud põlvkond – eelmised mängijad korraldavad treeninguid juba oma lastele. Lisaks sportimisele osalevad meie õpilased muusikaringides ning paljud lapsed õpivad Mustvee Muusikakoolis. Koolis töötavad veel sõnakunstiringid, meedia-, kodundus-, infotehnoloogiaring jne.

Mustvee Gümnaasiumil on mitmeid traditsioone. Näiteks korraldatakse igal aastal veebruarikuu algul “Miku-Manni” nädal. See on niisugune ettevõtmine, kus igaks päevaks on välja pakutud mingi teema, mis eeldab siis vastavaid kostüüme ja väikest etteastet. Toimuvad viktoriinid, lõbusad teatevõistlused ja palju muud huvitavat. Sel perioodil meie majja sattunud võib vastu võtta terve rivi väärikaid kuningriigi tegelasi või hoopis putukate paraad. Eriline on see, et kõikides nendes tegemistes lõövad kaasa ka õpetajad, kes selleks nädalaks moodustavad 13.^B klassi. Juba väga palju aastaid on kauniks traditsiooniks viimasel koolipäeval enne jõuluvahetust minna kogu kooliperega kirikusse hommikusele jõulupalvusele, mille viib läbi meie õpetaja prof Eenok Haamer.

Aktiivne on osavõtt ka ainenädalatest, mis siis tipnevad kas ainekonverentsi või peoõhtuga. Igal kevadel ja sügisel korraldatakse matku looduskaitsetesse kohtadesse. On käidud Endla looduskaitsealal, Kauksioja matkarajal, Kurtna järvedel, Sagadi looduskoolis ja sealsel koprarajal, Seli rabas, Iisakus Kotka matkarajal jne. Koostöös Halliku metskonna metsnikega on läbi viidud mitmeid põnevaid metsapäevi, kus on õpitud tundma metsakooslusi, metsatehnikat ja muidugi istutatud ka puid. 2005. aastal osalesime edukalt Peipsi Koostöökeskuse projektikonkursil “Peipsi – rikas kodujärv” Projektipõhise rahastamise abil korraldati looduse uurimise retki, kutsuti esinema külalisi ja toimus ka joonistus- ja kirjandusvõistlus.

2004/2005. õppeaastal osalesime projektis “Roheline kooliõu – atraktiivne õpikeskkond”, milles lõi aktiivselt kaasa kogu koolipere. Meie suurt tööd kooliümbruse korrastamisel ja kaunistamisel hinnati kõrgelt: Jõgeva maakonnas saime 2. koha ja leidsime äramärgimist ka vabariigis.

2005/2006. õa suureks ettevõtmiseks on projekt “Muukeelne laps” mida rahastab Mitteenlaste Integratsiooni Sihtasutus ja toetab omalt poolt ka Mustvee Linnavalitsus. Projekti elluviimisel on püstitatud mitmeid eesmärke, mille ühine siht on aidata muukeelsest keskkonnast pärit lapsel eestikeelses koolis hakkama saada. Samuti on üheks suureks eesmärgiks tutvustada lastele põhjalikumalt eesti kultuuri. Projekti raames toimuvad õppeekskursioonid, keelepäevad, individuaalne ja rühmatöö. On antud välja infoleht projekti eesmärkide ja tegevuste tutvustamiseks motoga “Keeleoskus on tulevik”

2005. aasta juulist läks meie kooli söökla ja köögiosa ning saal kapitaalremonti. Uus ja kaasaegne köögikompleks avati 12. oktoobril. Õpilaste kasutada on ka remonditud ja uue mööbliga sisustatud söökla. 8. detsembril toimus koolis ball, millega avasime pidulikult meie tundmatuseni muutunud imekauni saali. Võib tõesti öelda, et Tuhktriinust oli saanud printsess. Lisaks paigaldati kogu hoonele ka uus küttesüsteem.

Mustvee Gümnaasium on väike armas kool, kus kõik tunnevad üksteist ja kus aastatega on välja kujunenud sõbralik ja tõine õhkkond. Meie kooli iseloomustavad head suhted õpilaste ning samuti õpetajate ja õpilaste vahel. Oleme üks suur ja sõbralik pere ...

MUSTVEE GÜMNAASIUM

KALEVIPOJA TAMM
ISTUTAS 19.08.2005.a.
EESTI VABARIIGI PRESIDENT
HR. ARNOLD RÜÜTEL

Enn Liba tutvub Liivi ordu ja
Tartu piiskopkonna piirikivi ning
Kaleviipoja tammega, 13.10.06

Arvutiklass

Lugemispesa

Direktor Luule Nõmm
on uhke köögi uue
sisustuse üle,
mida rahastas
USA suursaatkond, 13.10.06

EV põllumajandusminister Ester Tuiksoo, B. G. Forseliuse Seltsi esimees Madis Linnamägi ja AS Põlva Haigla anestezioloog Liia Linnamägi EV Presidendi Arnold Rütli vastuvõtul, "Estonia", 24.02.2006

B. G. Forseliuse Seltsi XVI suvekool Haljala Gümnaasiumis, 16.–18.08.2005